

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MANASTIRLI İSMAİL HAKKI'NIN “*VESÂİLÜ'L-
FELÂH FÎ MESÂİLİ'N-NİKÂH*” ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONU VE HUKÛK-I AİLE
KARARNÂMESİ İLE MUKAYESESİ

ZEYNEP SELİN DİRİKOL

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. TUBA ERKOÇ BAYDAR

İSTANBUL, 2025

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MANASTIRLI İSMAİL HAKKI'NIN “*VESÂİLÜ'L-
FELÂH FÎ MESÂİLİ'N-NİKÂH*” ADLI ESERİNİN
TRANSKRİPSİYONU VE HUKÛK-I AİLE
KARARNÂMESİ İLE MUKAYESESİ

ZEYNEP SELİN DİRİKOL

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

DOÇ. DR. TUBA ERKOÇ BAYDAR (TEZ DANIŞMANI)

DR. ÖĞR. ÜYESİ İHSAN KAHVECİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÜVEYS ATEŞ

İSTANBUL, 2025

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Zeynep Selin Dirikol

İmza:

ÖZ

MANASTIRLI İSMAİL HAKKI'NIN “VESÂİLÜ'L-FELÂH FÎ MESÂİLİ'N-NİKÂH” ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE HUKÛK-I AİLE KARARNÂMESİ İLE MUKAYYESESİ

Dirikol, Zeynep Selin

Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans (%30 İngilizce)

Öğrenci No.: 224018018

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-3004-9599

Ulusal Tez Merkezi Referans No.: 10720904

Tez/Proje Danışmanı: Doç. Dr. Tuba Erkoç Baydar

Temmuz 2025, 153 Sayfa

Tanzimat döneminde başlayan hukukî yenileşme sürecinin bir sonucu olarak 1878 yılında kurulan Mekteb-i Hukuk, klasik Osmanlı medrese sisteminden farklı bir eğitim anlayışı benimsemiştir. 1896 yılında bu kurumun müfredatına *Kitâbü'n-Nikâh* dersi eklenmiş, bu dersi Süleyman Sırrı Efendi ve daha sonra 1917 tarihli *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'ni hazırlayan komisyonda yer alacak olan Mahmud Esad Seydişehirî okutmuştur. Manastırlı İsmail Hakkı ise bu kurumda doğrudan nikâh dersini vermemekle birlikte fıkıh dersi hocalığı yapmış ve nikâh dersinin müfredata eklendiği dönemde *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâili'n-Nikâh* adlı mecele üslubuna sahip ilk aile hukuku eserini kaleme almıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, Manastırlı İsmail Hakkı'nın nikâh ve talâk konularına dair kaleme aldığı bu önemli eserinin transkripsiyon yoluyla literatüre kazandırılmasıdır. Çalışmanın bir diğer amacı ise, 1917 tarihli *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde ihtiyaç ve zaruret gerekçesiyle Hanefî mezhebi dışından benimsenen hükümlerin, Kararnâme'den önce telif edilen eserlerde ne ölçüde yer bulduğunu; ayrıca farklı mezheplerden hüküm alma gerekliliğinin dönemin ilmî çevrelerinde tartışılıp tartışılmadığını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Manastırlı İsmail Hakkı'nın *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâili'n-Nikâh* adlı eseri merkezî kaynak olarak ele alınmış; çalışmanın kapsamını genişletmek ve geçerliliğini artırmak amacıyla Mahmud Esad

Seydişehrî ile Süleyman Sırrı Efendi'nin ilgili eserleri de *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* ile karşılaştırmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca, bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nin son döneminde Hanefî mezhebine bağlılığın hem ilmî eserlerde hem de hukukî uygulamalarda ne ölçüde sürdüğünün tespit edilmesi de amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile Hukuku, Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, Manastırlı İsmail Hakkı, Mekteb-i Hukuk, Tanzimat.

ABSTRACT

THE TRANSCRIPTION OF MANASTIRLI ISMAIL HAKKI'S WASĀ'IL AL-FELĀḤ FĪ MASĀ'IL AN-NIKĀḤ AND ITS COMPARISON WITH THE FAMILY LAW DECREE (HUKŪK-I AİLE KARARNĀMESİ)

Dirikol, Zeynep Selin

MA in Islamic Studies (30% English)

Student ID: 224018018

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-3004-9599

National Thesis Center Reference No.: 10720904

Thesis/Project Supervisor: Assoc. Prof. Tuba Erkoç Baydar

June 2025, 153 Pages

As a result of the legal modernization process that began during the Tanzīmāt period, the Mekteb-i Hukūk, established in 1878, adopted a modern educational approach distinct from the classical Ottoman madrasa system. In 1896, the course Kitābü'n-Nikāḥ was added to the curriculum of this institution. This course was taught by Süleymān Şırrı Efendi and later by Maḥmūd Es'ad Seydişehirî, who would subsequently serve on the commission responsible for preparing the 1917 *Hukūk-ı Âile Kararnâmesi*. Although Manastırlı İsmâ'îl Hakkı did not directly teach the marriage course at this institution, he served as a professor of fiqh and, around the time the marriage course was introduced into the curriculum, authored *Wasā'il al-Felāḥ fî Masā'il an-Nikāḥ*, the first family law treatise written in the style of the *Majalla*.

The primary aim of this study is to contribute to the academic literature by providing a transcription of Manastırlı İsmâ'îl Hakkı's significant work on the issues of marriage (nikāḥ) and divorce (ṭalāq). Another objective is to examine the extent to which the rulings adopted from outside the Ḥanafî school in the 1917 *Hukūk-ı Âile Kararnâmesi*, based on necessity and hardship were already present in earlier legal texts; and whether the need to incorporate rulings from other Islamic legal schools was discussed within the scholarly circles of that period. In this context, Manastırlı İsmâ'îl Hakkı's *Wasā'il al-Felāḥ fî Masā'il an-Nikāḥ* is taken as the central source. To broaden the scope and

strengthen the validity of the study, the relevant works of Maḥmūd Es'ad Seydişehirî and Süleymân Şırrı Efendi have also been included in a comparative analysis with the *Ḥukūk-ı Âile Kararnâmesi*. Furthermore, this study aims to determine the extent to which adherence to the Ḥanafî school was maintained in both scholarly writings and legal practices during the final period of the Ottoman Empire.

Keywords: Family Law, Family Law Decree, Manastırlı İsmâ'îl Ḥaqqı, Mekteb-i Ḥukūk, Tanzīmât.

İTHAF

Her zamanın ve zeminin en güzeline..
Kâinatın fahri, canım Peygamberim'e...

TEŞEKKÜR

Hamd, bugüne dek ne istediysem, ne için dua ettiysem, bana daima karşılıksız bir şekilde katından çok daha güzelini lütfeden; bitmek tükenmek bilmeyen hazinesinden ihsan eden; yaşamımın sonuna dek de en güzelini ihsan edeceğine inandığım, celâl ve ikram sahibi Allah’adır. Yine hamd, kendime yakıştırmadığım, gücümün yetmediğinden erişemeyeceğimi düşündüğüm nice nimetlere beni eriştirenedir.

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Tuba Erkoç Baydar’a en samimi duygularıyla teşekkür ederim. Ayrıca jüri üyesi olarak bulunup tezime katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Üveys Ateş ve Dr. Öğr. Üyesi İhsan Kahveci hocalarıma teşekkür ederim. Her daim yanımda olan; destekleri ve tavsiyeleriyle ilim yolculuğunda önümü görmemi sağlayan kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Mesut Çakır hocama da içten bir teşekkürü borç bilirim.

Bu yolculukta her zaman yanımda bulunup; dertlerime ve sevinçlerime yürekten ortak olan; dualarında ismimi bir an dahi eksik etmeyen, benim için her türlü fedakârlığı göze alan ve haklarını ödememin mümkün olmadığı kıymetli aileme en derin, en samimi teşekkürlerimi muhabbetle sunarım.

Ayrıca süreç boyunca dostluğuyla beni daima motive eden kıymetli Gülşah Altundal’a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle dualarıyla manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen; tez sürecini adeta benimle birlikte yaşayan tüm dostlarıma, kardeşim mesabesinde olan öğrencilerime, Şemâil-i Şerîf meclisinde birlikte nefes aldığımız kıymetli ders arkadaşlarıma ve her daim desteğini hissettiren değerli ablalarıma gönülden teşekkür ederim.

Zeynep Selin Dirikol
İSTANBUL, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
İTHAF	viii
TEŞEKKÜR	ix
İÇİNDEKİLER	x
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
BÖLÜM I GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Yöntemi.....	1
1.2. Çalışmanın Önemi.....	3
1.3. Literatür Değerlendirmesi	4
BÖLÜM II MANASTIRLI İSMAİL HAKKI’NIN HAYATI VE VESÂİLÜ’L- FELÂH FÎ MESÂİLİ’N-NİKÂH ADLI ESERİN TEKNİK İNCELEMESİ	7
2.1. Manastırlı İsmail Hakkı’nın Hayatı.....	7
2.1.1. Doğduğu Yer ve Ailesi.....	7
2.1.2. İlim Tahsili, Hocaları ve Görev Aldığı Hizmetler	8
2.1.3. Yaşadığı Dönem	10
2.1.4. Eserleri.....	15
2.1.5. Eserin Kaleme Alındığı Dönem	15
2.2. Eserin Yazılış Amacı, İçeriği ve Kaynakları.....	21
2.2.1. Eserin Yazılış Amacı.....	21
2.2.2. Eserin Şekil ve Muhteva Açısından Tahlili.....	22
2.2.3. Eserin Kaynaklar Açısından Tahlili	23
BÖLÜM III ESERİN HUKUK-İ AİLE KARARNAMESİ’NDE YER ALAN HANEFÎ MEZHEBİ DIŞINDAKİ GÖRÜŞLERLE MUKAYESESİ	26
3.1. Nikâhta İlan Şartı ve Tescil	26
3.2. Nikâh Akdinde Kullanılacak Lafızlar	32
3.3. Evlenme Yaşı	34
3.4. Ehliyet Arızalarının Nikâh ve Talâka Etkisi	37
3.4.1. Cünun	37
3.4.2. İkra.....	38
3.4.3. Sarhoşluk.....	41
3.5. Gaibin Durumu.....	44

3.6. Boşanmada Hakemlik.....	49
3.7. Zinanın Sıhrîyet Sebebi Sayılmaması	52
3.8. Hayızdan Kesilen Kadının İddeti	56
BÖLÜM IV ESERİN TRANSKRİPSİYONU	59
4.1. Nikâh Kitabı	60
4.1.1. Nikâhın Hükümleri ve Şartları	61
4.1.1.1. Nikâhın Hükümü	61
4.1.1.2. Nikâhın Rükünları	62
4.1.1.3. İcab ve Kabulün Şartları.....	64
4.1.1.4. Muharremât	69
4.1.2. Nikâhta Vekâlet, Velâyet ve Kefâlet.....	76
4.1.2.1. Nikâhta Velâyet.....	76
4.1.2.2. Fesih Muhayyerliği.....	80
4.1.2.3. Nikâhta Vekâlet.....	83
4.1.2.4. Nikâhta Kefâet.....	84
4.1.3. Mehrin Hükümü	86
4.1.3.1. Mehrin Hükümü, Miktarı, Kısımları ve Mut'a.....	87
4.1.3.2. Halvet-i Sahiha	93
4.1.3.3. Mehirden Kefalet ve Tazmîn.....	96
4.1.3.4. Çeyiz (Cihâz) Ahkamı.....	98
4.1.4. Nikâhın Kısımları	99
4.1.4.1. Fasit Nikâh	99
4.1.4.2. Mevkuf Nikâh.....	101
4.1.4.3. Gayr-ı Müslimlerle Nikâh	102
4.1.5. Zevciyyet Hakları	102
4.1.6. Nafaka	105
4.1.6.1. Nafakanın Beyanı	105
4.1.6.2. Gaip Zevcin Malından Nafaka Takdiri	109
4.1.6.3. Nafaka Borcu.....	111
4.1.6.4. Babanın Çocuklar Üzerine Nafakası	112
4.1.7. Süt Bahsi.....	118
4.2. Talâk.....	124
4.2.1 Talâkın Beyanı	124
4.2.1.1. Talâkın Hükümü ve Kısımları	125

4.2.1.2. Talâkta Ta‘lîk	126
4.2.1.3. Ric‘î Talâk	126
4.2.1.4. Muhâlea	127
4.2.1.5. Far Talâk.....	128
4.2.2. İddet.....	128
4.2.2.1. İddetin Hükümü ve Vücûb Sebebi	129
4.2.2.2. İddet Bekleyen Kadının Nafakası.....	130
4.2.3. Hidâne	132
4.2.4. Nikâhla Alakalı Diğer Önemli Bilgiler	136
4.2.4.1. Nesebin Sübutu.....	136
4.2.4.2. Zihâr	137
4.2.4.3. İlâ.....	139
BÖLÜM V SONUÇ.....	143
REFERANSLAR.....	145
ÖZGEÇMİŞ.....	153

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ

bk.	Bakınız
b.y	Basım Yeri Yok
ed.	Editör
t.s	Tarihsiz
v.	Vefat
y.y	Yayıncı Yok

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu ve Yöntemi

Tanzimat Fermanı'yla başlayan yenileşme hareketleri, Osmanlı toplumunun idarî, sosyal ve kültürel birçok alanını etkilediği gibi hukuk sahasını da etkilemiş ve önemli dönüşümlere yol açmıştır. Hukuk alanında başlatılan yenileşme hareketleri neticesinde Osmanlı yargı teşkilatı yeniden yapılandırılmış, bu çerçevede nizâmiye mahkemeleri gibi yeni yargı organları ihdas edilmiştir. Nizâmiye mahkemeleri, daha çok ticaret ve ceza davalarına bakmakla görevli olup, *şer'î* davaların dışında kalan hususlara dair karar veren mahkemeler olarak işlev görmüştür. Her ne kadar benzer mahkemelerin Tanzimat öncesinde de mevcut olduğu ifade edilse de nizâmiye mahkemeleri bu dönemde kurumsal bir kimlik kazanmıştır.¹

Bu yeni mahkemelerde görev alacak yetkin hukukçuların yetiştirilmesi amacıyla 1878 yılında Mekteb-i Hukuk kurulmuştur. Söz konusu kurumun müfredatı, klasik Osmanlı medreselerinden oldukça farklı ve dönemin yenilikçi ruhunu yansıtan bir yapıya sahiptir. Ders programında Tanzimat döneminde kanunlaştırma çabalarının bir ürünü olan *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* önemli bir yer tutmakta, bunun yanı sıra diploması, kapitülasyonlar ve Fransızca gibi dersler de kurumun yenilikçi yönünü yansıtmaktadır.

1896 yılı itibarıyla Mekteb-i Hukuk müfredatına Maarif Nezareti'nin onayıyla *Kitabü'n-nikâh* dersi dâhil edilmiştir. Bu dersi veren isimlerden biri, daha sonra *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'ni hazırlayan komisyonda yer alacak olan Mahmud Esad Seydişehrî'dir. Kendisine ait nikâh ders notları önce resmî gazetede yayımlanmış, ardından 1910 yılında kitap hâlinde basılmıştır. Aynı şekilde, Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi de bu kurumda nikâh dersi vermiş olup, 1908 yılında *Hulasatu'l-*

¹ İbrahim Durhan, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12/3-4 (2008), 73.

Muhtareyn adını verdiği nikâh ve talâka dair bir eser yayımlamıştır. Mukaddimesinde eserini Mekteb-i Hukuk öğrencileri için kaleme aldığını ifade etmiştir.

Bu dönemde Mekteb-i Hukuk'ta görev yapan bir diğer önemli isim ise, çalışmamızın ana konusunu teşkil eden Manastırlı İsmail Hakkı'dır. Her ne kadar kendisi bu kurumda doğrudan nikâh dersini vermemiş olsa da fıkıh dersini okutmuştur. Ayrıca 1896 yılında *Kitabü'n-nikâh* dersinin müfredata eklenmesinden kısa bir süre sonra 1897-1898 yılında nikâh ve talâka dair *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâili'n-Nikâh* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser, Mecelle üslubunda yazılmış ilk kapsamlı aile hukuku metinlerinden biri olup, Tanzimat sonrası dönemde aile hukukunu sistematik şekilde ele alan öncü çalışmalardan biri olarak değerlendirilebilir. Manastırlı'nın bu eseri, hem müfredat değişikliklerinin hemen ardından kaleme alınması hem de yazarın Mekteb-i Hukuk gibi yenilikçi bir kurumda görev yapması bakımından incelenmeye değerdir. Bu eseri incelemeye değer kılan bir başka özellik ise daha önce belirtildiği gibi Mecelle üslubuyla kaleme alınmış ilk aile hukuku eseri oluşudur. Biçimsel olarak yeni bir üslup olan Mecelle üslubunu bu eserinde benimsemiş olması, içerik düzeyinde de geleneksel kalıpların ötesine geçip geçmediği sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Manastırlı İsmail Hakkı'nın *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâili'n-Nikâh* adlı eserini günümüze transkripsiyon yoluyla kazandırmak olup, aynı zamanda *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde ihtiyaç ve zaruret gerekçesiyle Hanefî mezhebi dışında tercih edilen hükümlerin karşılaştırmalı bir analizini yapmaktır. Bu bağlamda, Kararnâme'nin yayımlanmasından hemen önceki dönemde Hanefî mezhebi dışındaki görüşlerin Osmanlı ilmî çevrelerinde ne ölçüde gündeme geldiğini tespit etmek ve bu görüşlerin Kararnâme'nin hazırlanma sürecinde etkili olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bir başka deyişle, Kararnâme'nin ortaya çıkışına zemin hazırlayan fikrî arka planın, dönemde kaleme alınan eserlerde yer alıp almadığının izi sürülecektir.

Bu incelemede Manastırlı İsmail Hakkı'nın eseri incelenirken ayrıca Mahmud Esad Seydişehrî ve Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin eseri de değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu eserlerin seçilmesinin temel nedeni, hepsinin Mekteb-i Hukuk gibi modernleşme sürecinin sembolü sayılabilecek bir kurumla doğrudan ilişkili olmasıdır. Seydişehrî ve Süleyman Sırrı Efendi bu kurumda doğrudan nikâh dersleri vermiş,

Manastırlı İsmail Hakkı ise bu kurumda nikâh dersini okutmamasına rağmen dersin müfredata dâhil edilmesinden hemen sonra alana yönelik sistematik bir eser kaleme almıştır.

Ayrıca her üç eser de Kararnâme'nin yayımlanmasından kısa bir süre önce yazılmış olması bakımından dönemin fikrî iklimini yansıtmaya potansiyeline sahiptir. Bu nedenle çalışmada yalnızca bireysel metinlerin analizi değil, aynı zamanda Kararnâme'de yer alan Hanefî mezhebi dışı hükümlerle paralellik arz eden yaklaşımların, bu eserlerde nasıl ve ne ölçüde yer aldığına odaklanılacaktır. Üç eserin bir arada değerlendirilmesi ise, elde edilen tespitlerin geçerlilik ve güvenilirliğini artırmayı amaçlamaktadır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada, Manastırlı İsmail Hakkı'nın Vesâilü'l-Felâh fî Mesâilî'n-Nikâh adlı, Mecelle üslubuyla kaleme alınan ilk aile hukuku eserinin transkripsiyonunun yapılması, Türkçe literatüre kazandırılacak yeni bir kaynak olarak önemli bir değer taşımaktadır. Eserin, Tanzimat sonrası Mekteb-i Hukûk'ta ders veren birinin kaleminden çıkması ve nikâh dersinin müfredata eklendiği dönemde yayımlanması, eserin literatüre dâhil edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tanzimat sonrası aile hukuku alanındaki literatüre katkı sunmayı hedefleyen bu çalışma, döneme dair yapılan çalışmaların günümüze kazandırılması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, çalışmamızın İbn Haldun Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlanması planlanmaktadır.

Hukuk-ı Aile Kararnâme'sinde, ihtiyaç ve zaruret gerekçesiyle Hanefî mezhebi dışındaki mezheplerden alınmış pek çok hüküm yer almaktadır. Kararnâme'nin esbâb-ı mûcibe lâyihasında, farklı mezhep görüşlerinin benimsenmesinin temel nedeni olarak toplumun ihtiyaçları gösterilmiş; çeşitli mahzurlardan kaçınmak adına bu tercihin zamanın gereklerinden biri olduğu ifade edilmiştir. Resmî mezhebi Hanefî olan ve bu mezhebe bağlılığıyla bilinen Osmanlı Devleti'nin böyle bir Kararnâme aracılığıyla farklı mezheplerden hüküm benimsemiş olması dikkat çekici bir durumdur.

Bu sebeple, Kararnâme'nin ilanından kısa bir süre önce kaleme alınmış üç eser ile Kararnâme'de Hanefî mezhebi dışında benimsenen görüşlerin karşılaştırmalı analizi yapılacak ve karşılaştırılan eserlerde Hanefî mezhebi dışında diğer mezhep görüşlerinin bulunup bulunmadığı tespit edilecektir. Bu çerçevede, söz konusu eserlerde farklı mezheplerin görüşlerine başvurma zorunluluğu veya ihtiyacına dair herhangi bir vurgu olup olmadığı da araştırılacaktır. Bu inceleme, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Hanefî mezhebine olan bağlılığın yazılan eserlerde ne ölçüde sürdüğünü ortaya koymak bakımından da önem taşımaktadır.

1.3. Literatür Değerlendirmesi

Literatürde Manastırlı İsmail Hakkı ve eserleri üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Esra Çetiner'in "Manastırlı İsmail Hakkı Efendi ve Fusûlü't-Teysîr fî Usûli't-Tefsîr Adlı Eseri: İnceleme ve Metin" ile Ali Osman Şamlı'nın "Manastırlı İsmail Hakkı'nın Tefsirciliği" başlıklı yüksek lisans tezleri, onun tefsir alanındaki yönüne odaklanan çalışmalardır. Benzer şekilde, Süleyman Baki'nin "Manastırlı İsmail Hakkı'nın Kelâmî Görüşleri ve Telhîsu'l-Kelâm fî Berâhini Akâidi'l-İslâm İsimli Eseri" ve Fatih Çiftci'nin "Manastırlı İsmâil Hakkı'nın Nübüvvet Görüşü" adlı tezleri de Manastırlı'nın kelâmcı yönünü ele almaktadır. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda, Manastırlı İsmail Hakkı'nın fıkıh alanındaki görüşlerini konu edinen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle, hazırlanan bu çalışma, Manastırlı İsmail Hakkı'nın fikhî yönüne dair yapılan ilk akademik çalışma olma özelliği taşımaktadır.

Seçtiğimiz eser sebebiyle çalışmamızın Tanzimat dönemi sonrası aile hukuku çalışmalarına odaklanan bir yönü bulunmaktadır. Nitekim literatürde, bu döneme ait aile hukuku eserlerinin ele alındığı çeşitli akademik çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Sümeyye Sarıtaş'ın "Aile Hukukunun Kanunlaştırılması Sürecinde Türkçe Olarak Kaleme Alınmış Ahkâm-ı Nikâh ve Ahkâm-ı Talâk Literatürü" başlıklı makalesi, söz konusu dönemde yazılmış eserleri tespit eden kapsamlı bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Abdülsamet Kumru'nun "Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri", Resul Demirtaş'ın "Seydişehir'in Kitâb-ı Nikâh ve Talâk Adlı Eserinin Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ile Mukayesesi" ve Tuba Erkoç Baydar'ın "Yirminci Yüzyılda Osmanlı Aile Hukuku: Sürûrî'nin Ahkâm-ı Nikâh ve Ahkâm-ı Talâk Eserleriyle Hukûk-ı Âile

Kararnâmesi'nin Mukayesesi”bbaşlıklı çalışmaları da Tanzimat sonrası dönemde kaleme alınan aile hukuku eserlerini konu edinmeleri bakımından dikkat çekmektedir.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde, Türkçe literatürde bu konuda oldukça zengin bir çalışma birikimi olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bir bölümü doğrudan Kararnâme’nin içeriğine odaklanmakta, özellikle mezhepler çerçevesinde hükümlerin tahlilini yapmaktadır. Hümeysra Koç’un “1917 Tarihli *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*’nin Evlilikle İlgili Hükümlerinin Fıkîhî Tahlili”, Hava Ünal Sertkaya’nın “1917 Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesinde Hanefî Mezhebi Dışı Etkiler” ve Murat Erdoğan’ın “Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinin Fıkîhî Mezhepler Bağlamında Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezleri bu tür çalışmalara örnek teşkil etmektedir. Bu tezler genellikle, Kararnâme’de tercih edilen mezhep görüşlerinin fıkîhî tahlilini yapmaktadır.

Kararnâme’ye dair bir diğer çalışma ise dönemin entelektüel çevrelerinde Kararnâme’ye yönelik eleştirilerin ve bu eleştirilerin arka planının analizidir. Bu bağlamda, Abdullah Küskü’nün “Hukûk-ı Aile Kararnamesi Etrafında Oluşan Polemikler: Mansûrizâde ve İzmirli Örneği” ve Ahmet Yasin Küçükütiyaki’nin “Sadreddin Efendi’nin Hukuk-ı Aile Kararnamesine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezleri önemli örnekler arasında yer almaktadır.

Kararnâme üzerine yapılan çalışmalarda dikkat çeken bir diğer yöntem ise mukayeselerdir. Bu tür çalışmalar, Kararnâme’yi klasik fıkîhî metinleriyle karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Örneğin, Ali Asal’ın “Mehmed Zihni Efendi’nin el-Vücûhu’l-Milâh fî Fusûli’n-Nikâh Adlı Eseriyle Hukuk-ı Aile Kararnamesinin Mukayesesi”, Mehmet Emin Ertürk’ün “Muhammed Sürûrî’nin Ahkâmı’t-Talâk Adlı Eseriyle Hukûk-ı Aile Kararnamesi Mukayesesi” ve Hatun Barış’ın “Mehmed Zihni Efendi’nin Ni’met-i İslâm Adlı Eserinin Talâk Bölümü ile Hukuk-ı Âile Kararnâmesinin Talâk Bölümünün Mukayesesi” başlıklı tezleri bu doğrultudaki çalışmalara örnek gösterilebilir. Ancak bu çalışmalarda genellikle Kararnâme ile karşılaştırılan eserler arasındaki benzerlik ve farklılıklar ön plana çıkarılmış, eserlerin Kararnâme’nin oluşum sürecine bir zemin hazırlayıp hazırlamadığına dair kapsamlı bir analiz yapılmamıştır. Bu noktada, her ne kadar bizim çalışmamız da bir mukayese

olsa da söz konusu boşluğun doldurulmasına katkı sunabilecek nitelikte olduğu düşünülmektedir. Zira çalışmamız yalnızca içeriksel mukayese ile sınırlı kalmayıp, Kararnâme'nin ilmî temellerini ortaya koymaya yönelik fikirlerin ulema nezdinde bulunup bulunmadığına dair bir tespitle bulunmaya çalışacaktır. Ayrıca mukayesenin üç farklı klasik eser üzerinden yapılacak olması, çalışmamızı yöntemsel anlamda da farklı kılmaktadır.

İngilizce literatürde ise Kararnâme'ye dair mevcut çalışmaların büyük kısmı makale düzeyindedir. Darina Martykánová'nın "Matching Sharia and 'Governmentality': Muslim Marriage Legislation in the Late Ottoman Empire" başlıklı makalesi Kararnâme'nin toplum ve ulemâ nezdindeki yansımalarına odaklanırken, Ali Hamzah'nın "Turkish State Family Law: History, Reform, Legislation, and Legal Materials" başlıklı çalışması daha çok hukuki reform içerisinde Kararnâme'nin yerini ele almaktadır. Hacimli bir akademik eser olarak ise Nihan Altınbaş'ın doktora tezi olan "Marriage and Divorce in Early Twentieth Century Ottoman Society: The Law of Family Rights of 1917" öne çıkmaktadır. Bu tezde Kararnâme; Osmanlı'nın hukuk sistemi, toplumsal yapısı ve idari düzeni bağlamında değerlendirilmiştir.

Arapça literatürde ise konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. İbrahim Helalşah'ın, Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nden aldığı madde ve hükümleri ele alan makalesi dışında, çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapabildiğimiz araştırmalar sonucunda Arapça akademik dünyada Kararnâme üzerine derinlikli incelemelerin sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır.

BÖLÜM II

MANASTIRLI İSMAİL HAKKI’NIN HAYATI VE VESÂİLÜ’L-FELÂH FÎ MESÂİLİ’N-NİKÂH ADLI ESERİN TEKNİK İNCELEMESİ

2.1. Manastırlı İsmail Hakkı’nın Hayatı

Bir alimin eserini tam anlamıyla kavrayabilmek, onun hayatını, ilmî birikimini ve yaşadığı dönemin şartlarını anlamayı gerektirmektedir. Çünkü yazılan her eser hem müelliften hem de müellifin yaşadığı dönemin kültürel, sosyal ve siyasal şartlarından izler taşır. Bu nedenle, Manastırlı İsmail Hakkı’nın eserinin analizine başlamadan önce, hayatındaki önemli noktaları ve yaşadığı dönemin kültürel ve siyasal atmosferini bilmek, eserin okuyucuya neler söylemeyi amaçladığını daha anlaşılır kılacaktır.

2.1.1. Doğduğu Yer ve Ailesi

İsmail Hakkı (ö.1846-1912), Manastır’da² “*sancakdarzâde*” unvanına sahip seçkin bir ailede dünyaya gelmiştir.³ Ailesi aslen Konyalı olmasına rağmen yeniçeri sancaktarlarından olan dedesi Abdülvehhab ez-Zâimî’nin Vak’a-i Hayriyye neticesinde Konya’dan Manastır’a kaçmış ve orada ikamet etmeye başlamıştır. Böylece İsmail Hakkı ailesiyle birlikte hayatının belirli bir kısmını Manastır’da geçirmiştir.⁴ Babası Sancaktar Yüzbaşı İbrahim Efendi, annesi ise Hatice Hanım’dır.⁵ Ailesi hakkında sınırlı bilgiye ulaşılmakla birlikte, İsmail Hakkı’nın bir oğlunun

² Manastır günümüzde Kuzey Makedonya sınırları içerisinde yer almaktadır.

³ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/365.

⁴ Salih Sabri Yavuz, “Manastırlı İsmâil Hakkı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁵ İsmail Kara, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, ts.), 1/671.

olduğu bilinmektedir. Ayrıca torunlarından biri olan İsmail Arar'ın devlet kademelerinde bakanlık görevinde bulunduğu da kayıtlara geçmiştir.⁶

Manastır, Osmanlı hakimiyetine I. Murad döneminde 784-785 yıllarında katılmıştır.⁷ Osmanlı hakimiyetiyle birlikte şehrin mimarisinde ve demografik yapısında köklü değişiklikler yaşanmıştır. Şehre yerleştirilen Türkmen aşiretler sayesinde Müslüman aileler nüfusun çoğunu oluşturmaya başlamış, mimari anlamda ise İslam medeniyetinin izlerini taşıyan Doğu'ya ait özellikler şehrin yapısına hâkim olmuştur.⁸ Bu süreçte şehirde çokça cami, han, hamam ve medresenin inşa edildiği Osmanlı arşivlerinde kayıt altına alınmıştır. Şehri 17. yüzyılda ziyaret eden Evliya Çelebi burada 9 medrese bulunduğunu aktarmış;⁹ ancak 20.yüzyıla kadar bu sayısının 13 ila 15 arasında değiştiği de farklı kaynaklarca ifade edilmiştir.¹⁰ Medreselerin bu kadar yaygın olması İsmail Hakkı'nın ilmi atmosferi güçlü olan bir muhitte yetiştiğine işaret etmektedir. Kendisi de ilim tahsilinin ilk yıllarında¹¹ bu medreselerden biri olan Feyziye Medresesi'nde eğitim görmüş; burada Debreli Hacı İbrahim Efendi'den Sarf, Mantık, Fıkıh gibi ilimler okumuştur.¹² Bu medreselerde takip edilen müfredatın diğer Osmanlı merkez şehirlerindeki medreselerdeki müfredatla paralellik gösterdiği düşünülmektedir.¹³ Bu sebeple İsmail Hakkı'nın küçüklüğünden itibaren Osmanlı eğitim müfredatını tahsil etmeye başlamış bir alim olduğu söylenebilmektedir.

2.1.2. İlim Tahsili, Hocaları ve Görev Aldığı Hizmetler

Manastırlı İsmail Hakkı hakkında kaleme alınmış çok sayıda tez bulunması ve hayatının bu tezlerde ayrıntılı biçimde ele alınmış olması sebebiyle, bu bölümde yalnızca genel hatlarıyla hayatına değinilecektir. İsmail Hakkı ilim tahsiline öncelikle

⁶ Yavuz, "Manastırlı İsmâil Hakkı".

⁷ Kristaq Prifti, "Manastır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁸ Prifti, "Manastır".

⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 5/308.

¹⁰ Asani Eljesa, *Makedonya'daki Medreseler ve İsa Bey Medresesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 19.

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1/365.

¹² Manastırlı el-Hâc Hafız Davud, "Fâzıl-ı Merhum Manastırlı İsmail Hakkı Efendi Hazretlerinin Yazısı", *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düздаğ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017), 9/271.

¹³ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 379.; İshak Kızılaslan, "Osmanlı'da Daru'l-Kurralar: Makedonya Örneği", *Tarih Boyunca Rumeli Coğrafyasında İlim, İrfân ve Hikmet*, ed. Sıddık Ağçoban (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 111.

doğduğu yer olan Manastır'da başlamıştır. Burada Debreli Hacı İbrahim Efendi'den çeşitli klasik İslami ilimler okumuştur. Daha sonra İstanbul'a gelerek tahkik usulüne uygun ders veren, yetkinliği alimlerce takdir edilen,¹⁴ Süleymaniye ve Beyazıd öğrencilerini de okutan¹⁵ Şevket Efendi'den icazet almış ve icazet vermeye muvaffak olmuştur.¹⁶ İsmail Hakkı'nın bir başka önemli hocası da Reisü'l-ulema lakabına sahip Tikveşli Yûsuf Ziyâeddin Efendi'dir (1830-1920). Kendisi huzur dersi adı verilen, Ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan tefsir derslerine¹⁷ *muhatap* olarak tayin olunmuş daha sonra ise *mukarrir* olarak atanmıştır. Ayrıca 1304'te müdderislik görevini belirli bir süre Haremeyn-i Muhteremeyn'de sürdürmüştür.¹⁸ Ahmed b. Muhammed et-Türküzî eş-Şinkîti (1829-1904) de İsmail Hakkı'nın önemli bir başka hocasıdır. eş-Şinkîti Moritanya asıllı olup Arap dili ve belâgatı alimidir. Hac görevini ifa etmek için gittiği Hicaz'da Mekke şerifi Abdullah b. Muhammed b. Avn ile görüşmüş ve onun ilmî takdirini kazanmıştır. Şerif kendisine Mekke'de kalmasını teklif etmiş ve bu teklifi kabul eden eş-Şinkîti, belirli bir süre Mekke'de kalarak bu sırada İstanbul'dan gelen talebelere de ders okutmuştur. Daha sonra İstanbul'da açılan Dârü'ttâlîm medresesinin imtihanlarını yapması için İstanbul'a davet edilmiştir. Bu teklifi kabul eden eş-Şinkîti uzun süre İstanbul'da ikamet etmiş ve İsmail Hakkı gibi kıymetli talebeleri okutmuştur.¹⁹ İsmail Hakkı'nın hocalarının çeşitliliği ve her birinin alanında seçkin kimseler oluşu kendi ilminin de sağlam temeller üzerine bina edildiğini söylememizi mümkün kılmaktadır.

İsmail Hakkı çeşitli yerlerde önemli görevler üstlenmiş bir âlimdir. Kendisi, Fâtih Camii kürsü müderrisliği yapmış, 1296 Tarihinde Dolmabahçe Valide Sultan Camii vaizi olmuş daha sonra bu makamda tedricî olarak ilerleyerek sırasıyla 1316 yılında Süleymaniye, 1319 yılında Sultanahmet ve 1325 yılında Büyük Ayasofya camii kürsü vaizi olmuştur.²⁰ Kürsü şeyhliği olarak da bilinen bu makam Selatin camilerinde

¹⁴ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1/451.

¹⁵ Bereketzade İsmail Hakkı, "Fatih Dersiam-ı Mücizlerinden Merhum Şevket Efendi", *Sırat-ı Müstakim Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ (Kültür Yayınları, 2012), 1/5.

¹⁶ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1/451.

¹⁷ Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

¹⁸ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996), 4/390.

¹⁹ Hilal Görgün, "Şinkîti, Muhammed Mahmûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

²⁰ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996), 2/225.

cemaate nasihat ve vaaz etmek üzere kurulmuş olup, özellikle cuma günleri Arapça irad edilen hutbelerin cemaat nezdinde anlaşılması, Türkçe olarak açıklanması görevini üstlenmiştir.²¹ Kürsü şeyhliği, padişah tarafından ulema arasından seçilen kimselerin geldiği makamdır.²² Bu makam, 30 kademededen oluşmakla birlikte, en üst seviyede Ayasofya Camii kürsü şeyhliği bulunmaktadır.²³ İsmail Hakkı, çeşitli camilerde vaizlik yapmasının yanı sıra müderrislik görevini de üstlenmiştir. 1304 yılında Mekteb-i Hukuk'ta fıkıh ilmi okutmuş, aynı okulda 1314 yılında Kitâbü'd-Diyât ve'l-Cinâyât muallimliğine vekil olarak atanmıştır. 1316'da ise Darülfünun'da tefsir ilmi okutmuştur. Ayrıca çeşitli yerlerde kelim ve hadis dersleri verdiği de zikredilmiştir. 24 yıl süren bu müderrislik görevinden sonra, ilmî hizmetleri ve üstün gayretleri sebebiyle, dördüncü rütbeden Osmanlı Nişanı ile ödüllendirilmiştir.²⁴ Ayrıca 16 Aralık 1908'de Meclis-i Ayan üyeliğine seçilmiştir.²⁵

İsmail Hakkı'nın klasik İslami ilimler alanındaki yetkinliğinin yanı sıra Türkçe, Arapça, Farsça ve Bulgarca bildiği de nakledilmektedir.²⁶

2.1.3. Yaşadığı Dönem

Manastırlı İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin büyük bir siyasal karışıklık ve toplumsal düzensizlik içinde bulunduğu zaman diliminde önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın Batı karşısında güç kaybetmesi ve eski gücünü bir türlü toparlayamaması hem içte hem de dışta olumsuz sonuçlarını hissettirmeye başlamıştır. Gerek dış güçlerin etkisi gerek iç işlerde yaşanan olaylar bu düzensizliklerin günden güne artıp büyümesine sebep olmuştur. Bu kargaşa ortamı ise entelektüel sınıf ve ulema arasında yeni bir yönetim biçimine geçme isteğini arttırmıştır. Bu yönetim

²¹ Mehmed Emin, "Kürsi Şeyhliği (Salatin Şeyhleri)", *Sıratı müstakim- Sebilürreşad Külliyyatı Neşri*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017), 17/95.

²² İrfan Başkurt, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kürsü Şeyhliği", *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (01 Eylül 2012), 118.

²³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 3/652.

²⁴ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 1996, 2/225.

²⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âşârü'l-muşannifin* (İstanbul: Maarif Vekaleti, 1951), 1/123.

²⁶ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, 1996, 2/275.

sistemi meşrutiyet olarak isimlendirilmekte, anayasal düzeni ve meclisli yönetim sistemini ifade etmektedir.²⁷

Meşrutiyet, birçok devlet adamı ve alim tarafından Batı karşısında güç kaybetmenin önüne geçmek için bir kurtuluş yolu olarak kabul edilmiştir. Bu kimselerden birisi de Manastırlı İsmail Hakkı'dır. İsmail Hakkı ciddi bir meşrutiyet savunucusudur. *Sırâtülmüstakîm* dergisinde yayımlanan vaazlarında bu yönetim biçimine olan desteği açıkça görülmektedir. Kendisi, meşrutiyeti istibdat rejiminden bir kurtuluş yolu olarak görmekte ve bu kurtuluşa katkı sağladığını düşündüğü İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni de çeşitli yerlerde övmektedir. Ancak, İsmail Hakkı ile İttihatçılar arasında farklar bulunmaktadır. İsmail Hakkı için meşrutiyet, İslam şeriatına uygun bir yönetim anlayışına dönüşümü ifade ederken İttihatçılar için bu kavram, Batılılaşma ve Avrupa tarzı bir yönetim modeline geçişi simgelemektedir.²⁸

Bu bölümde, İsmail Hakkı'nın meşrutiyet anlayışı ve kendi dönemine bakış açısı, *Sırâtülmüstakîm* dergisinde yayımlanan ve Serezli Hafız Edip Şeref²⁹ (ö.1971) tarafından yazıya aktarılan "Mevâiz" adlı makaleler üzerinden incelenecek, yaşadığı dönem ve bakış açısı detaylara girilmeden ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Meşrutiyete İslam şeriatına bir teslimiyet olarak bakan İsmail Hakkı meşrutiyetin aslında meşveretten geldiğini savunmakta, bu sistemin şura sistemiyle örtüştüğünü dolayısıyla şeriata uygun olduğunu ifade etmektedir.

Her husûsda meşvereti iltizâm etmek... Bu muvâfık-ı nefsü'l-emrdir. Bunlar böyle yaparlardı. Ma'lûm meşveret kelimesi (العسل شرت) terkibinden ahz olunmuştur. Erbâb-ı lisân arıları dağıtıp bal aldığı vakit (العسل شرت) derler. Balı yakaladım. Arıdan kurtuldum. Demek tatlılık var meşveretde, dikenler içinden, zehirler içinden seçilerek alınıyor. Asıl, hülâsa, zübde, asel-i musaffâ gibi hak, hakikat ne ise o seçilecek. O kadar arının tasallutuyla içinde kalmış, işte

²⁷ M. Şükrü Hanioglu, "Meşrutiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

²⁸ Yakup Döğler, *Modernleşme ve Ulema Manastırlı İsmail Hakkı* (İstanbul: Tashih Yayınları, 2021), 24.

²⁹ Türkistan kökenli aileye mensup olan Edip Şeref, Serez'de dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarında Şer'iyye kâtibi olarak çalışmış, ardından İstanbul'a gelerek Mekteb-i Hukuk'ta eğitim almaya başlamıştır. Yayıncılık hayatına, dönemin meşhur vaizlerin vaazlarını derleyip bastırarak adım atmıştır. İslam birliği fikrini yaymak amacıyla bir grup âlimle birlikte *Sırât-ı Müstakîm* adlı dergide haftalık yayınlar yapmaya başlamıştır. Aralık 1971'de vefat eden Edip Şeref, Edirnekapi Şehitliği'ne defnetilmiştir. Bkz. Sadık Albayrak, "Eşref Edip Fergan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

Arab, balı aldığı vakit şu terkîbi kullanır. (العسل شرت). Elhamdülillah muvaffak oldum. Zehirler içinden balı çıkardım.³⁰

“Allah bunu ümmetime rahmet kıldı.” Allah’ın rahmeti olursa ondan büyük bir ni’met tasavvur edilmez. Bu inâyet-i celîleye mazhariyet için her husûsda müşâvereyi iltizâm etmeli, müşâvereyi kabul edenler her bir hayra nâ’îl olurlar. Her kim müşâvereyi terk ederse, her türlü hızlâna giriftâr olur.³¹

İsmail Hakkı’nın büyük bir meşrutiyet destekçisi olmasını Kanun-i Esasi’ye olan büyük ihtiram ve teveccühünden de anlamamız mümkündür. Kendisi Kanun-i Esasi’nin her maddesini şeriata uygun ve mutabık görmektedir.

Kânûn-ı Esâsî’de bir hüküm yok ki [63] muhâlif-i Şerî’at ve adâlet olsun. Asıl Şerî’at ahkâmını icrâya bir yol. Millete salâhiyet verir nezâret hakkını bahşeder.

Pâdişâh tekrar Kânûn-ı Esâsî’nin tatbikini emr etti de bu mezâlimden kurtulduk. Kânûn-ı Esâsî ki kânûn-ı ilâhî demektir. İnsana insanca mu’âmele edilmeli, esîr değiliz. Allah hür yarattı. Ne imiş o yâverler, o mensûblar?... [95] Hod-behod hânenize girer, aylık alamazsın, hânenen çıkaramazsın. Niçin?... Eh yâverdir, mensûbdur!...³²

Demek bütün ahkâm-ı esâsiye şerî’atimizde var. Kânûn-ı Esâsî de onun suver-i icrâ’iyyesini te’min edecek. En emîn kimseler intihâbıyla göz önünde ifâ olunacak. Hukûk-ı ibâd, ötekinin berikinin yed-i müstebidânesine tevdi’ olunmayacak. Sefîne-i hükûmet muktedit, emîn ellere geçecek. İnşâallah yakında hükûmet-i aliyye pek ziyâde te’âlî edecek.³³

İsmail Hakkı, istibdat rejimine karşı çıkarak hürriyetin, Müslüman olsun ya da olmasın, her vatandaş için gerekli olduğunu savunmaktadır. Gayrimüslimler için de hürriyeti talep etmesi, zaman içinde farklı sonuçlar doğurmuş ve meşrutiyetin ilanıyla birlikte Avrupa devletlerinin desteğini arkasına alan gayrimüslimler Müslümanlara karşı bir teyakkuza geçmiştir.³⁴ Özetle, İsmail Hakkı, savunduğu hürriyet anlayışının pratikte nasıl bir etki oluşturabileceğini pek de tahmin edebilmiş görünmemektedir.

İçimizde milel-i gayr-i müsleme de var: Ermeni, Rum, Bulgar, Mûsevî... Onlar da bu hey’etden cüz’dür. Onlar bize Allah’ın vedî’asıdır. Kendimizden ziyâde onların hukûkunu muhâfazaya çalışacağız. Zerre kadar rencide olmamalarına gayret edeceğiz. Dînimiz böyle emr eder.³⁵

Bizim ne kadar hukûkumuz varsa onlar da aynı hukûka mâlik. Rum, Bulgar, Ermeni, Mûsevî ne olursa olsun mâdem ki ahd-i saltanatda yaşarlar, onları serbest bırakmalı. Onların menâfi’i ayn-ı menâfi’imiz, mazarratları ayn-ı mazarratımız hiç ayrılmayız.³⁶

³⁰ Manastırlı İsmâil Hakkı, “Mevâ’iz -Ders 46”, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düздаğ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017), 17/9.

³¹ Manastırlı İsmâil Hakkı, “Mevâ’iz -Ders 46”, 17/9.

³² Manastırlı İsmâil Hakkı, “Mevâiz- Ders 47”, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düздаğ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017), 1/95.

³³ Manastırlı İsmâil Hakkı, “Mevâ’iz -Ders 46”, 17/10.

³⁴ Döğer, *Modernleşme ve Ulema Manastırlı İsmail Hakkı*, 30.

³⁵ Manastırlı İsmâil Hakkı, “Mevâ’iz -Ders 46”, 17/10.

³⁶ Manastırlı İsmâil Hakkı, “Mevâ’iz -Ders 46”, 17/10.

Onun için erbâb-ı istikâmetden olmalı. Velez ki milel-i sâireden biri olmuş. Aranılacak şey istikâmet-i reviyet, iktidârdır. Ma'lûmâtı, asıl kimseler olmalı. Memâlik-i Osmâniye'de yaşayanlardan cins ve mezheb tefrîk etmeksizin intihâb icrâ edilmeli. Çünkü onlar da bu devletin eczâsındandır. Onlar da Osmanlı'dır. İstemez hiç birisi ayrılmâğa. Ne Rumlar, ne Bulgarlar, ne Ermeniler, ne Müsevîler. Altı yüz bu kadar sene olmuş, bizimle karışık yaşamışlar. Bir taraftan eşkiyâya taraflık ederler. Bir taraftan çalışırlar.³⁷

Müslüman gene müslüman; Hristiyan gene Hristiyan. Dîn ciheti başkadır. Dîn demek, devlet demek değildir ki o başka, bu başka.³⁸

Kimilerine göre İsmail Hakkı'nın savunduğu hürriyet anlayışı, toplumda ahlaki bir yozlaşma ve gerileme şeklinde tezahür etmeye başlamıştır. Ancak yine de bu kimselere göre İsmail Hakkı, herkes için hürriyetin vazgeçilmez olduğunu savunmaktan vazgeçmemiş; hatta bu yozlaşmanın dahi olumlu bir yönü olduğunu düşünmüştür. Çünkü artık kimlerden sakınılması gerektiği bu sayede daha kolay bir şekilde anlaşılır hale gelmiştir.³⁹

Bununla birlikte Manastırlı'nın azınlıklarla iyi geçinme talebinin, daha çok onlardan gelebilecek bir kötülükten sakınma manası taşıdığını söylemek mümkündür. Kendisi onlarla iyi geçinme meselesini müellefe-i kuluba kıyas etmekte, muhtemel gelebilecek bir zararın def'i için hali hazırda iyi geçinmenin gerekliliğini ifade etmektedir.

İçimizde hristiyanlar da var, onların da bazı halleri gücümüze gider. Niçin bu sözü söylerler, niçin filân yere meyl ederler? Onlar da Osmanlı değil mi? Vâkı'â terbiyesizlik ederler, hatâ ederler, garazkârlık ederler, bir takım memâlik-i Osmâniye'nin tefrîkine kalkışılar; fakat bugün men' edebilir misin, kollarını bükebilir misin? O halde ne matbû'ât i'zâm etmeli, ne de kahvelerde lâkırdısını etmeli. Milel-i sâ'ire ile iyi geçinmeye, onların haksız mu'âmelelerine karşı sükûta mecbûruz, eski kuvveti alıncaya kadar mudârâyâ borçluyuz. Hazret-i Resûl savm ü salâtı nasıl emr ederse nâs ile mudârâyı da öyle emr eder. Hazret-i Peygamber bir takım müntefizâne ganîmetden hisse verdi. Dîn-i İslâm'a girmemiş, lâkin başında kırk bin kişi var. Kabile reîsi. Olur ki ehl-i İslâm'a bir yara açar. Para vermişdi Hazret-i Resûl, te'lif-i beyn için. (وَالْمُؤَلَّفَةُ قُلُوبُهُمْ) Ehl-i İslâm'dan zararı def' için para verdi. Bidâyeten öyle icâb ederdi. İslâm daha kavî olmamışdı, o derece parlamamışdı. Onun için şerî'at te'lif-i beyn ile emr ediyor. Bu zamanlar işte bidâyet-i İslâm gibidir.⁴⁰

İsmail Hakkı için meşrutiyet yönetimi ayrıca ilerlemeyi de beraberinde getirmektedir. Çünkü batı çalışmış, emek göstermiş, her alanda bir ilerleme kaydetmiştir. Osmanlı Devleti ise yapması gerekeni yapmamış ve batıdan çok geride kalmıştır. Bu geri kalmışlığın tek çaresi istibdattan kurtulmak ve meşrutiyete sarılmaktır.

³⁷ Manastırlı İsmâil Hakkı, "Mevâ'iz -Ders 46", 17/13.

³⁸ Manastırlı İsmâil Hakkı, "Mevâ'iz -Ders 46", 17/13.

³⁹ Döğür, *Modernleşme ve Ulema Manastırlı İsmail Hakkı*, 47.

⁴⁰ Manastırlı İsmâil Hakkı, "Mevâ'iz - Ders 54", *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017), 2/128.

Ma'âzallah büyük büyük felâketler zuhûr edecekdi. İçimizde milel-i gayr-i müsleme de var. Bunların hâmleri de var. Onlar bizim gibi boş durmadılar. Atâletle, zulm ü istibdâda mûmâşâtla vakit geçirmedi. Okudular, her şeyi anladılar, ma'ârifde, ticaretle, san'atda, hâsılı her şeyde bizi geçtiler. Biz zulm içinde, istibdâd dalgaları arasında çalkalanıyorduk. Onlar adâlet, müsâvât, hürriyeti te'sis için çalışıyordular. Biz ale'l-ekser hâl-i gaflet ve atâletde kalıp dururken onlar, onlarla beraber bütün hamiyetli müslümanlar için ağlardı. Balkanlarda meşveretler kuruyorlar, bu bîçâre mazlûmları, bu zavallı ma'sûmları, bu her şeyden bî-haber, esâret zincirleri altında inleyen kavâfil-i gâfileyi ikâza, kurtarmağa sa'y ü gayret ediyorlardı. Her türlü vesâ'it peydâ ettiler. Tabî'î o işkenceden [11] kurtulmağa çalışmaz mı insan? Hayvâniyetde kalmağa kim râzı olur? İstihsâli mümkün iken niçin teşebbüs etmesinler? Çalıştılar, geceli gündüzlü çalıştılar. Evlerini, çocuklarını terk ettiler. Dağlara çekildiler. Allah'ın inâyetine ilticâ ettiler. İslâm, Ermeni, Bulgar, Rum, Müsevi ... Bütün milletler birleşti. Bütün ta'assubât-i dîniyyeyi bıraktılar. Bütün münâferet-i kavmiyyeyi unuttular. Anâsır-ı mütebâyineden unsûr-ı vâhid teşkil ettiler. "Osmanlı İttihad ve Terakkî Cem'iyyeti" nâmıyla büyük bir cem'iyet vücûda getirdiler. Bütün Osmanlı memleketlerini sardılar. Hattâ memâlik-i ecnebiyyeye kol atıldılar. Maksud hep bir: Zulmü kaldırmak. İstibdâda hâtme çekmek. Her yerde mu'în buldular. Her taraftan müzâheret gördüler. Hayra çalışanların Allah'dır hâmisî. Mezâlîme göğüs gerenlerin Allah'dır muzâhiri.⁴¹

Sonra ulemâ daha ne yapmalı? Öyle i'tikâdlara sevk etmeli ki hem dünyada, hem âhirette işe yarasın. Ulûm ve ma'ârif, sanâiy'e i'tinâ ile, kemâl-i ciddiyetle sarılmalıyız.⁴²

Avrupa'nın enzâr-ı hayreti celb eden ma'rifeti, serveti, bütün terakkîyât hep funûn-ı cedîde sayesindedir: Kanallar açarlar, yollar yaparlar, fabrikalar te'sis ederler, Vapurlar işletirler, şimendiferler inşâ ederler. O sayede cihâna hüküm fermâ olurlar. Onlar milyonlara mâlik.⁴³

I. Meşrutiyet'in ilanının ardından 1878'de Abdülhamid tarafından askıya alınan bu yönetim şekli, otuz yılın ardından 1908'de tekrar ilan edilmiştir.⁴⁴ Meşrutiyetin tekrar ilan edilmesiyle birlikte anayasa, ulusçuluk, eşitlik gibi kavramlar tekrar gündem edilmeye başlanmıştır. Gündemdeki kavramlara yabancı kalan ulemanın ise tekrar düşünce belirsizliğine sürüklendiği kimi taraflarca ifade edilmiştir.⁴⁵

Meşrutiyetin güçlü savunucuları arasında yer alan bazı alimlerin, içinde bulundukları dönemin karmaşık koşullarını ve siyasal gelişmeleri tam anlamıyla analiz edemedikleri düşünülmektedir. İsmail Hakkı da bu alimler arasında değerlendirilebilir. Siyasi kargaşa sebebiyle gelişmelerin arka planını yeterince analiz edememiş ve bu sebeple meşrutiyeti mutlak bir kurtuluş yolu olarak benimsemiştir. Ancak bugünden geçmişe bakarak ulemayı eleştirmek ya da onları yanlış hedefler peşinde koşmakla suçlamak yerinde ve doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

⁴¹ Manastırlı İsmâil Hakkı, "Mevâ'iz -Ders 46", 17/9-10.

⁴² Manastırlı İsmâil Hakkı, "Mevâiz", *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017), 17/196.

⁴³ Manastırlı İsmâil Hakkı, "Mevâiz", 17/196.

⁴⁴ Hanioglu, "Meşrutiyet".

⁴⁵ Döğür, *Modernleşme ve Ulema Manastırlı İsmail Hakkı*, 82.

2.1.4. Eserleri

Manastırlı İsmail Hakkı'nın, İslamî ilimlerin çeşitli alanlarına dair kaleme aldığı birçok eseri bulunmaktadır. Kelâm alanında, nübüvvet meselelerine dair kaleme aldığı ve *Tercümetü'r-Risâleti'l-Hamîdiyye* adıyla bilinen bir şerhi mevcuttur. Yine kelâm sahasında yer alan *Telhîsü'l-Kelâm fî Berâhîni Akâidi'l-İslâm* adlı eseri ise özet bir akaid kitabı niteliği taşımaktadır. Ayrıca, *Metâlib-i İrfâniyye ve İzâhât-ı Nûniyye* adlı eseri, Hızır Bey'in *el-Kasîdetü'n-Nûniyye* adlı manzumesine yazılmış bir şerh olarak dikkat çeker.⁴⁶

Tefsir alanında ise, Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn adlı bir çalışması bulunmaktadır.⁴⁷

Fıkıh alanında da çeşitli eserleri kaleme aldığı görülmektedir. Özellikle Ramazan ayına dair meselelere odaklanan *Ahkâm-ı Şehr-i Sıyâm*, vasiyet ve miras konularını ele aldığı *Kitâbü'l-Vesâyâ ve'l-Ferâiz*, bu alandaki başlıca eserlerindendir. Bu çalışmanın temelini oluşturan ve nikâh ile talâk konularını ele aldığı *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâili'n-Nikâh* adlı eseri de Manastırlı'nın fıkıh sahasındaki önemli çalışmalarından biridir.⁴⁸

2.1.5. Eserin Kaleme Alındığı Dönem

Tanzimat dönemi, Osmanlı Devleti'nin hemen her alanında köklü değişiklikler meydana geldiği bir dönem olmuştur. Bu süreçte siyasi, askerî, idari ve hukuki alanlar başta olmak üzere birçok sahada yenileşme hareketleri meydana gelmiştir. Söz konusu yenileşme hareketlerinin en belirgin yansımaları ise hukuk alanında kendisini göstermiştir. 19. yüzyılda Batı'da başlayan kanunlaştırma hareketleri, Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devlet'inde de etkisini ciddi bir şekilde göstermiş, özellikle hukuk alanında çeşitli düzenlemelerin yapılmasına öncülük etmiştir. Bu doğrultuda hukuki dönüşüme hizmet etmek amacıyla çeşitli mahkemeler kurulmuş ve yeni kanunlar hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

⁴⁶ Yavuz, "Manastırlı İsmâil Hakkı".

⁴⁷ Yavuz, "Manastırlı İsmâil Hakkı".

⁴⁸ Yavuz, "Manastırlı İsmâil Hakkı".

Mahkemelerle ilgili yapılan düzenleme ve yeniliklerle birlikte Osmanlı Devleti'nde mahkeme sayısı beşe yükselmiştir. Bu mahkemeler; şer'iyeye mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri, azınlık mahkemeleri, ticaret mahkemeleri ve nizamiye mahkemeleri⁴⁹ olarak sınıflandırılmıştır.⁵⁰ Böylece farklı alanlara özgü mahkemeler tesis edilmiştir.⁵¹ Aynı zamanda hukuk sahasında kanunlaştırma hareketleri de hız kazanmış ve bu doğrultuda birçok yeni kanun Osmanlı hukuk sisteminde yerini almıştır.

Bu kanunlaştırma sürecine örnek olarak; 1840 ve 1851 tarihli Ceza Kanunları, 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret, 1853 tarihli Arazi Kanunu, yine 1858 tarihli Ceza Kanunu, 1861 tarihli Usul-i Muhakeme-i Ticaret Nizamnamesi, 1863 tarihli Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi ile 1869-1876 yılları arasında hazırlanmış olan Mecelle-i Ahkam-ı Adliye zikredilebilir.⁵² Ancak bu noktada, Osmanlı'daki kanunlaştırma hareketlerinin Batı'daki benzerlerinden farklı nedenlere dayandığını belirtmek yerinde olacaktır.⁵³ Ayrıca, Tanzimat dönemindeki kanunlar genel olarak iki grupta değerlendirilmektedir: Batı kaynaklı kanunlar⁵⁴ ve Osmanlı Devleti'nin klasik hukuk sisteminin kodifikasyonu sonucu ortaya çıkan kanunlar.⁵⁵ Bu bağlamda, söz konusu kanunlar arasında en kapsamlısı ve en fazla yankı uyandıranı ise şüphesiz Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye olmuştur.

Karma ticaret ve nizamiye mahkemelerinde düzenli, kolay ulaşılabilir ve anlaşılabilir bir metne duyulan ihtiyaç, aynı zamanda eskisi gibi bilgili ve yetkin hâkimlerin olmayışı, dış güçlerin iç işlere müdahil olma çabası Mecelle-i Ahkamı Adliyye'nin hazırlanışının başlıca etkenlerindedir.⁵⁶ Mecelleyle birlikte, geleneksel ifade yöntemleriyle belirtilen şer'i hükümler dağınıklıktan kurtarılıp bir kanun halinde

⁴⁹ M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007).

⁵⁰ Mehmet Âkif Aydın, "Mahkeme (Osmanlı Devleti'nde Mahkeme)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

⁵¹ M. Akif Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: İFAV, 1985), 128.

⁵² Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 129.

⁵³ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 129.

⁵⁴ Abdullah Akın, *Tanzimat Sonrası Fıkhi Dönüşüm ve Fıkıh Eğitimi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 86.

⁵⁵ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 131.

⁵⁶ Mehmet Gayretli, *Tanzimat Sonrasında Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008), 205-208.

sunulmuştur.⁵⁷ Mecelle, daha ziyade nizamiye mahkemelerinde uygulanmak üzere hazırlandığından ahval-i şahsiyye konularını yani aile, miras ve şahıs hukukunu kapsamamaktadır.⁵⁸ Toplumsal yapının çok hukuklu karakteri gereği, dönemin hukukçuları tarafından azınlıkların da hukukunu içine alacak şekilde bir aile hukuku oluşturmalarının zorluğu ile Mecelle'nin kapsadığı konuların aile hukukuna kıyasla daha acil bir ihtiyaç olarak görülmesi, Mecelle'nin ahval-i şahsiyyeyi kapsamamasının başlıca nedenleri arasında gösterilebilmektedir.⁵⁹ Bu sebeple, ahval-i şahsiyye konularına Mecelle'yle birlikte yeni bir soluk geldiğini söylemek zordur. Ancak, Mecelle ile yeni bir yazım biçiminin ahval-i şahsiyye eserlerinin bazıları için de benimsendiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Nizamiye mahkemelerinin kurulmasıyla birlikte kanunları uygulayacak hakimlerin ve memurların yetiştirilmesi de hedeflenmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi ise kimi zaman mali yetersizlik sebebiyle kimi zaman da kurulacak olan müesseselerin idaresi konusunda siyasi bir iradenin bulunmayışı sebebiyle sekteye uğramıştır.⁶⁰ Ancak tarihler 1878 yılını gösterdiğinde sadrazam Safvet Paşa'nın emriyle Adliye Nazırı Halil Rifat Paşazâde, Damat Mahmud Celâleddin Paşa'ya bir hukuk mektebinin kurulmasına yönelik mektup göndermiş ve böylece daha önce yaşanan maddi ve idari sıkıntılardan ders çıkartılarak Mekteb-i Hukuk'un kuruluş aşamasına geçilmiştir.⁶¹ Tarihler 1878 yılını gösterdiğinde ise Sultan II. Abdülhamid'in bazı müdahaleleri ve düzenlemeleriyle birlikte Mekteb-i Hukuk'un kurulması resmî olarak onaylanmıştır.⁶²

Daha önce de belirtildiği gibi Mekteb-i Hukuk'un kuruluş amacı alanda yetkin hakim ve memurların yetiştirilmesi olarak ifade edilmiştir. Ahmet Cevdet Paşa, Mekteb-i Hukuk'un açılış konuşmalarında bunu ifade ederek böylesi bir mektebe çoktandır ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir.

⁵⁷ Akın, *Tanzimat Sonrası Fıkhi Dönüşüm ve Fıkıh Eğitimi*, 92.

⁵⁸ Ali Akyıldız, "Tanzimat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011).

⁵⁹ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 134.

⁶⁰ Ali Adem Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 29.

⁶¹ Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 30.

⁶² Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 33.

Efendilerim!

İlm-i hukukun lüzum ve faidesi malum ve bizim buna ne mertebe muhtaç olduğumuz cümle indinde müselleme ve meczûmdur. Nice müddetten beri Dersaadet'te bir hukuk mektebi küşâdı arzu olunuyordu. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin teşkilinde bunun bir mertebe daha ehemmiyeti arttı. Buna mukaddime olmak üzere ol vakit Adliye Dairesi'nde ilm-i hukuka dair bazı dersler tertip olundu. Muahharan Mekteb-i Sultanî talebesinden bir sınıf ayrıldı. Orada ilm-i hukuk tedrisine başlandı. Lakin şimdiye kadar böyle müstakil bir Mekteb-i Hukuk küşâdına muvaffak olamadık. Çalışmadık değil çalıştık; amma her nasılsa vakt-i müsait bulamadık. Meğer vakt-i merhûnuna muallak imiş; yani bu emr-i mühim dahi birtakım tesisat-ı mühimme ile beraber asr-ı hümâyûna merhûn imiş. Asr-ı mehâsin-hasr-ı hümâyûnun mağbût-i sevalif-i a'sâr olduğuna bu mektebin bu gün küşâd olunması dahi bir delil-i cediddir. Bu tasavvur-ı mühimmin fiile gelmesi maarif-perver bir zât-ı âlî-kadrın başvekaleti zamanına tesadüf etmekle müftehiriz ve bunu fal-i hayr ittihaz eyleriz.⁶³

Mekteb-i Hukuk-i Sultanî'nin, Mekteb-i Hukuk'tan önce kurulmuş olmasına rağmen beklenen işlevi yerine getirememesinin nedenlerinden biri, muhtemelen müfredat farklılıklarıdır. Mekteb-i Hukuk-i Sultanî daha çok Fransızca ve Fransız kanunları üzerinde bir eğitim müfredatı benimserken Mekteb-i Hukuk'ta ise Osmanlıcaya ve fıkıh ilmine ağırlık verilmiştir.⁶⁴ Ayrıca Mekteb-i Hukuk-i Sultanî'deki dersler daha çok yabancı ve Müslüman olmayan hocalar tarafından okutulmuştur.⁶⁵ Kısacası Mekteb-i Hukuk'taki eğitim ve müfredat, daha millî değerler taşımaktadır.

Mekteb-i Hukuk'taki müfredatının klasik Osmanlı medrese müfredatından farklı olduğu söylenebilmektedir. 17. yüzyıldaki İstanbul medrese müfredatı, talebelerin tereke kayıtları üzerinden incelendiğinde bu medreselerde fıkıh, gramer, edebiyat, feraiz, mantık, belagat, lügat, akaid ve ilm-i hâl derslerinin okutulduğu ve bu derslerin okutulmasında klasik eserlerin takip edildiği sonucuna ulaşabilmektedir.⁶⁶ Mekteb-i Hukuk'ta ise fıkıh ve dil derslerinin yanında Fransızca, kapitülasyonlar, diplomasi gibi derslerin okutulduğu ve özellikle modern hukuk derslerine ehemmiyet verildiği dikkat çekmektedir.⁶⁷ Müfredatın dikkat çekici diğer bir yanı ise Mecelle derslerine olan ihtimamın bir hayli fazla olmasıdır. Eğitim sistemindeki müfredatta görülen farklılık ve çeşitlilik, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrasında hukuk düzleminde bir yenileşmeye gittiğinin en gözle görülebilir delillerindendir.

⁶³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, ed. Cavid Baysun (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991), 4/196.

⁶⁴ Yörük Ali Adem, *Ahmed Cevdet Paşa'nın gayrimüslim hâkimler hakkındaki bu raporunun transkripti için bkz. "Mekteb-i Hukuk'un Kuruluş ve Faaliyetleri (1878-1900)", EK V* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 216-220.

⁶⁵ Nuran Koyuncu, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 3 (2012), 173.

⁶⁶ Ekrem Tak - Bilgin Aydın, "XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 19 (2019), 199-207.

⁶⁷ Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 70.

Mekteb-i Hukuk'ta “nikâh” bahsi özelinde bir dersin müfredata eklenmesi, kuruluşundan bir süre sonra, 1896 yılında Mekteb-i Hukuk Müdürlüğü'nün önerisi üzerine haftada bir saat olacak şekilde gerçekleşmiştir.⁶⁸ Bu ders daha sonra, ileride Aile Hukuku Kararnâmesi'ni hazırlayan komisyonda da yer alacak olan Mahmud Esad Efendi (1856-1917) tarafından okutulmuştur.⁶⁹ Mahmud Esad Efendi'nin ders notları Resmî Gazete'de peyderpey yayımlanmış; ancak notlarda yer alan hatalar nedeniyle, Mekteb-i Hukuk Müdürlüğü'nün kararıyla, Maarif Nezareti'nin denetiminden geçmeyen notların yayımlanmayacağı ilan edilmiştir.⁷⁰ Söz konusu ders notları daha sonra *Kitâbü'n-Nikâh ve 't-Talâk* adıyla basılmıştır.⁷¹

Mekteb-i Hukuk'ta “Kitâbü'n-Nikâh” dersini okutan bir diğer isim ise Süleyman Sırrı Efendi'dir (1851-1931). Nikâh ahkâmına dair iki eseri bulunmaktadır.⁷² Bu iki eserden *Hulâsatü'l-Muhtâreyn*; müellifin mukaddimede de belirttiği gibi, Mekteb-i Hukuk açıldığından beri kanun-u izdivacın mevcut bulunmamasından kaynaklanan boşluğu doldurmak adına kaleme alınmıştır.⁷³ Kendisi 16 Eylül 1898 yılında Mekteb-i Hukuk'ta “*kitabü'n-nikah*” dersini okutmaya başlamış, kaleme almış olduğu eser ise 1908 yılında yani görev süresinden 10 yıl sonra basılmıştır.⁷⁴ Eser günümüzde Abdülsamet Kumru tarafından “Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri” başlığıyla yüksek lisans tezine konu olmuş ve transkribe edilmiştir.

⁶⁸ Ali Adem Yörük, “Hukuk Müessesesi Tarihi: Hukuk Mektebi'nin Tarih ve Suret-i Tesisine Ait Malumat ve Vesâik”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* (İstanbul, 2019), 233. Kitâbü'n-nikâh dersinin programa idhâli hakkında Maarif Nezareti'ne hitâben Müdiriyet tezkiresi: “Mücerred himem-i celîle-i cenâb-ı nezaret-penâhîleriyle Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'nin ders programı ahîren bir suret-i mükemmelede tadîl ve tanzim edilerek el-yevm o suretle derslere devam edilmekte bulunmuş ise de talim ve tedrisi herkesce lâzım ve hususen kavânîn-i mevcudede bulunan bazı mesâilin halline hâdim olan kitabü'n-nikâh her nasılsa programdan hâriç kalmış idüğünden nezd-i âlî-i hidiv-i efhamîlerinde rehin-i tensib buyurulduğu halde mezkûr kitabü'n-nikâh dersinin haftada bir saat olmak üzere bu seneden itibaren tedris ve muallimliğine dahi, fahrî olarak, erbâb-ı fazl u kemâlden Maliye hukuk müşaviri faziletli Mahmud Esad Efendi'nin tayini hususuna müasade-i celîle-i cenâb-ı nezaret-penâhîleri sezâvâr buyurulması bâbında. 3 Eylül 312” [15 Eylül 1896].

⁶⁹ Yörük, “Hukuk Müessesesi Tarihi: Hukuk Mektebi'nin Tarih ve Suret-i Tesisine Ait Malumat ve Vesâik”, 235.

⁷⁰ Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 184.

⁷¹ Mahmud Esad Seydişehri, *Nikah ve Talak Kitabı*, ed. Şenol Saylan (İstanbul: Ensar, 2009).

⁷² Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 104.

⁷³ Abdülsamet Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2020), 42-43.

⁷⁴ Süruri, *Nikah ve Talak Ahkamı*, ed. Tuba Erkoç Baydar (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, 2023), 35.

Manastırlı İsmail Hakkı da Mekteb-i Hukuk'ta görev yapan müderrislerden biridir. Bu kurumda fıkıh dersleri vermiştir.⁷⁵ Aynı zamanda, Mecelle'den sonra aile ahkâmını konu edinen ve Mecelle tarzında kaleme alınan ilk müstakil eser⁷⁶ olan *Vesâilü'n-Necâh fî Mesâilü'n-Nikâh* adlı kitabın yazarıdır. Bu eserin, 1896 yılında Mekteb-i Hukuk'a nikâh ahkâmı derslerinin eklenmesinin hemen ardından, 1896-1897 yıllarında kurumda ders veren bir muallim tarafından kaleme alınmış olması dikkat çekicidir. Manastırlı İsmail Hakkı her ne kadar Mekteb-i Hukuk'ta *Kitâbü'n-Nikâh* dersini doğrudan okutmamış olsa da öğrencilerin sistematik bir aile hukuku kitabına olan ihtiyaçlarını fark etmiş olmalı ki bu eseri kaleme almıştır.⁷⁷ Nitekim *Kitâbü'n-Nikâh* ders notlarının Resmî Gazete'de parça parça yayımlanması dahi, dönemin tamamlanmış bir aile hukuku eserine duyduğu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Ayrıca bu eserin Tanzimat sonrası hukuki sahada yaşanan yenilikçi faaliyetlerin yoğun olduğu bir dönemde kaleme alınmış olması; onun bu fikirlerden etkilenip etkilenmediği, etkilendiyse ne ölçüde etkilendiği sorularını gündeme getirmektedir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de aile hukukuna dair hükümler yer almamaktadır. Aile hukukuna dair yeni hükümler 1917 tarihli *Hukuk-ı Aile Kararnamesi* ile gelmiştir.⁷⁸ Bu Kararnâme ile birlikte nikâh ve talâk ahkâmına dair daha önce benimsenmeyen birçok görüş kabul edilmiş ve mezhepler üstü tercihler devlet tarafından benimsenmiştir. Bu da aile hukukunda yenileşme ihtiyacının varlığına işaret etmektedir. Bu nedenle, Tanzimat sonrasından *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*'ne kadar geçen sürede aile ahkâmına dair yazılmış eserlerin incelenmesi önemlidir. Böylece, Kararnâme'ye kadar bu alanda farklı görüşlerin benimsenip benimsenmediği ve Kararnâme'ye destek oluşturabilecek düşüncelerin daha önce ortaya konulup konulmadığı tespit edilebilir.

⁷⁵ Yörük, *Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri*, 103.

⁷⁶ Sümeyye Sarıtaş, "Aile Hukukunun Kanunlaştırılması Sürecinde Türkçe Olarak Kaleme Alınmış Ahkâm-ı Nikâh ve Ahkâm-ı Talâk Literatürü", *Ahkâmü'n-nikah Ahkamü't-talak: Nikah ve Talak Ahkamı* (İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, ts.), 33.

⁷⁷ Sümeyye Sarıtaş, "Aile Hukukunun Kanunlaştırılması Sürecinde Türkçe Olarak Kaleme Alınmış Ahkâm-ı Nikâh ve Ahkâm-ı Talâk Literatürü", 33.

⁷⁸ Mehmet Âkif Aydın, "Hukûk-ı Âile Kararnamesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

2.2. Eserin Yazılış Amacı, İçeriği ve Kaynakları

Bu bölümde, eserin yazılış amacı ele alınacak; içeriği ve şekilsel özellikleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca, eserde kullanılan kaynaklar da belirtilerek eserin genel bir tanıtımı yapılacaktır.

2.2.1. Eserin Yazılış Amacı

Manastırlı İsmail Hakkı, eserinin mukaddimesinde nikâh konusuna özgü bir çalışma kaleme alma gerekçesini, *münakehat* ahkâmının hem toplumsal ilişkiler açısından büyük bir öneme sahip olması hem de dini bakımdan bilinmesi gereken pek çok hükmü içermesiyle açıklar. Bu gerekçelere binaen söz konusu ahkâmın, her Müslüman bireyin bilmesi gereken dini bilgiler arasında yer aldığını vurgular.

Ba'de zâ 'ilm-i şerîf-i fıkhi'nun munâkehatâ 'âid kısmı mu'âmelât-ı 'umûmîyeye şiddet-i te'alluğu olmak hasebiyle bilinmesi ehem olduktan başka diyânet cihetiyle de pek çok ahkâm-ı celîleye medâr kılınmasına mebnî efrâd-ı müslimînden hemân her ferd hakkında luzûm-i marifeti derkârdır.

Ayrıca nikâhın sıhhatini engelleyen ya da inikad etmesine engel olan sebeplere dikkat edilmeyince ortaya çok büyük sorunların çıkabileceğine dikkat çeker.

Nikâhın sıhhatini ihlâl eden yâhûd esâsen in'ikâdına mân'î bulunan esbâb ve hâlâtdan tevaakkî edilerek muktezâsına ri'âyet edilmeyince ne kadar büyük mahzurlar tevellüd edeceğini izâha hâcet yoktur.

Manastırlı İsmail Hakkı, özellikle râda', sıhri hısımlık, zihar ve ila gibi fiki açıdan son derece önemli ve bilinmesi elzem olan konuların gizli veya kapalı kalmasının uygun olmadığını ifade etmektedir. Bu tür meselelerin yeterince bilinmemesinin, kimi zaman sahih olan nikâh akitlerinin geçersiz zannedilmesine ya da geçersiz akitlerin caiz olduğu kanaatine sebep olabileceğini belirtmektedir.

Huşuşan rıdâ' mesâ'ili ekseri-i nâs 'indinde mechûl olmasına mebnî çok def'a â[r]zu olunan münâkahalar 'adem-i şihhat tevehhümüyle vücûd bulmayacağı gibi b'a'zen de 'adem-i vukûf sâ'ikasıyla gayr-ı câ'iz olan 'âkidlerin şihhat ve cevâzı zan edilebileceği kâbil-i inkâr değildir.

Mukaddimenin son bölümünde Manastırlı İsmail Hakkı, zikrettiği gerekçelere ek olarak, hilafet makamının ilim ve eğitimle donanmış bu asrında ilmî faaliyetlerin

takdirle karşılınıp desteklenmesini de dikkate alarak söz konusu eseri kaleme aldığını ifade etmektedir.

İşte devā'ı-i m'aruze ile beraber 'asr-ı me'ārifpīrāyī hazret-i hilāfetpenāh-ı a'zamīde neşr-i 'ulūm ve t'amīm-i me'ārif kaziyyesi cidden mültezem olarak bu yoldaki hizmetler mazhar-ı takdīrāt ve teshīlāt buyurulmakta olması da bu 'abd-ı dā'ī-i kembidā'a hakkında bādī-i şevk ve gayret olmasından dolayı kısım-ı celīl-i mezkūra dā'ir enş mühim ahkām-ı şer'iyyesinin "en vādih ve müfid ta'bīrāt ile" beyanını öāvī olmak üzere "vesā'ili'l-felāh fī mesā'ili'n-nikāh" nāmı ile mevsūm olan şu kitābı muste'ynen billāh cem' ve tertīb eyledim.

2.2.2. Eserin Şekil ve Muhteva Açısından Tahlili

Manastırlı İsmail Hakkı'nın *Vesailü'l Felah fī Mesaili'n Nikah* adlı eseri 11 babtan oluşmakta; nikāh, talāk ve nafaka konularını kapsamaktadır. Her babın altında fasıllar bulunmakta ve bu fasılların altında konular mesele adı verilen başlıklarla madde madde açıklanmaktadır. Bu maddeler, daha çok konuyla ilgili genel hükmü ortaya koymakta; detaylandırılması gereken durumlarda ise "şerh" başlığı altında ayrıntılı açıklamalara yer vermektedir. Meselelerin numaralandırılması kitap boyunca devam etmekte, numaralandırmalar fasıllar özelinde kalmamaktadır. Kitapta toplamda 235 mesele bulunmaktadır. Eserin kimi yerlerinde dipnotlar da vardır. Dipnotlarda ise mukaddime belirtilen kaynaklar dışında pek çok kaynak kullanılmaktadır.

Eserin üslubunun oldukça açık ve anlaşılır olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim İsmail Hakkı da eserini kaleme alırken bu sadeliği ve açıklığı amaçladığını, okuyucunun metni kolaylıkla kavrayabilmesi için açık bir dil kullanacağını "en vādih ve müfid ta'bīrāt ile" diyerek özellikle belirtmiştir.

Manastırlı'nın kitabının şekil açısından Mecelle'ye oldukça benzediği dikkat çekmektedir. Mecelle; bir mukaddime, on altı kitap ve 1851 maddeden oluşmaktadır. Bölümler bab ve fasıl diye ayrılmakta, fasılların altında maddeler halinde konu açıklanmaktadır. Bununla birlikte bazı maddelerin altında konuyu daha iyi ifade etmek adına örneklerin verildiği de dikkat çekmektedir. Buradan *Vesailü'l Felah fī Mesaili'n Nikah* adlı eserin Mecelle üslubuyla yazılan ilk aile hukuku eseri olduğu iddiası destek bulmaktadır.⁷⁹

⁷⁹ Sümeyye Sarıtaş, "Aile Hukukunun Kanunlaştırılması Sürecinde Türkçe Olarak Kaleme Alınmış Ahkām-ı Nikāh ve Ahkām-ı Talāk Literatürü", 33.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi de kanunname olması hasebiyle Mecelle'yle aynı üsluba sahiptir. Kararnâme iki kitap, 9 bölüm ve 21 fasıldan oluşmaktadır. Birinci kitap nikâh hükümleriyle, ikinci kitap ise talâk hükümleriyle alakalıdır. Birinci kitapta toplam 6 bab, ikinci kitapta ise 3 bab vardır. Birinci kitapta evlenme akdi ve sonucu, nişanlılık, evlenme ehliyeti, Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlardan kendileriyle evlenilmesi yasak olan kimselerle alakalı hükümler yer alır. İkinci kitap ise evliliğin sona ermesiyle alakalı hükümleri ihtiva eder ve boşama ehliyeti, ric'i ve bain talâkla ilgili hükümleri kapsar.⁸⁰

2.2.3. Eserin Kaynaklar Açısından Tahlili

Vesailü'l Felah fi Mesaili'n Nikah adlı eserin mukaddimesinde Manastırlı İsmail Hakkı kullanmış olduğu ana kaynakları belirtmiştir. Bu kaynaklar Dürerü'l-hükkâm ve ed-Dürr-ü muhtâr adlı eserlerdir.

Dürerü'l-hükkâm, son devir Osmanlı hukukçularından biri olarak kabul edilen Ali Haydar Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Mülkiye Mektebi, Mekteb-i Hukuk ve Medresetü'l-Kudât'ta uzun yıllar ders veren Ali Haydar Efendi'nin *Dürerü'l-Hükkâm* adlı eseri, onun bir ustalık eseri sayılmaktadır.⁸¹ *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*'nin en önemli ve en hacimli şerhlerinden biridir. Kendisi Mekteb-i Hukuk ve Medresetü'l-kudat gibi yüksek eğitim merkezlerinde *Mecelle*'yi okutmuş ve bunun sonucunda da bu eseri şerhe ihtiyaç duymasına binaen kaleme almıştır. Ali Haydar Efendi'nin kaleme almış olduğu bu eser ilk haliyle kalmamış, kendisi zaman içinde kazanmış olduğu yeni tecrübeler ve kendisine yapılan tavsiyeler doğrultusunda eserinde bazı değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişiklikler sonucunda eser son halini almıştır. Eser *Mecelle*'yi bir bütün halinde şerh etmiş ve hükümlerin kaynaklarını, geçtiği yerleri ifade etmiştir. Fıkıh kitaplarının, fetva mecmualarının, risalelerin adı belirtilmiştir. Ayrıca müellif *Mecelle*'nin ihtiva etmediği konuları da kitabına almıştır. Bu şekliyle eser külli kaideleri, ticaret, usul, eşya-borçlar ve şahıs hukukunu da kapsayan hacimli bir kaynak eser haline gelmiştir. Eserin bir başka özelliği ise

⁸⁰ Ahmet Yasin Küçüktiryaki, *Osmanlı Aile Hukuku Gelenek ve Modern Arasında Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 37.

⁸¹ Narin İsmail, *Ali Haydar Efendi'nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 7.

müellifin Osmanlı hukukunda bulunan pratik örneklerden ve uygulamalardan emsaller zikretmesidir. Ayrıca kitabı şerh ederken Mecelle'nin hangi görüşünü tercih ettiğini belirterek, gerekçesiyle birlikte açıklamalarda da bulunmuştur.⁸²

ed-Dürrü'l-muhtâr, Alâeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefi ed-Dımaşkî tarafından kaleme alınmıştır. Kendisi 1606 yılında Şam'da doğmuştur. Tahsiline babasının yanında başlamış ve Hayreddin Remli Fahreddin b. Zekeriyâ el-Makdisî gibi isimlerden ders almıştır. Kadılık ve müderrislik görevlerinin yanı sıra Şam'da müftülük görevinde de bulunmuştur. Birçok talebe yetiştirmiş olup Hülâsatü'l-eser sahibi Muhibbî'nin talebelerinden bir tanesidir. Kendisi 1677 yılında vefat etmiştir.⁸³ *ed-Dürrü'l-muhtâr* Haskefi'nin Timurtâşî'nin *Tenvîrü'l-ebşâr* adlı eseri üzerine yazmış olduğu bir şerhtir. Aynı zamanda Timurtâşî'nin, Haskefi'nin hocasının hocası olduğu rivayet edilmiştir. Haskefi'nin yazmış olduğu şerh Hanefi çevrede oldukça rağbet ve ihtimam görmüştür. Eserin bu kadar rağbet görmesinin nedeni, birçok meseleyi muhtasar olarak ele alması ve mezhepteki sahih görüşlere yer vermesi olarak düşünülebilir. Üzerine birçok haşiye yazılmıştır.⁸⁴

Hanefî fıkhnın önemli derleme eserlerinden biri olan *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 1658-1707 yılları arasında Hindistan'da hüküm süren ve Şah Cihan'ın üçüncü oğlu olan Sultan Evrengzîb'in emriyle kaleme alınmıştır.⁸⁵ Bir fetva külliyatı olarak da bilinen *el-Fetâva'l-Hindiyye* 1664-1672 yılları arasında, Sultan tarafından bir araya getirilen 45 kişilik bir heyet tarafından hazırlanmıştır. Projenin beyan edilen amacı olarak da giderek karmaşıklaşan ve hakimler tarafından erişilemez hale gelen İslam hukukunu sadeleştirmek ve sistematize etmek zikredilmiştir.⁸⁶ Bu eser, Hanefi mezhebinin görüşlerini aktarmakla ve toplamakla kalmayıp aynı zamanda güncel konu ve sorunları

⁸² Ahmet Akgündüz, "Dürrü'l-Hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

⁸³ Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım İbn Kutluboğa, *Hulasatü'l-Efkar Şerhu Muhtasari'l-Menar* (Dâr İbn Hazm, 2003), 63-64.

⁸⁴ Mustafa Ateş, *Son Dönem Osmanlı Fakihlerinden İbn Âbidîn'in Fıkahçılığı (Reddü'l-Muhtâr Örneği)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 88. Ahmet Özel, "Haskefi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

⁸⁵ Ahmet Özel, "el-Âlemgîriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).

⁸⁶ Mouez Khalfaoui, *Pluralism and Plurality in Islamic Legal Scholarship-The Case of the Fatâwâ l-Âlamgîriyya* (USA: Gorgias Press, 2021), 24.

adapte etmeyi amaçlamıştır.⁸⁷ Eser, İslam dünyasındaki hukuki düzenlemelerde ve kanunlaştırma çalışmalarında bir merci olarak kabul görmüştür.⁸⁸ *el-Fetâva'l-Hindiyye* de faydanılan ve mukaddimede belirtilen bir kaynaktır. Daha önce belirtilen kaynaklar kadar fazla kullanılmadığı, yalnızca birkaç mesele hususunda kendisine müracaat edildiği beyan edilmiştir.

“ her mes‘elede kavlı-râcih ve muhtâr tettebbu‘ ve tahrîr edilerek bâlâ kemâl-i saye-i me‘âlîvâye-i hazret-i padişâhîde mevki‘-i intişâra vaz‘ edilmiştir...”

Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi eserde ele alınan her meselede geçerli ve güvenilir görüşlerin özenle seçildiği vurgulanmaktadır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde Hanefi mezhebine olan güçlü bağlılığı yansıtmakta ve mezhebe bağlılığın, eserin telif edildiği dönemde dahi hâlâ büyük önem taşıdığına işaret etmektedir.

⁸⁷ Khalfaoui, *Pluralism and Plurality in Islamic Legal Scholarship-The Case of the Fatâwâ l-‘Âlamgîrîya*, 37.

⁸⁸ Özel, “el-Âlemgîriyye”.

BÖLÜM III

ESERİN HUKUK-İ AİLE KARARNAMESİ'NDE YER ALAN HANEFÎ MEZHEBİ DIŞINDAKİ GÖRÜŞLERLE MUKAYESESİ

Bu bölümde, Manastırlı İsmail Hakkı'nın *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâilî'n-Nikâh* adlı eseri ile *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde Hanefî mezhebi dışındaki görüşlerin tercih edildiği meseleler mukayeseli olarak ele alınacaktır. Mukayese sürecinde, ilgili meseleye dair öncelikle Hanefî mezhebinin yaklaşımı, ardından Kararnâme'de benimsenen mezhebin görüşü açıklanacaktır. Bu bağlamda Kararnâme'nin ilgili maddesi aktarıldıktan sonra Manastırlı İsmail Hakkı'nın konuya dair görüşlerine yer verilecektir. İncelemenin kapsamını genişletmek amacıyla, aynı dönemde nikâh ve talâk konularına dair eser kaleme almış olan Mahmud Esad Seydişehrî ile Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi'nin görüşleri de her bölümün sonunda karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

Bu çalışmada, *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde Hanefî mezhebi dışına çıkılarak hüküm verilen konular temel alınacaktır. Ancak yine de her konu kıyaslamaya dahil edilmeyecek; yeterli veri sunduğu düşünülen belli başlı örnekler inceleme kapsamına alınacaktır. Bu çerçevede; nikâhta ilan şartı, küçüklerin evlendirilmesi, boşanmada hakemlik, nikâh akdinde kullanılacak lafızlar, ehliyet arızalarının nikâh ve talâka etkisi, hayızdan kesilen kadının iddet süresi, zinanın sihriyet oluşturup oluşturmaması ile gaip ve mefkûdun eşlerine ilişkin hükümler eserle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

3.1. Nikâhta İlan Şartı ve Tescil

Nikâh akdi, bazı İslam âlimleri tarafından ibadet yönü baskın bir akit olarak değerlendirilirken, bazıları tarafından ise muâmelât yönü ağır basan bir hukukî işlem

olarak ele alınmıştır.⁸⁹ Bu görüş ayrılığının temelinde, nikâhın hem ibadet boyutuna sahip olması hem de hukuki ve toplumsal sonuçlar doğuran bir akit niteliği taşıması yatmaktadır. Nitekim nikâh, bir yönüyle kişiyi zinadan koruyan meşru bir yol olarak dinî bir işlev icra ederken, diğer yönüyle taraflara çeşitli hak ve sorumluluklar yükleyen hukuki bir sözleşme hüviyetindedir. Bu çift yönlü niteliği nedeniyle, nikâhın geçerliliğini temin etmek ve tarafların haklarını güvence altına almak amacıyla, mezhepler nikâhın rükün, in'ikad ve sıhhat şartlarıyla ilgili ayrıntılı düzenlemeler geliştirmişlerdir.

Mezhepler arasında nikâh akdinin rükünleri hususunda bazı farklılıklar bulunmaktadır. Mâlikî mezhebine göre nikâhın rükünleri; taraflar, veli, mehir ve icap-kabulü ifade eden irade beyanı olmak üzere dört unsurdan oluşur. Şâfiî mezhebi ise nikâh akdinin rükünlerini; taraflar, veli, sığa ve akit esnasında hazır bulunan iki adil şahit şeklinde belirlemiştir. Hanefî mezhebine göre ise nikâhın tek rüknü, tarafların evlenme iradelerini karşılıklı olarak ifade ettikleri irade beyanlarıdır. Diğer unsurlar, Hanefî mezhebinde bir nikâh rüknü değil, sıhhat veya in'ikad şartları kapsamında değerlendirilir.⁹⁰

Hanefî mezhebi, nikâh akdine ilişkin hükümleri değerlendirirken in'ikâd ve sıhhat şartları şeklinde bir ayırım yapmayı esas alır. Bu bağlamda; tarafların evlenme ehliyetine sahip olmaları, icap ve kabulün aynı mecliste gerçekleştirilmesi ile taraflar arasında evliliğe engel teşkil eden hısımlık gibi bir engelin bulunmaması, nikâhın in'ikâd şartları kapsamında değerlendirilir. Buna karşılık, akdin ikrah altında yapılmamış olması ve iki şahit huzurunda gerçekleştirilmesi ise sıhhat şartları arasında kabul edilmektedir.⁹¹

Şahitlik meselesi, nikâh akdinin geçerliliği bağlamında mezhepler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Hanefîlerin de içinde bulunduğu cumhura göre nikâhta şahitlik, akdin sahih olmasının bir şartı olarak kabul edilmektedir. Hanefîlere göre bir nikâh akdi, akid meclisinde bulunan iki erkek veya bir erkek iki kadının icap ve kabulü

⁸⁹ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 3.

⁹⁰ Abdülvehhab Ceziri, *El-Fıkh ala'l-Mezahibi'l-Erbaa* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003), 4/16-17.

⁹¹ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 17-21.

işiterek şahitlik etmeleriyle geçerli hale gelir ve hukuki sonuç doğurur.⁹²Bu sayede akit, gizli nikâh (*nikâhu's-sirr*) kapsamından çıkarak hukuki sonuç doğurabilecek geçerli bir evlilik akdine dönüşür. Serahsî (ö. 483/1090 [?]) de bunun üzerinde durarak nikâh akdinin iki şahit huzurunda gerçekleşmesi gerektiğini belirterek bu şekilde gerçekleşen nikâhın gizli nikâhtan ayrıldığını ifade etmektedir.

Hiz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Bir erkek, bir kadınla yalnızca bir erkeğin şahitliğiyle evlenmiş olarak bana getirilirse, mutlaka onu recmederim.” Zira nikâhta şart olan unsur, ilan (yani evliliğin gizli kalmaması) olduğundan, şer’an ilan vasıtası kabul edilen unsur dikkate alınır. Bu da iki şahidin şahitliğidir. Çünkü onların şahitliğiyle nikâh artık gizli kalmaz.⁹³

Hanefî ulemasından olan Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî'nin (ö. 539/1144) nikâh akdini rükün ve şartların birlikteliği olarak tanımlaması ve şahitliği bu şartlardan birisi olarak kabul etmesi, Hanefi mezhebinde nikâh akdinde şahitliğin yerini yeterince açıklamaktadır.⁹⁴

Hanefî mezhebine göre, şahitler huzurunda kıyılmayan bir nikâh, taraflar arasında cinsel birleşme gerçekleşmemişse herhangi bir hukuki sonuç doğurmaz.⁹⁵ Fasit olması sebebiyle zifaktan önce bu tür nikah üzerine hüküm bina edilemez.⁹⁶ Hanefiler için şahitlik, nikâhın in'ikad şartı olarak yeterli görülürken Mâlikî mezhebinde akdin geçerliliği için şahitlik yeterli değildir; ilan, şart koşulmuştur.⁹⁷ Mâlikî mezhebinde nikâh anında şahitlerin bulunması mendup iken, nikâhın ilanı ise vaciptir.⁹⁸ İlan ise kasıtlı olarak duyurmak ve yaymak demektir.⁹⁹ Sınırlamaya veya kayıtlanmaya tabi olan bir duyurma ise ilan olarak isimlendirilmemektedir. Bu sebeple ilan; izhar, işhad

⁹² Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 3/3.

⁹³ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût* (Mısır: Matbaatü's-sa'âde, ts.), 5/31. “وقال عمر رضي الله عنه لا أوتى برجل تزوج امرأة بشهادة رجل واحد إلا رجمته؛ ولأن الشاهد لما كان هو الإظهار يعتبر فيه ما هو طريق الظهور شرعا، وذلك شهادة الشاهدين فإنه مع شهادتهما لا يبقى سرا” bk.Tuba Erkoc Baydar, “A Secret Marriage and Denied Rights: A Critique from an Islamic Law Perspective”, *Religions* 14/4 (2023).

⁹⁴ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'* (Beyrut: Daru'l-Küttübi'l- İlmiye, 1994), 2/118.

⁹⁵ Abdülvehhab Hallâf, *el-Ahväli's-şahşiyye*. (Kahire: Matbaatü Daru'l-Küttübi'l- Mısriye, 1938), 39-40.

⁹⁶ Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, 3/32.

⁹⁷ Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethü'l-Kadîr alâ Hidâyeti Şerhu Bidâyeti'l-Mübtet* (Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuhu, 1970), 3/199.

⁹⁸ Ahmet Aktaş, *Mâlikî Kaynaklarında Nikahta Şahitlik Ve İlân* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim Dalı, 2018), 42.

⁹⁹ Ebü'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 13/688.

ve ifşa gibi kavramlardan ayrılmaktadır.¹⁰⁰ Bu bağlamda, bir nikâh akdi iki kişinin şahitliğiyle kıyılrsa ancak bu nikâhın gizlenmesi, ilan edilmemesi şart koşulsa Mâlikî mezhebinde bu nikâh “gizli nikâh” (*nikâhu’s-sirr*) olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, bir nikâh şahitsiz olarak kıyılrsa ve zifaktan önce ilan edilse, diğer mezheplerin aksine Maliki mezhebine göre geçerli kabul edilir.¹⁰¹

Manastırlı İsmail Hakkı da Hanefî mezhebinin görüşüne bağlı kalarak “Hîn-i ‘âkidde şehâdet etmek için iki erkek yâhûd bir erkek ile iki kadın hâzır bulunmak şartdır.” şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Öte yandan, Hukuk-ı Aile Kararnâmesi Mâlikî mezhebinin görüşü benimsemiş ve 33. maddesinde, “Akd-i nikâhın icrasından evvel keyfiyet ilan olunur.”¹⁰² ifadesiyle ilanın zorunluluğunu açıkça vurgulamıştır.

Kararname’de, Hanefî mezhebinin yalnızca şahit bulundurmaya yeterli görme yaklaşımı yerine, Mâlikî mezhebinin ilan şartının benimsenmesi, ilanın şahitlikten daha güçlü bir güvence sağlamasıyla açıklanabilir. Zira Hanefî mezhebinde geçerli kabul edilen birçok nikâh, Mâlikî mezhebinde “gizli nikâh” (*nikâhu’s-sirr*) olarak değerlendirilmekte ve bu farklı yaklaşım, toplumsal düzeni ve bireylerin haklarını koruma noktasında daha etkili bir yöntem olarak görülmektedir. Örneğin, nikâhın ilan edilip sadece erkeğin eşinden saklanmasıyla tembih edilmesi, nikâhın sadece bir beldede ilan edilmesinin ya da özellikle bir beldede ilan edilmemesinin bildirilmesi, belli bir zamana kadar ilan edilmemesinin o zamandan sonra ilan edilmesinin söylenmesi gibi durumlar Mâlikî mezhebinde “gizli nikâh” kavramı altında değerlendirilirken¹⁰³ Hanefî mezhebi, nikâhın in’ikad şartı olarak şahitlerin nikâh akdi esnasında hazır bulunmalarını yeterli görmesinden dolayı bu tür nikâhları geçerli kabul etmektedir.

Malikî mezhebinde nikâhın ilânı; def çalmak, *velîme* vermek, nikâh akdinin topluluk içerisinde gerçekleştirilmesi veya akitten sonra duyurulması gibi çeşitli yollarla

¹⁰⁰ Aktaş, *Mâlikî Kaynaklarında Nikahta Şahitlik Ve İlân*, 4.

¹⁰¹ İbnü’l-Hümmam, *Şerhu Fethü’l-Kadîr alâ Hidâyeti Şerhu Bidâyeti’l-Mübtet*, 3/200.

¹⁰² Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (Konya: Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı, 2022), 30.

¹⁰³ Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd Abdurrahman Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdiru ve’z-ziyâdât* (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslamî, 1999), 4/565.

sağlanmaktadır.¹⁰⁴ *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* ise nikâhın ilânının sünnet olduğu ve akdin cuma günleri mescitlerde kıyılmasının mendup kabul edildiği örneğini vermekle birlikte, ilânın farklı şekillerde gerçekleştirilebileceğini de belirtmektedir. Ancak Kararnâme’de ilânın nasıl yapılması gerektiğine dair ayrıntılı bir düzenlemeye yer verilmemektedir.¹⁰⁵

İncelemiş olduğumuz eserle aynı dönemde kaleme alınan Mahmud Esad Seydişehrî’nin eserinde de şahitliğin bir şart olduğu beyan edilmektedir.¹⁰⁶ Aynı şekilde Süleyman Sırrı Efendi’nin de aynı dönemde telif ettiği *Hulâsatü’l Efkâr* adlı eserinde de şahitlerin bulunmasının bir şart olduğu ifade edilmiş olup ilan nikahın sıhhati için gerekli bir şart olarak değerlendirilmemiştir.¹⁰⁷

Kararnâme’de nikâhın ilanına bu denli vurgu yapılmasının temel sebebi, ona resmî ve alenî bir kimlik kazandırmaktır. Bu alenîyeti kazandıran ve *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* ile gelen yeniliklerden biri de nikâhın ve talâkın tescil edilme zorunluluğudur. Kararnâme’nin 37. maddesinde, “Esnay-ı akidde hâtıb ve mahtûbenin birinin ikametgahı bulunan kaza hakimi veya bunun izinnâme-i mahsus ile me’zun kıldığı nâib hazır bulunup akidnameyi tanzim ve tescil eder.” hükmü yer almaktadır.¹⁰⁸ Aslında, nikâhların resmî kayda geçirilmesi 1881 yılında *Sicill-i Nüfus Nizamnamesi* ile birlikte zorunlu hale gelmiştir. Her ne kadar izinnâmelerin alınmasının zorunlu oluşu bu nizamnâme ile olmasa da tescil zorunluluğu bu nizamnâme ile gelmiştir. Bu düzenlemeye göre, nikâhı kıyan imamın ya da ruhani liderin, kıyılan nikâhı en geç sekiz gün içerisinde Sicill-i Nüfus memuruna bildirme yükümlülüğü getirilmiştir.¹⁰⁹ Daha sonra 1914 yılında Sicill-i Nüfus Kanunu ile de bu sorumluluk doğrudan kocaya verilmiş ve onun, nikâhı ve talâkı nüfus dairesine bildirmesi zorunlu kılınmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁴ Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali Lahmî, *et-Tabsira* (Katar: Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2011), 4/1863.

¹⁰⁵ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 82.

¹⁰⁶ Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 67. bk. “Nikah akdi esnasında şahitlerin hazır olması şarttır. Zevcenin menfaatlerine zevcin malikiyeti bu suretle hasıl olur. Şahitliğin şart kılınması insanın bir parçasından istifadeti temin eden nikahın şer’i-şerif nazarındaki ehemmiyetine dayanır; yoksa ihtiyaç anında mehri isbat veya talep etmesini kolaylaştırmak için değildir.”

¹⁰⁷ Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hulâsatü’l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, 77. bk. “Nikâh-ı müslimede akde şehâdet için âkil bâliğ müslim olarak icab ve kabulü mücteme’an işitir ve mezheb-i muhtâr üzere nikâh olduğunu fehmeder, iki hür veya bir hür ile iki hürre şahidlerinin hâzır olmaları..”

¹⁰⁸ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 30.

¹⁰⁹ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikah”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2 (2006), 48.

¹¹⁰ Ekinci, “Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikah”, 49.

1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde ise bu düzenlemeler daha da ileri taşıyarak, kazâ hâkimi ya da kendisinin nâibinin nikâh esnasında bulunması, izinnâmeyi düzenlenmesi ve nikâhı resmen tescil etmesi hükme bağlanmıştır.¹¹¹ Öte yandan, Manastırlı İsmail Hakkı, eserinde nikâhın veya talâkın tesciline dair herhangi bir hükme yer vermemiştir. Aynı şekilde döneminde kaleme alınan daha önce adı geçen iki eserde de tescil zorunluluğu adına zikredilen bir hükme rastlanmamaktadır.

Ancak Seydişehirî, nikâhın rükünlerini ele aldığı birinci faslın dipnotunda, imamların akid meclisinde hazır bulunmalarının zorunlu olmadığını, onların varlığının esasen müstehab kabul edilen akidnâmenin yazımına yardımcı olmak amacı taşıdığını belirtmektedir. Bu ifade, nikâhların kayıt altına alınması uygulamasının, söz konusu dönemde de zorunlu olmayan bir akidnâme düzenlenerek sağlandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Aynı dipnotta, nikâhın cuma günleri Mescid-i Şerif'te kılılmasının mendup olduğu da belirtilmekte ve bu hususun, *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde yer alan düzenlemeyle paralellik arz ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Osmanlı topraklarında zifafın genellikle cuma akşamı gerçekleştirilmesine dikkat edildiği vurgulanmakta; böylece sadece fikhî değil, kültürel uygulamalara dair bir tespitte de bulunmaktadır.¹¹²

Belirtildiği gibi Seydişehirî'nin dipnotunda nikâhın mescitlerde kılılmasının mendup olduğuna dair bir ifade yer almakta ve aynı ibare Kararnâme'nin esbâb-ı mûcibe lâyihasında da bulunmaktadır. Mescitte nikâh kılılması Maliki mezhebine göre ilan vasıtalarından biri olduğundan Seydişehirî'nin bu ifadesinin, dolaylı olarak ilana atıf içerip içermediği sorusu gündeme gelmektedir.

¹¹¹ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 84-85.

¹¹² Seydişehirî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 53. bk. "Akid esnasında mahalle imamının bulunması, şart olmadığı gibi ilmi vazifesiyle mütenasip olmayan bazı imamların ilave ettikleri 'ben de ol vecihle akdettim' ta'biri tamamıyla abestir. İmamın akid esnasında hazır bulundurulması sadece, nikahın ahkamına vakıf olmaları lazım gelmeyen akdin taraflarına rehberlik etmek ve tanzimi müstehab olan akidnâmeyi yazmak içindir. Nikahın Cuma günü mescid-i şerifte icrası menduptur. Lakin Osmanlı topraklarında yalnız zifafın çoğunlukla Cuma akşamı icrasına itina edilmektedir."

3.2. Nikâh Akdinde Kullanılacak Lafızlar

Nikâh akdinin temel unsurlarında biri *icab* ve *kabuldür*. Bu unsurların varlığıyla birlikte nikâh kurulmuş olur.¹¹³ Ancak *icab* ve kabulün nasıl ifade edileceği konusunda lafızlar önem taşır. Kullanılacak olan lafızlar sarîh olabileceği gibi kinayeli de olabilir. Sarîh lafızlar, doğrudan nikâh akdini ifade eden tezevvüc, tenkîh gibi kelimeler ile bunlardan türetilmiş olan diğer kelimeleri kapsamaktadır. Ayrıca Hanefî mezhebine göre nikâh akdinde kullanılabilecek kinayeli lafızlar ayna temlikî ifade eden; bey', şîrâ, hibe, sadaka ve temlik gibi lafızlardır. Temlik ifade etmeyen lafızlarla ise nikâh akdi kurulamaz.¹¹⁴

Öte yandan Şâfiî¹¹⁵ ve Hanbelî¹¹⁶ fukahasına göre, bir nikâh akdi sadece sarîh lafızlarla kurulur. Çünkü nikâh akdi sebebiyle nesebin ve verasetin sübutu, nafaka ve mehrin vücubu ve karşılıklı faydalanma gibi maslahatlar eşler için sabit olur. Kinayeli lafızlar ise bu menfaatleri ifade etme noktasında yetersiz kalabileceğinden, bu mezheplere göre kinaye lafızları nikâh akdinde geçerli değildir, bu lafızlarla kurulan bir akid mün'akid olamaz.¹¹⁷

Manastırlı İsmail Hakkı, eserinde Hanefî mezhebinin görüşüne yer vererek nikâh akdinde kullanılan lafızlara dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Ona göre, tezvîc ve nikâh gibi sarîh ifadelerle yapılan icâb ve kabul geçerli olduğu gibi, aynın derhal temlikini içeren hibe, temlik, cu'l, atıyye, bey' ve şîrâ gibi lafızlarla da nikâh sahih olur. Ancak kinayeli ifadelerin kullanımında, nikâh niyetinin açıkça belirtilmesi veya akdin huzurda bulunanlar tarafından anlaşılmasını sağlayacak karinelerin mevcut olması gerektiğini vurgulamıştır.

İcâb ve kabûl şarîh olan (tezvîc) ve (nikâh) lafızlarıyla şahîh olduğu gibi fi'l-hâl temlik-i 'ayna vaz' olunan her lafz ile de şahîh olur. Hibe, temlik, cu'l, 'atıyye, bey', şîrâ gibi.

¹¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen, ts.), 2/15.

¹¹⁴ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/16.

¹¹⁵ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî İbn Hacer, *Tuhfatu'l-Muhtâc fî Şarhi'l-Minhâc ve Hâvâşî's-Şîrwânî ve'l-'Abbâdî* (Beyrut: Dar İhyâ' et-Turâs el-Arabî, 1983), 7/220.

¹¹⁶ Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Cemmâilî el- Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Suudi Arabistan: Dâr 'Âlem el-Kutub li't-Tıbbâ'ah wa en-Nashr wa et-Tewzî, 1997), 9/460.

¹¹⁷ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/19.

Buna ek olarak, aynın temlikini ifade etmeyen lafızların nikâh akdinde kullanılamayacağını da açıkça belirtmiştir.

Ama icâre, i'âre, vaşiyyet-i mutlakâ, rehin, vedî'a gibi fi'l-hâl temlikî'l-aynı ifade etmeyen elfâz ile nikâh şâhîh olmaz.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde ise "Nikahda îcab ve kabul, tenkîh ve tezvîc gibi lafızlarla olur."¹¹⁸ denilerek Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin görüşleri benimsenmiştir. Bu tercihin gerekçesi olarak da esbâb-ı mûcibe lâyihasında; kinayeli lafızların doğrudan hüküm ifade etmediği, aksine bu lafızların kullanımı halinde tevakkuf edildiği belirtilmiş ve dolayısıyla böyle bir belirsizliğe mahal olmadığı vurgulanmıştır. Aynı şekilde her dilde nikâh akdini açıkça ifade edebilecek lafızların bulunmasından dolayı da kinayeli lafız kullanımına dair bir zaruretin bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Bu sebeple de nikâh akdini her türlü şüphelerden uzak tutmak amacıyla bu görüşe gidildiği belirtilmiştir.¹¹⁹

Seydişehrî, nikâh akdinde kullanılacak lafızların ya sarîh ya da kinaye olabileceğine dikkat çekmektedir. Ancak bu değerlendirmesinin Hanefî mezhebine ait olduğunu dipnotta özellikle vurgulamaktadır. Aynı dipnotta, daha sonra yürürlüğe giren Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde esas alınan Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine ait görüşlere de yer vererek bu mezheplerin anlayışına göre nikâh akdinin ancak "nikâh" veya "tezevvüc" gibi sarîh lafızlarla yapılabileceğini belirtmektedir.¹²⁰ Süleyman Efendi de eserinde sarîh lafızlarla dört mezhebe göre de nikâh akdinin in'ikâd ettiğini belirtmekte, kinaye lafızlarından ise ancak ayna temlikî bildiren lafızların nikâh akdinde kullanılabileceğini ifade etmektedir.¹²¹

¹¹⁸ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 30.

¹¹⁹ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/83.

¹²⁰ Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 53. bk. "Nikah lafızları, ya sarîh veya kinaye olur." "Filhal ayn'ın temlikî için konulan lafızlar kinaye yoluyla nikahta kullanılabilir..."

¹²¹ Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, 85-86. bk. "... inde'l-hanefî bey' ve hibe ve sadaka ve temlik ve a'tiyye ve selem ve karz ve sulh gibi fi'l-hâl a'yn-ı kâmilinin temlikine mevzu olarak akd-i nikâhta isti'mal olunan lafızlar ile nikâh mün'akit olur..."

3.3. Evlenme Yaşı

Fıkıh literatüründe velâyet, bir kişinin rızasına ihtiyaç duyulmaksızın, onun adına hukuki sonuç doğuracak şekilde işlem tesis etme yetkisi olarak tanımlanır.¹²² Velayet kendi içerisinde icbârî ve nedbî olarak ikiye ayrılmaktadır. İcbârî velayet; çocuklar, ma'tuhtarlar ve mecnunlar hakkında geçerli olup bu velayete sahip olan kimseye, velisi olduğu kimselerin rızasını aramaksızın onlar adına tasarrufta bulunabilme yetkisini verir. Velayet-i nedb ise akıl baliğ olan bir kızın izniyle velisinin onu evlendirme yetkisini ifade eder. Bu ayrım İmam Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göredir. İmam Muhammed ise velayet-i nedb yerine velayet-i şirket kavramını kullanmaktadır. Bu kavram velinin kızın rızasını almadan onu evlendiremeyeceğini ifade etmekle beraber kızın da velisinin rızası olmadan evlenemeyeceğini belirtmektedir.¹²³

İslam hukukunda, nikâh akdi için herhangi bir yaş sınırlaması getirilmemiş¹²⁴ ve henüz bülüğa ermeyen, çocukların dahi velileri tarafından nikâhlanabileceği belirtilmiştir. İcbârî velayet yetkisine sahip olan baba ve dede olmakla beraber bu kişiler üzerinde ittifak vardır. Diğer hangi velilerin icbârî velayete sahip olduğu ise tartışmalıdır.¹²⁵ Küçüklerin icbârî velayet ile nikâhlandırılma yetkisinin velilere ait olmasının nedeni, Hanefî mezhebinde küçüklük, Şafî mezhebinde ise bekaret olarak kabul edilmektedir.¹²⁶ Dolayısıyla Hanefî mezhebine göre bülüğa eren kızların üzerinde velilerin artık icbârî velayet hakkı bulunmamakta ve veliler ancak velayet-i nedbe sahip olabilmektedirler. Velayet-i nedb ise vekalet manasını taşımakta olup kızın rızasının olması durumunda velisinin onun adına nikâh yapabilmesine imkan tanımaktadır.¹²⁷

Manastırlı İsmail Hakkı, küçüklerin yakın velileri tarafından evlendirilebileceğini belirtmiş ve bu şekilde evlendirilen kişilerin bülüğ muhayyerliği hakkına sahip olamayacaklarını ifade etmiştir.

¹²² H. Yunus Apaydın, "Velâyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

¹²³ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/47.

¹²⁴ Adem Yenidoğan, *İslam Hukukunda Küçüklerin Evlendirilmesi* (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 48.

¹²⁵ Muhammed Kadri Paşa, *Ahkâmü's-şer'iyye fi'l-aḥvâli's-şahsiyye* (Kahire: Daru's Selam, 2006), 1/137.

¹²⁶ Kadri Paşa, *Ahkâmü's-şer'iyye fi'l-aḥvâli's-şahsiyye*, 1/135.

¹²⁷ Apaydın, "Velâyet".

Evliyanın biri bir şağiri veya şağırayı mehr-i mişl ile küfuvvü olana nikâh eder ise şahih olur ancak eb ile ceddin gayrisından şadır olan 'akd şahih olsa da lâzım olmayacağından şağir ve şağıra nikâhın vukû'unu bildikleri şürette hın-i bulûğlarında ve bilmedikleri hâlde ba'de'l-bulûğ hın-i aḥbârda ḥıyâr-ı feshe mâlik olurlar.

Aynı şekilde, küçüklerin evlenmesinde velilerinin izninin şart olduğunu ancak hür ve yetişkin olan kızların tek başlarına da evlenebileceklerini ifade etmiştir.

Şaḥs-ı şağir ve rakik ve mecnûnuñ sıḥhat-i nikâhlarında velilerinin izni şartdır. Gerek mubâşeret ile gerek tevkil ile 'akd olunsun- Ama ḥurra ve mükellefe olan bir kadın velisinin izni olmayarak küfuvvü olan bir racülle nefsinı tezvîc eylese şahih ve nâfiz olur.

Ebû Hanîfe, velâyet müessesesinin temelinde himaye ve gözetme amacı bulunduğunu ifade eder; bu amacın ise tabiatıyla şefkat ve yakınlık duygularına sahip olan akrabalar eliyle daha sağlıklı biçimde gerçekleşeceğini savunur. Bu nedenle, mirasçı olabilen her yakının veli olma yeterliliğine sahip olduğu kabul edilir. Bu yaklaşım doğrultusunda, asabeden hiçbir velinin bulunmaması hâlinde anne, kız evlat, oğulun kızı veya hala gibi diğer yakın hısımların da velâyet hakkını üstlenebileceği kabul edilmektedir.¹²⁸ Manastırlı İsmail Hakkı da asabe velilerinin bulunmadığı durumlarda velayetin zevi'l erham akrabalara intikal edeceğini ifade etmektedir.

Veliyy-i 'aşabiyyesi bulunmayan şağir ve şağırayı nikâh etmek ḥaqqı, 'ala't-tertib vâlideye, pederin vâlidesine, vâlidenin vâlidesine ve pederine, li-ebeveyn hemşireye, li-eb hemşireye, li-üm karındaşlara, bunların evlâdına ve 'amme, hâl, hâle, binti'l-'am, evlâd-ı 'amme, evlâd-ı hâl, evlâd-ı hâle, evlâd-ı binti'l-'amdan 'ibâret olan zevi'l-erḥâm-ı sâ'ireye sâbit olur. Onların daḥî fuḳdânı şüretinde sultâna ve ṭaraf-ı sultâniden şığâr ve şağâiri tezvîce me'mûr olan ḳudât-ı müslimîne ve onların nâ'iblerine intikâl eder.

Hukuk-u Aile Kararnâmesi'nde, küçüklerin evlendirilmesiyle ilgili birkaç maddeyle düzenlemeye gidilmiştir. Öncelikle, cumhurun küçüklerin evlendirilmesi yönündeki görüşleri benimsenmemiş ve evlenebilmek için bir yaş sınırlaması getirilmiştir. Kararnâme'ye göre, 12 yaşını tamamlamamış bir erkek ile 9 yaşını tamamlamamış bir kız hiçbir veli tarafından evlendirilememektedir. Bir kimsenin kendi başına evlenebilmesi için ise erkeklerde alt sınır olarak 18 yaş, kızlarda ise 17 yaş belirlenmiştir. Kız veya erkek, nikâh ehliyeti için belirlenen bu sınıra ulaşamamışlarsa ancak evlenmek istiyorlarsa Kanunname'ye göre, mahkemeye başvurup bulûğa erdiklerini beyan etmelidirler. Eğer halleri mütehammil ise ve kızın velisinin izni varsa nikâha izin verilmektedir. Kızın evlenebilmesi için velisinin izni özellikle

¹²⁸ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed Bâbertî, *el-'Înâye* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1970), 3/285.

aranmaktadır. Bu konuda Hanefî mezhebinde İmam Muhammed'in görüşü tercih edilmiş olup velayet-i şirket kastedilmektedir.¹²⁹

Kararnâme'de, hayat mücadelesinin yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönemde velilere düşen en önemli sorumluluğun çocuklarının terbiyesi ve eğitimi olduğu vurgulanmıştır. Ancak ailelerin, bu sorumluluklarını yerine getirmeyerek, yalnızca çocuklarını evlendirmeyi hedefleyip erken yaşta evlendirmeleri eleştirilmiştir. Bu durum, henüz hayatı tam anlamıyla tanımamış ve olgunlaşmamış çocukların evliliklerinin sağlıklı yürümediğine ve evliliklerin ilk aşamalarında sorunlar yaşadıklarına işaret etmektedir. Kararnâme'nin lâhiya kısmında, bu durumu açıklayan gerekçeler doğrultusunda İbn-i Şübrüme (ö. 144/761) ve Ebû Bekri'l Esam'ın (ö. 200/816) görüşlerinin benimsendiği ifade edilmiştir.¹³⁰ Bu alimlere göre, velilerin çocukları üzerindeki velayet hakkı, yalnızca bir menfaat söz konusu olduğunda geçerli sayılmaktadır. Çünkü küçüklerin evlendirilmesi, ne fitraten gerekli bir ihtiyaç teşkil etmekte ne de neslin devamı yönünden şer'an bir fayda barındırmaktadır; bu nedenle, velilerin küçük yaştaki çocukları evlendirme yetkisi bulunmamaktadır. Ayrıca nasıl ki bülüğdan sonra velinin evlendirme yetkisi bulunmuyorsa, bülüğdan önce de kişinin bülüğ sonrası hayatının tamamını etkileyecek bir yetkinin veliye verilmesi kıyas yoluyla mümkün gözükmemektedir.¹³¹

Seydişehrî de kitabında Hanefî mezhebinin görüşlerine bağlı kalarak küçük erkek ve kızların baba ve dedeleri tarafından evlendirilebileceklerini ifade etmektedir.¹³² Aynı şekilde metin kısmında, velinin izninin kendi malında tasarrufta bulunabilen kimseler için zorunlu olmadığını belirterek Hanefî mezhebi çizgisinde görüş belirtmiştir. Ancak dipnotta Şafi'î ve Malikî mezheplerinin görüşleri aktararak velinin izninin nikâhın bir rüknü olduğu ifade edilmiştir.¹³³ Süleyman Efendi de Hanefî çizgide ilerleyerek küçüklerin evlendirilmesi meselesinde velilerin velayet-i icbar yetkisine sahip olduğunu vurgulamıştır.¹³⁴

¹²⁹ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 24.

¹³⁰ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 76-77.

¹³¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût* (Mısır: Matbaatü's-sa'âde, ts.), 4/212.

¹³² Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 82. bkz. "Küçük erkek ve küçük kız (velev dul olsun), mecnun ve mecnuneyi, ma'tuh ve ma'tuheyi baba ve dede (babanın babası) evlendirdiklerinde bakılır..."

¹³³ Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 78.

¹³⁴ Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, 95.

3.4. Ehliyet Arızalarının Nikâh ve Talâka Etkisi

Ehliyet arızaları kişinin ehliyetini ya tamamen ortadan kaldıran ya da sınırlayan hallerdir. Bu arızalar semavi ve kesbi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Semavi arızalar kişinin bir iradesi olmadan başına gelen cünun, nisyan, hayız, nifas ve mevt gibi hallerdir. Mükteseb arızalar ise sefeh, sarhoşluk, hezl, hata ve ikrah gibi durumlardır. Ehliyet arızalarının meydana gelmesiyle birlikte kişinin hukuki tasarrufları değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.¹³⁵ Konumuz açısından burada semavi ehliyet arızalarından biri olan cünunu ve mükteseb ehliyet arızalarından olan ikrah ve sarhoşluğu nikâh ve talâk bağlamında ele alacağız.

3.4.1. Cünun

Cünun yani delilik kişinin akla uygun hareket edememesi olarak tanımlanmıştır.¹³⁶ Aynı şekilde cünun halindeki bir insan temyiz kabiliyetini kaybetmektedir.¹³⁷ Bu sebeple cünun halindeki kişi, insan olması hasebiyle her ne kadar vücut ehliyetine sahip olsa da eda ehliyetine sahip değildir ve hukuki tasarrufları geçersiz kabul edilmektedir.¹³⁸ Böyle bir kimse kendi ihtiyarı ile evlenememektedir. Ancak Hanefi mezhebine göre, veli uygun gördüğü zaman mecnun ya da mecnuneyi evlendirebilmektedir.¹³⁹

Şafi'î mezhebine göre ise küçük yaştaki mecnun hiçbir şekilde evlendirilemez. Bülüğü geçmiş olan mecnun ise eğer ciddi bir ihtiyaç ve menfaat varsa bu durumda evlendirilebilir. Çünkü Şafi'îlere göre nikâh akdi erkeğe nafaka ve mehir gibi bir sorumluluk yükleyeceğinden bu mecnunun aleyhine olabilir. Bu sebeple eğer kadınlara karşı ciddi bir şehveti varsa veya kendisine bakacak kimsesi yoksa bu

¹³⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen, ts.), 1/226.

¹³⁶ Hüseyin Halef Cübürî, *Avârızü'l-ehliyye 'inde'l-uşûliyyîn* (Mekke, 1988), 160.

¹³⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, "Cünûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993).

¹³⁸ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 1/227-228.

¹³⁹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/50. bkz. "أَيُّمَا امْرَأَةً نَكَحْتَ نَفْسَهَا بَغِيرَ () إِنْ وَلِيَهَا فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ" hadis-i şerif muktezâsı üzere velev seyyib olsun sağır ve sağire mecnûn ve mecnûne ma'tûh ve ma'tûhe abd ve cariye gibi mallarında bizzat tasarrufları olmayanların nikahlarının sıhhatinde şarttır. Binaen aleyh izn-i veli bulunmadıkça nikahları sahih olmayacağından talâk ve tevârûs gibi nikah-ı sahih ahkamı terettüb etmez.."

durumda bir kadınla sınırlı olarak evlendirilir.¹⁴⁰ Mecnuneye gelince kendisinin evlendirilmesi zahir bir maslahat olsun ya da olmasın caizdir.¹⁴¹

Hukuk-u Aile Kararnâmesi'nde de Şâfiî mezhebinin görüşü benimsenerek mecnun ve mecnunenin evlendirilmesi yasaklanmış ve Kararnâme'nin 9.maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Mecnun ile mecnunenin bir zarurete mebni olmadıkça nikahları caiz değildir. Zaruret bulunduğu takdirde hâkimin izniyle nikahları velileri tarafından akdolunur.¹⁴²

Seydişehirî, eserinde, mecnun ve mecnunenin, baba ve dede gibi icbar velayetine sahip kişiler tarafından evlendirilebileceğini belirtmektedir. Ancak bunun, zorunluluk veya ihtiyaca dayalı bir gereklilik olduğu yönünde herhangi bir görüş beyan etmemektedir. Bu da kendisinin Hanefî mezhebinin görüşlerini benimsediğine işaret etmektedir.¹⁴³ Aynı şekilde Sırrı Efendi de mecnun ve mecnunenin icbar velayetine sahip olan kimseler tarafından evlendirilebileceği görüşü üzerindedir.¹⁴⁴

3.4.2. İkra

İç iradeyi oluşturan temel unsurlar, ihtiyar ve rızadır. İhtiyar, hukuki işlemlerin sonuç doğurması için gerekli olan en önemli unsurdur. İhtiyar, aynı zamanda hukuki işlemi meydana getirecek olan irade beyanlarının, yani sözlerin ifade edilme kastı olarak da tanımlanabilir. İrade beyanlarını ifade etme, ihtiyarın varlığını göstermek için yeterlidir.¹⁴⁵ Buna karşın rıza, hukuki sonuç iradesini ifade etmek için kullanılır.¹⁴⁶ Özetle; ihtiyarın varlığı, rızanın varlığını zorunlu kılmazken rızanın varlığı, ihtiyarın varlığını zorunlu kılmaktadır.

¹⁴⁰ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn* (Beyrut: el-Mektebetü'l-islamiye, 1991), 7/94-95.

¹⁴¹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ila Şerhi-l Minhâc* (Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1984), 6/262.

¹⁴² Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 24.

¹⁴³ Seydişehirî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 82.

¹⁴⁴ Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adhı Eseri*, 95.

¹⁴⁵ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'ağd* (Daru'l Fikr, 2015), 192.

¹⁴⁶ Ali el-Hafif, *Ahkâmül-mu'âmelâtîş-şer'iyye* (Kahire: Daru'l Fikr, 2007), 343.

Hanefî mezhebine göre rıza, hukuki işlemin in'ikad etmesi için gerekli bir şart olarak kabul edilmez. Ancak fesih kabul eden işlemlerde, işlemin sıhhat şartlarından bir şart olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁷ Bununla birlikte, Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezheplerde ihtiyar ve rıza, bir bütün olarak kabul edilmekte ve birinin yokluğu, diğersinin de yokluğunu gerektirmektedir.¹⁴⁸

Mükteseb ehliyet arızalarından biri olan ikrahın meydana gelişıyla iç irade ve dış irade dediğimiz siğatü'l-akd arasında uyumsuzluk meydana gelir. Bu uyumsuzluk ise irade sakatlığı olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁹ İkrâh; kişinin razı olmadığı, yapmak istemediği bir şeyi yapmaya zorlanması olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁰ Terim anlamıyla bakıldığında ise Hanefî mezhebi fakihlerinden biri olan İmam Serahsî'nin yapmış olduğu ikrah tanımı oldukça muteberdir. Kendisi ikrahı şu şekilde tanımlamaktadır:

İkrâh, kişinin başkasına karşı yaptığı bir fiildir. Bu fiil sebebiyle başkasının(mükrehin) rızası ortadan kalkar ve ihtiyârı bozulur ama mükrehin ehliyeti yok olmaz ve (şer'î) hitabı ortadan kalkmaz.¹⁵¹

Hanefîlere göre ikrah altındaki kişinin her ne kadar rızası olmasa da ihtiyarı bulunmaktadır. Onlara göre tasarruflarda itibara alınacak olan rıza değil ihtiyardır. Kişi zorlanma durumunda kendisine sunulan iki durum arasında bir tercihte bulunarak tercihini daha az zararlı olandan yana kullanmış olur. Bu seçme fiili ise bir ihtiyar göstergesidir.¹⁵² Bu sebeple de ikrah altındaki bir kişinin talâk geçerli kabul edilmiştir.

İkrâh durumunu, şaka (hezl) durumuna kıyas etmişlerdir. Onlara göre nasıl nikâh, talâk ve ric'at konularında hezl durumu her ne kadar kişinin rızası bu yönde olmasa da hukuki bir sonuç doğuruyorsa, ikrah durumunda da aynı şey geçerlidir.¹⁵³

¹⁴⁷ Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve naẓariyyetü'l-'akd*, 194.

¹⁴⁸ Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve naẓariyyetü'l-'akd*, 193.

¹⁴⁹ Seyit Tahir, *İslam Hukukunda İrade Beyanı* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023), 123.

¹⁵⁰ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki* (Dersaadet: İkdâm, 1317), 1/1155.

¹⁵¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût* (Mısır: Matbaatü's-sa'âde, ts.), 24/38.

¹⁵² Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Ğureri'l-aḥkâm* (Dâr İhya Kütübü'l- Arabiye, ts.), 2/269.

¹⁵³ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î fî tertibi's-şerâ'î* (Mısır: Matbaatü'l Cemaliye, 1912), 7/186.

Şâfiîler ise ikrah altındaki kişinin talâkını muteber kabul etmemişlerdir. Onlara göre ikrah altında ifade edilen sözler dikkate alınmaz ve hüküm doğurmaz.¹⁵⁴ Çünkü ikrah altında olan kişinin seçim ve irade hakkı yoktur. Her nasıl ki unutma ve zorlama kişiden sorumluluğu kaldırıyorsa ikrah da kişiden sorumluluğu kaldırmaktadır.¹⁵⁵

Şâfiî'ler, Hanefilerin ikrah ile latife beyanı olan *hezli* kıyas yapmalarını ve ikisinin de aynı hukuki sonucu doğurduğunu ifade etmelerini eleştirmiş ve kabul etmemiştir. Şafilere göre *hezl* ile ikrah kıyaslanamaz iki durumdur. Çünkü *hezlde* sözü söyleme ihtiyarı bulunmaktadır. Bu sebeple de onun bu ihtiyarının bir neticesi olarak lafzını hükme bağlamak olağandır. Ancak mükrehin durumunda, ikrah altında olan kişinin lafzı ifade ederken herhangi bir ihtiyarı bulunmamaktadır. Kişinin amacı lafzı söylemekten ziyade kendisinden eziyeti gidermektir. Bu sebeple de böyle bir ikrah altında olan kişinin talâkı geçerli değildir.¹⁵⁶

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'ne bakıldığında Şafiî mezhebinin görüşünün benimsendiği dikkat çekmektedir. Kararnâme'nin 105. maddede de "İkrah ile vuku bulan talâk muteber değildir." denmiştir.¹⁵⁷

Kararnâme'nin esbâb-ı mûcibe lâyihasında, ikrah altında gerçekleştirilen nikâh akdinin geçerli sayılmasının toplumsal düzlemde çeşitli sakıncalara yol açtığı belirtilmektedir. Özellikle bazı kişiler tarafından genç kızların kaçırılarak cebir ve şiddet yoluyla kötü niyetli kimselerle evlendirilmesi şeklinde tezahür eden bu uygulamanın, ilgili ailelerin bu tür evlilikleri engelleme yönündeki çabalarına rağmen sonuçsuz kaldığı ifade edilmiştir. Bu tür evliliklerin, neticede ciddi toplumsal ve bireysel mağduriyetlere ve felaketlere sebebiyet verdiği vurgulanmaktadır. Lâyihada ayrıca, İmam Şâfiî'nin bu konudaki görüşünün benimsenmesinin, söz konusu olumsuzlukların önüne geçilmesi bakımından daha uygun olacağı kanaatine yer verilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn ve Umdetü'l-Müftin* (Daru'l Fikr, 2005), 1/232.

¹⁵⁵ Mesut Bayar, *İslam Hukukunda İkrah ve Hukuki Sonuçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 193.

¹⁵⁶ Ali Muhyiddin Karadâğî, *Mebdeu'r-Rıza fi'l-Ukud* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2008), 1/458-459.

¹⁵⁷ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 49.

¹⁵⁸ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 89.

İkrah altında yapılan talâkın da muteber sayılmaması Kararnâme’de getirilen yeniliklerden birisidir. Bu konuda da Hanefî mezhebinin muteber görüşünün dışına çıkmıştır.¹⁵⁹

Manastırlı İsmail Hakkı ise eserinde Hanefî mezhebinin görüşüne yer vermekte ve akıl baliğ olan kimsenin ikrah altındaki talâkını geçerli kabul etmektedir.

Her ‘âkil ve bâliğin velev mukreh veyâ muhtî veyâhûd sekrân olsun talâkı şahîhtir.
Ama ma‘tûh ve şabî ve nâ‘imin talâkı şahîh ve mu‘teber değildir.

Seydişehrî eserinde mükrehin talâkının muteber olduğunu ifade etmiştir. Dipnotta da talâkı feshi mümkün ve rızaya bağlı olmayan bir hukuki işlem olarak kabul ederek Hanefî mezhebi çizgisinde ilerlediğini belirtmiş olmaktadır.¹⁶⁰

3.4.3. Sarhoşluk

Sarhoşluk, mükteseb ehliyet arızalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu hâl, kişinin sözlerinde belirli bir karışıklık, anlaşılmazlık ve düzensizlik meydana getirmesiyle bilinir. Usulcüler, sarhoşluğu, akıl ve iradenin tamamen yok olmaksızın, bireyi akıl ve mantıkla uyumlu hareket etmekten alıkoyan, ancak akla galip gelen bir sürur hali olarak tanımlanmışlardır.¹⁶¹

Sarhoşluk iki şekilde meydana gelebilir: mübah yolla ve haram yolla.¹⁶² Fukahanın bu şekilde bir taksime gitmesinin sebebi, her iki durumda sarhoş olan kişinin hukuki tasarruflarının farklı şekilde değerlendirilmesindendir. Mübah yolla meydana gelen sarhoşluk, örneğin bir kişiye zorla veya tehditle içki içirilmesi ya da bir kimsenin açlıktan ölecek duruma gelmesi ve başka bir yiyecek bulamaması nedeniye içki içmesi gibi durumlardır.¹⁶³ Bu tür sarhoşluk, kişinin iradesi dışında ve meşru bir gerekçeyle meydana geldiği için haram yolla meydana gelen sarhoşluktan farklı bir şekilde

¹⁵⁹ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 95.

¹⁶⁰ Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 149. Bkz. “Mükrehin talakı muteberdir...”

¹⁶¹ Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî* (İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1890), 4/351. (هُوَ سُرُورٌ يَغْلِبُ عَلَى الْعَقْلِ بِمُتَابَعَةِ بَعْضِ الْأَسْبَابِ الْمَوْجِبَةِ) İbrahim Kafi Dönmez, *Fıkıh ve Fıkıh Tarihi İncelemeleri* (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2014), 180. Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Mergînânî, *el-Hidâye* (Beyrut: Dar İhyâ' et-Turâs el-Arabî, ts.), 2/355.

¹⁶² Cübûrî, *Avârizü'l-ehliyye 'inde'l-uşûliyyîn*, 355-356.

¹⁶³ Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, 4/351.

değerlendirilmektedir. Haram yolla meydana gelen sarhoşluk ise, kişinin bilerek ve isteyerek azı ya da çoğu haram olan bir içkiyi içmesidir.¹⁶⁴ Bu tür sarhoşluk, kişinin iradesi ve tercihiyle meydana gelmektedir.

Kişinin mükellef olabilmesinin esas şartı akıl ve temyiz gücüne sahip olmasıdır. Bu tür bir ayrıma gidilmesinin temel nedeni de hangi durumda bu temyiz şartının ortadan kalkıp kişinin bazı tasarruflarından sorumlu tutulup bazılarında tutulmayacağını tespit edilmesidir. Sarhoş bir kişinin temyiz gücü ortadan kalktığı için bu durumda eda ehliyeti yoktur ve kavli tasarrufları geçerli sayılmayacaktır. Bu sebeple mübah yolla sarhoş olmuş bir kimsenin kavli tasarrufları üzerine hüküm bina edilememekte ve kendisi baygın bir kimse gibi değerlendirilmektedir.¹⁶⁵ Ancak fakihler, bilerek ve isteyerek Allah'ın emirlerinden birini ihlal ederek sarhoş olan kimsenin durumunu farklı değerlendirmişlerdir. Böyle bir kimsenin yapmış olduğu tasarrufların geçersiz kabul edilmesini uygun görmemişlerdir.¹⁶⁶ Çünkü haram yolla sarhoş olanı sorumsuz tutma yaklaşımı, kişinin sorumsuzluk durumunu istismar etmesine sebep olabilir.¹⁶⁷

Mübah yolla meydana gelen sarhoşluk durumunda kişi talâk, itak ve diğer sözlü tasarruflarından sorumlu tutulmaz.¹⁶⁸ Bu şekilde sarhoş olan bir kimse bayılan bir kimsenin durumuna kıyas edilmektedir.¹⁶⁹ Haram yolla sarhoş olanların durumu ise titiz bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Zâhirî ve Ca'feriyye mezheplerinin yanı sıra Osman el-Bettî ve Tahâvî gibi bazı İslam âlimlerine göre sarhoş kimsenin bey', talâk gibi yapmış olduğu akidler geçersizdir.¹⁷⁰ Ancak Hanefî, Şafîi¹⁷¹ ve Maliki mezhebine göre sarhoşun kavli tasarrufları ve talâkı geçerli kabul edilmiştir.¹⁷² Bir ceza olması hasebiyle akıl var sayılır. Burada kişinin bile iseteye işlemiş olduğu bir günahın kendi lehine bir hafifletme işlevi görmesi uygun görülmemiştir. Böyle bir kimsenin işlemiş olduğu günahın sonuçlarını baştan göze aldığı kabul edilerek bu tür bir sarhoşluğun

¹⁶⁴ et-Teftâzânî Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî, *et-Telviḥ* (Mısır: Matbuatu Mektebeti ve Matbaati Muhammed Ali Sabih ve Evladuhu, 1957), 2/369.

¹⁶⁵ Muhammed Ebu Zehra, *Usulu'l Fıkh* (Daru'l Fikri'l Arabi, 1957), 1/345.

¹⁶⁶ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Mühezzeḇ* (Daru'l-Kütübî'l- İlmiye, ts.), 3/4.

¹⁶⁷ Ebu Zehra, *Usulu'l Fıkh*, 1/344. İbrahim Kâfi Dönmez, "Sarhoşluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

¹⁶⁸ İbn Kutluboğa, *Hulasatü'l-Efkar Şerhu Muhtasari'l-Menar*, 183.

¹⁶⁹ Cübürî, *Avârîzü'l-ehliyye inde'l-uşûliyyîn*, 355.

¹⁷⁰ Abdülkerim Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Kayihan, 1995), 1/483.

¹⁷¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1990), 5/270-304.

¹⁷² Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş*, 1/483-484.

söz ve fiilerinde hafifletici yahut ehliyetini kısıtlayıcı bir etkisinin bulunmadığı görüşüne gidilmiştir.¹⁷³

Manastırlı İsmail Hakkı da sarhoş kimsenin talâkının geçerli olacağını ifade ederek, Hanefî mezhebindeki görüşü kitabında nakletmiştir.

Hürmet-i muşâherayı mücib olan şeylerde ‘amd, haṭā, ikrāh, nisyān, birdir, murāhiḳ, mecnūn, sekrān daḥi bālīg, ‘āḳil, šāḥī hükümündedir.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi’ne bakıldığında sarhoşun talâkının geçerli olmadığı görülmektedir. Madde 104’te “Sarhoşun talâkı muteber değildir.” ibaresi geçmektedir. Kararnâme’nin lâyiha kısmına bakıldığında cumhur ulemanın görüşünün terk edilme nedeni şu şekilde ifade edilmiştir; ulemanın sarhoşluğu mübah yolla ve haram yolla meydana gelişine göre ikiye ayırmasının talâk hususunda bir farklılık meydana getirmemesi gerektiği belirtilmiştir. Onlar sahoşluk halini geçici delilik haline kıyas ederek mecnunun talâkı nasıl muteber değilse aynı şekilde geçici delilik hali olarak kabul edilebilecek olan sarhoşun da talâkı muteber değildir, sonucuna varmaktadırlar. Aynı şekilde lâyiha kısmında bu görüşün benimsenmesinin aile kurumunu koruma noktasında daha etkili olabileceği belirtilerek ailenin sebatı ve devamı için daha makul görülmüştür. Bu sebeple de bu konuda İmam Kerhi, İmam Tahavi gibi alimlerin görüşlerinin benimsendiği, ayrıca İmam Şafii’nin iki görüşünden birinin de bu yönde olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁴

Seydişehrî de kitabında sarhoşun talâkının muteber olduğunu ifade etmektedir. Bu sarhoşluğun kaynağı fark etmeksizin; gerek esrar gerek afyon kullanımından kaynaklanmış olsun, her hâlükârda talâkın gerçekleşeceğini söylemiştir. Ancak sarhoşluğun mübah yollarla meydana gelmesi durumunda bu durum aklı izale eden bir hastalığa benzediği için talâk muteber kabul edilmemiştir.¹⁷⁵ Süleyman Sırrı Efendi de sarhoşun talâkını geçerli kabul etmiştir. Bu sarhoşluğun nebiz, haşîş ve afyonla olması durumunda da talâk geçerli kabul edilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷³ Zeydân, *İslam Hukukuna Giriş*, 1/484.

¹⁷⁴ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 93.

¹⁷⁵ Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 149-150.

¹⁷⁶ Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü’l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, 143.

3.5. Gaibin Durumu

Mefkud, hayatta olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen kişiyi ifade ederken gaip, hayatta olduğu bilinen ancak nerede olduğu hakkında bilgi bulunmayan kişidir.¹⁷⁷ Hukuk-ı Aile Kararnâmesi’nde bu iki kavram arasında açık bir ayrım yapılmamış, her iki durumu tanımlamak için “gaip” kelimesi kullanılmıştır.¹⁷⁸

Her insan, bir şahsiyete sahip olup bu şahsiyet aracılığıyla belirli hak ve sorumluluklara ulaşır. İslam hukukçularına göre insanın şahsiyeti, ana rahmine düşmesiyle başlar ve gerçek ya da hükmî ölümle sona erer.¹⁷⁹ Gaip ve mefkud da hak ve sorumluluk sahibi birer şahsiyet olarak kabul edilir. Ancak, bu kişilerin akıbetlerinin bilinmemesi, çeşitli fikhî problemlere neden olabilmektedir. Bu sebeple, bazı durumlarda bu kişilerin sahip oldukları haklara sınırlamalar getirilebilmekte, hatta gerektiğinde bu hakların sona erdirilmesi söz konusu olabilmektedir.

Bu bölümde, gaiplik ve mefkudluk halleri nedeniyle ortaya çıkan fikhî sorunlardan özellikle talâk ve nikâh ile ilgili olanlara odaklanılacaktır. Bu bağlamda ele alınacak ilk mesele, nafaka bırakmış olsun ya da olmasın, gaip veya mefkud olan kişinin eşinin mahkemeden tefrik talebinde bulunup bulunamayacağıdır. İkinci temel sorun ise, gaip veya mefkud kişinin ne zaman vefat etmiş sayılacağı ve buna bağlı olarak evlilik birliğinin ne zaman sona ereceğinin nasıl belirleneceğidir.

Tefrik, fıkıh kaynaklarında hâkim kararıyla evlilik akdinin sona erdirilmesi ve evlilik birliğinin sonlandırılması anlamında kullanılmaktadır.¹⁸⁰ Bu terim özellikle Hanefî ve Mâlikî mezheplerine ait kaynaklarda bu şekilde yer bulur. Buna karşılık, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde aynı anlam genellikle “fesih” kavramıyla ifade edilmektedir.¹⁸¹ Öte yandan, Hanefî mezhebi terminolojisinde “fesih”, nikâh akdinden

¹⁷⁷ Beşir Gözübenli, “Mefkûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

¹⁷⁸ Tuba Erkoç Baydar, “Yirminci Yüzyılda Osmanlı Aile Hukuku: Sürûrî’nin Ahkâmü’n-Nikâh ve Ahkâmü’t-Talâk Eserleriyle Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’nin Mukayesesi”, *hkâmü’n-Nikâh/Ahkâmü’t-Talâk: Nikâh ve Talâk Ahkâmı (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, ts.), 452.

¹⁷⁹ Abdülkerîm Zeydân, *el-Veciz* (Müessesetü Kurtuba, 1976), 93.

¹⁸⁰ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 36.

¹⁸¹ İlyas Karslı, *İslam Hukukunda Kazai Boşanma (tefrik)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1988), 8-9.

önce mevcut olan ya da sonradan ortaya çıkan bir geçersizlik veya eksiklik nedeniyle akdin hükümsüz hâle gelmesi şeklinde tanımlanır.¹⁸² Bu çerçevede, Hanefî fıkında “tefrik” ve “fesih” kavramları arasında hem anlam hem de kapsam bakımından belirli farklar bulunmaktadır.

Hanefî mezhebinde, kocanın mefkud veya gaip olması hâlinde kadının tefrik talebinde bulunup bulunamayacağı meselesi, Hanefî fıkıh literatüründe bazı şartlara bağlanarak değerlendirilmiştir.¹⁸³ Bu tür durumlarda hâkimin müdahalesiyle evliliğin sona erdirilmesi; belirli bir sürenin geçmesi, haber alınamama durumu ve kadının mağduriyetinin derecesi gibi kriterlere göre şekillenmektedir.

Hanefî mezhebine göre, bir kimsenin gaip olması durumunda eşi tek başına tefrik talebinde bulunamaz ve evlilik birliğinin devam ettiği kabul edilir.¹⁸⁴ Eğer koca geride mal bırakmışsa, hâkim bu maldan kadına nafaka taksimi yapabilir.¹⁸⁵ Ancak ev, arazi, ev eşyası ve taşıt gibi nafaka kapsamına girmeyen malların satılması söz konusu değildir.¹⁸⁶ Kocanın geride mal bırakmaması hâlinde ise, Hanefî mezhebine göre hâkim yine tefrik kararı veremez; bunun yerine, kadına koca adına borçlanma gibi alternatif çözümler sunulur. Benzer şekilde, Şâfiî mezhebinde de koca herhangi bir mal bırakmadan gaip olmuşsa doğrudan tefrike gidilmez; kocanın nafaka sağlayamayacak durumda olduğuna dair somut bir delil istenmektedir.¹⁸⁷ Mâlikî¹⁸⁸ ve Hanbelî¹⁸⁹ mezheplerinde ise nafaka temin edecek bir malın olmaması, tefrik için geçerli bir sebep olarak kabul edilmiştir.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi’nde, nafaka bırakmadan gaip olan kimseyle ilgili olarak Mâlikî ve Hanbelî mezheplerindeki görüş benimsenmiş ve bu durum tefrik için geçerli bir sebep olarak kabul edilmiştir. Kararnâme’nin 126. maddesinde, geride nafaka

¹⁸² Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil, 1991), 1/343.

¹⁸³ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 43-48.

¹⁸⁴ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/316.

¹⁸⁵ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *Bahrü’r-râ’ik* (Daru’l-Kitabi’l-İslami, ts.), 5/177.

¹⁸⁶ Celal Erbay, “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

¹⁸⁷ Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa’dî, *Tuhfatu’l-Muhtâc fi Şarhi’l-Minhâc ve Hâvâşî’ş-Şirwânî ve’l-‘Abbâdî* (Beyrut: Dar İhyâ’ et-Turâs el-Arabî, 1983), 8/337.

¹⁸⁸ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/470.

¹⁸⁹ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/471.

bırakmadan gaip olan kişinin eşinin, belirli şartların gerçekleşmesi hâlinde hâkim kararıyla evliliğinin sona erdirilebileceği açıkça belirtilmiştir.

Bir kadının zevci ihtifa ve yahud müddet-i sefer veya daha karin bir mahalle giderek teğayyüb edip veya mefkud olup nafaka tahsili müteazzir olur ve zevcesi tefriki talep ederse hâkim tahkikat-ı lazıma icrasından sonra beynlerini tefrika hükmeder.

Mefkud olan kimsenin ne kadar müddet sonunda ölümüne hükmedileceği ve bu hüküm neticesinde kadınla mefkud olan adamın arasının tefrik edileceği mezhepler tarafından ihtilafla ele alınmıştır. Hanefî mezhebine göre mefkud olan adamın akrabalarının vefat etmesiyle kendisinin de vefat ettiğine hükmedilir. Çünkü akrabaları vefat etmişken kendisinin hayatının devam etmesi nadirattandır ve *şer'î* hükümlerin nadirat üzerine bina edilemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁹⁰ Şafîi mezhebinde ise dört yıl bekleneceğine dair bir rivayet bulunmakla beraber¹⁹¹ İmam Şafîi'nin cedid görüşüne göre adamın ölümüne dair somut bir delil getirilmedikçe ölümüne hükmedilemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁹² Mâlikî mezhebi, mefkud olan kişinin kaybolduğu yerin durumuna göre farklı hükümler getirmiştir. İslam topraklarında kaybolan bir kimse için kadının dört yıl beklemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak, kişi bir savaş sonucu mefkud olmuşsa, Mâlikî mezhebi bu durumu farklı şekilde ele almıştır. Bir görüş, kaybolan kişiyi esir gibi değerlendirmiş, diğerleri ise kaybolan kişinin İslam diyarında kaybolmuş bir kimse olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir başka görüşte ise bir yıl sonunda kişinin ölümüne hükmedilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁹³

Kararnâme'de, nerede olduğu bilinmeyen kocalar hakkında hüküm verilmiş, ancak nerede olduğu bilinen fakat evine dönmeyen kocalarla ilgili bir düzenleme yapılmamıştır. Nerede olduğu bilinmeyen bir kişinin hayatına ya da ölümüne dair herhangi bir iz bulunmadığı durumlarda, fakat geride nafaka bıraktığı takdirde, bu durumda dört yıl beklenmesi gerektiği *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nin 127. maddesinde belirtilmiş ve bu hükümde, Mâlikî mezhebinin görüşü benimsenmiştir.

Nafaka cinsinden mal terk ettiği halde teğayyüb eden bir kimsenin zevcesi hakime bi'l müracaa tefrikini talep etse hakim o kimse hakkında icra-yı tahkikat eder. Nerede olduğuna ve hayat ve

¹⁹⁰ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik* (Kahire: Matbaatü'l-Kübra el-emiriye, 1314), 3/311.

¹⁹¹ eş-Şafîi Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *el-Üm* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1990), 6/186.

¹⁹² Şafîi, *el-Üm*, 5/655.

¹⁹³ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Kahire: Dâru'l- Hadis, 2004), 3/75.

mematına dair haber alınmasından ye's hasıl olur ise ye's tarihinden itibaren dört sene te'cil eyler. İşbu müddet zarfında haber alınmadığı ve zevce talebinde musırr bulunduğu halde tarafeyni tefrik eder...

Ancak, eğer koca savaş meydanında kaybolmuşsa, bu durumda askerlerin ve esirlerin vatanlarına dönüşlerinden itibaren bir yıl süreyle tefrik kararının erteleneceği, bir yılın sonunda koca hâlâ dönmemişse, bu durumda evlilik birliğine son verileceği ifade edilmiştir. Bu tefrikin ric'i talâk olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Bu konuda da *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde Mâlikî mezhebinin görüşü benimsenmiştir.

... Eğer zevç muharebede gaybubet etmiş ise hakim tarafeyn-i muharibeynin ve üseranın yerlerine avdetinden itibaren bir sene mürur eyledikten sonra tefrika hükmeder. Her iki halde de zevce hüküm tarihinden itibaren iddet-i vefat bekler.

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nin esbab-ı mûcibe lâyihasında, Hanefî mezhebine göre mefkudun ölümüne ancak 90 yaşına ulaşması hâlinde hükmedilebileceği belirtilmiş; bu süre dolmadan malının mirasçılara intikal ettirilemeyeceği ifade edilmiştir. Her ne kadar bu yaklaşımın temelinde evlilik birliğini ve aile hukukunu koruma amacı bulursa da uygulamada özellikle kadının bu hüküm nedeniyle ciddi zorluklar yaşadığı da vurgulanmıştır. Bu sebeple bu mağduriyetin giderilmesi amacıyla, Kararnâme'de Mâlikî mezhebinin, dârü'l-harbte kaybolan kişinin, dârü'l-İslâm'da kaybolmuş gibi değerlendirilmesi yönündeki görüşüne dayanılmıştır. Buna göre, tehlikeli bir ortamda gaip olan kişi hakkında bir yıllık bekleme süresi öngörülmüş; bu sürenin sonunda hem malı taksim edilebilmiş hem de eşiyle olan evlilik birliği sona erdirilebilmiştir. Buna karşılık, tehlike durumu bulunmaksızın kaybolan bir kimse için ise, malının mirasçılara intikali için 70 yıl beklenmesi, evliliğin sona ermesi için ise dört yılın geçmesi gerektiği hükme bağlanmıştır.¹⁹⁴

Dikkat çeken önemli bir husus, ilgili Kararnâme öncesinde dahi nafaka bırakmadan gaip olan ve kendisinden uzun süre haber alınamayan kimseler hakkında Hanefî mezhebi dışında hüküm verilmiş olmasıdır. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin resmî mezhebi Hanefilik olup, klasik dönemde bu mezhep dışında hüküm verilmesi genel itibarıyla yasaklanmıştır.¹⁹⁵ Ancak I. Dünya Savaşı sırasında cepheye giden askerlerden birçoğunun akıbetinin uzun süre öğrenilememesi, geride kalan eşlerin

¹⁹⁴ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 97.

¹⁹⁵ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk* (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2008), 133.

ciddi mağduriyetler yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu olağanüstü durum karşısında Hanefî mezhebi dışında kalan diğer fikhî görüşlerin de dikkate alınması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Bu bağlamda, 29 Rebîü'l-âhir 1334 / 1915 tarihli bir irâde-i seniyye¹⁹⁶ ile, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine ait içtihatlardan faydalanılarak, kocasından haber alınamayan ve kendisine nafaka temin edilemeyen kadınların mahkemeye başvurup tefrik talebinde bulunabilecekleri ilan edilmiştir. Söz konusu mezheplere göre, kocanın kaybolması ve nafaka takdirinin fiilen mümkün olmaması hâlinde, kadının boşanma talebinde bulunma hakkı doğmaktadır. Bu uygulamanın, dönemin sosyal ve hukukî ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bir zaruret gereği olarak meşru kabul edildiği, ilgili emirde açıkça belirtilmiştir.¹⁹⁷

Manastırlı İsmail Hakkı nafaka bırakarak gaip olan kimsenin yiyecek, gümüş ve altın gibi maddelerden malı bulunması durumunda bu mallardan nafaka takdir edilebileceğini beyan etmiştir.

Zevc-i gâ'ibin menziline hâzır nafağa cinsinden ya'nî me'kûlât nev'inden veyâ gümüş ve altın kabîlinden mâlî bulunduğu yâhûd cins-i mezkûrdan bir kimsede vedî'ası veyâ alacağı olduğu taqdîrde zevcesi nikâhla berâber vedî'aya veyâ deyn-i mezkûra ikâme-i beyyine eder. Veyâhûd müstevdî' veyâ medyûn zevciyet ile berâber vedî'a veyâ deyni ikrâr eyler ise mezbûre için gâ'ibin mâlında nafağa taqdîr olunur.

Ancak gaibin nafaka takdir edilmeye müsait bir malı yoksa zevcenin evlilik akdinin var olduğuna delil getirmesiyle birlikte gaip olan eşi adına borçlanabileceği ifade edilmiştir. İsmail Hakkı, nafakasızlığı tefrik sebebi olarak kabul etmemiştir.

Gâ'ibin nafağa cinsinden mâlî olmadığı şürette bir kadın mezbûruñ zevcesi olduğunu ikâme-i beyyine eylese hâkim nikâhın şubûtuyla hüküm edemez ise de nafağa için mezbûreye zevci üzerine istidâneyi emr eder ve yine kendisinden kefil ahz edip zikr olunan huşûşât için tahlîf eyler.

¹⁹⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, “İrâde-i Seniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000). bk. Osmanlı diplomatiğinde irâde-i seniyye veya çok defa kullanıldığı gibi kısaca irade sözüyle özel bir belge türü kastedilmektedir. Bu da padişahın emrinin Mâbeyn-i Hümâyûn başkâtibi tarafından sadrazama bildirildiği belgedir.

¹⁹⁷ Sadık Erarslan, *Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i tmiyye Osmanlılarda Fetva Makamı ve Yayın Organı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 95.

Seydişehirî, eserinde nafakayı nikâhın bir rûknü ya da şartı olarak değil, bilakis nikâhın hukukî bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede, kocanın nafaka vermekten aciz duruma düşmesi yahut herhangi bir nafaka bırakmaksızın başka bir yere gitmesi, onun nazarında tefrik sebebi teşkil etmemektedir. Seydişehirî'ye göre, bu gibi durumlarda kadının mağduriyetinin önlenmesi adına hâkim, koca adına borçlanma yoluyla nafaka tayin edebilir. Ayrıca ihtiyaç hâlinde, kocaya ait olup akar vasfı taşımayan mallar üzerinden kadının tasarrufta bulunabileceği de belirtilmiştir. Bu yaklaşım, Hanefî fikhının aile hukukuna ilişkin klasik yorumlarıyla büyük ölçüde paralellik arz etmekte ve evliliğin devamlılığını esas alan bir tutumu yansıtmaktadır.¹⁹⁸ Süleyman Sırrı Efendi'nin eserinde ise bu konuda bir hüküm bulunmamaktadır.

Gaibin malından nafaka takdiri konusunda eğer nafaka sayılabilecek cinsten bir malın deyn veya vedia olarak bir kimsenin yanında bulunması durumunda zevcenin beyyine ikame etmesi gerektiği ifade olunmuştur. Bu konuda zamanın ihtiyacı ve gerekliliği sebebiyle de İmam Züfer'in görüşüyle fetva verildiği hem Manastırlı İsmail Hakkı'nın kitabının dipnotunda hem de Mahmud Esad Seydişehirî'nin kitabının dipnotunda belirtilmiştir.¹⁹⁹ Kendilerinin mezhep içinde tercih edilmeyen bir görüşle fetva verildiğinde dahi bunu dipnotta belirtmeleri dikkat çekicidir.

3.6. Boşanmada Hakemlik

İslam hukukunda boşama yetkisi, kural olarak erkeğe ait olduğundan, kadın bu yetkiyi doğrudan kullanma imkânına sahip değildir. Bununla birlikte, bazı durumlarda mağduriyet yaşaması hâlinde kadına, mahkemeye başvurarak evlilik akdinin feshedilmesini talep etme hakkı tanınmıştır. Hanefî mezhebinde hâkim görüşe göre bu hakkın tanınmasını mümkün kılan temel sebep, erkeğin evliliğin devamını imkânsız kılacak nitelikte bir ayıba sahip olmasıdır. Ancak *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* ile birlikte bu çerçeve genişletilmiş; kadının fesih talebinde bulunabileceği sebepler artırılmış ve

¹⁹⁸ Seydişehirî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 114. bk. ‘‘.. Binaenaleyh zevc zevcesine infaktan aciz kalmakla veya nafakasız birkaç başka mahalle gitmekle araları tefrik olunmaz. Belki zevcenin müracaatı üzerine hakim tarafından zevc zimmetinde borç olmak üzere nafaka takdir olunur ve zevc namına borçlanması zevceye emredilir.’’

¹⁹⁹ Seydişehirî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 115.

eşler arasında ortaya çıkan şiddetli geçimsizlik durumu da tefrik sebeplerinden biri olarak kabul edilmiştir.²⁰⁰

Şikak, genel anlamıyla eşler arasındaki geçimsizlik hâlini ifade eder. Bu kavram, özellikle erkek ve kadın arasında evlilik birliğini zedeleyen anlaşmazlıkları kapsar. Erkeğin geçimsizliğe sebebiyet vermesi, genellikle eşine iyi muamelede bulunmaması ve onu güzel bir şekilde terk etmemesi biçiminde tanımlanır. Buna karşılık, kadının eşine karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi ve evlilik hukukuna riayet etmemesi durumu ise daha özel bir terim olan *nüşûz* kavramı çerçevesinde ele alınır.²⁰¹

Kur'ân-ı Kerîm'de, eşler arasında meydana gelen geçimsizlik durumlarında bu anlaşmazlığın giderilmesi amacıyla hakem tayin edilmesi tavsiye edilmiştir.²⁰² Bu bağlamda, tayin edilen hakemlerden, taraflar arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenmeleri ve bir tür arabuluculuk yapmaları beklenmiştir. Hakemlerin kadın ve erkeğin aile çevresinden seçilmesi ise, sorunun çözümünde daha etkili olacağı düşüncesiyle özellikle uygun görülmüştür.²⁰³ Tayin edilen hakemlerin görev ve yetkilerinin ne olduğu konusunda ise mezhepler ihtilaf etmiştir.

Hanefî mezhebine göre, eşler arasındaki anlaşmazlık durumunda taraflar hâkime başvurur ve hâkim tarafından her iki taraf için birer hakem tayin edilir. Bu hakemler, evliliğin devamı konusunda tavsiye niteliğinde bir karar verebilir; ancak evlilik birliğinin sona erdirilmesi, yani tarafların ayrılığına karar verilmesi hususunda doğrudan hüküm verme yetkileri yoktur. Hakemlerin talâka hükmedebilmeleri, ancak erkeğin onları bu konuda açıkça vekil tayin etmesi hâlinde mümkündür.²⁰⁴ Benzer şekilde, Şâfiî mezhebinde de hakemlerin eşler arasındaki evliliği sona erdirmeye yetkisi bulunmamaktadır. Her iki mezhep de hakemlerin işlevini uzlaştırma çabası ile sınırlı

²⁰⁰ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 200.

²⁰¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Kahire: Dâr Hicr, 2001), 6/715. Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*. (Riyad: Dâr-u tayyibe, 1999), 2/296.

²⁰² "Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır" *Kur'ân Yolu* (Erişim 17 Mayıs 2025), Nisâ 4/35.

²⁰³ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beyrut: Dar İhyâ' et-Turâs el-Arabî, 1460), 10/74.

²⁰⁴ İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethü'l-Kadîr alâ Hidâyeti Şerhu Bidâyeti'l-Mübted*, 3/244.

tutmakta, ayrılığa karar verme yetkisini doğrudan tarafların iradesine bağlamaktadır.²⁰⁵

Buna karşın, Mâlikî mezhebi bu konuda daha farklı ve ayrıntılı bir yaklaşım benimsemiştir. Mâlikîlere göre, eşler arasında ortaya çıkan ciddi geçimsizlik hâlinde hâkim, iki hakem tayin eder. Bu hakemler öncelikle uzlaştırma yoluna gider; ancak anlaşmazlığın giderilememesi ve ayrılığın taraflar açısından maslahat teşkil etmesi hâlinde, taraflardan herhangi bir vekâlet almaksızın evliliği sona erdirmeye yetkisine sahiptirler.²⁰⁶ Mâlikî mezhebinde “hakem” sıfatı, sadece arabuluculuk değil, aynı zamanda gerekirse hüküm verme yetkisini de içeren bir sorumluluk alanına işaret etmektedir.²⁰⁷

Kadın kaynaklı geçimsizlik durumlarında erkek, sahip olduğu talâk yetkisi çerçevesinde eşini boşayabilmektedir. Ancak erkekten kaynaklanan geçimsizliklerde, kadının talâk yetkisine sahip olmaması nedeniyle evlilik birliğini sona erdirebilmesi doğrudan mümkün olmamaktadır. Bu gibi durumlarda kadının, erkeğin ya talâk hakkını kullanmasını ya da muhalâa yoluna gitmesini talep etme imkânı bulunmaktadır. Ancak erkeğin her iki seçeneğe de yanaşmaması hâlinde, kadının ayrılma hakkı fiilen ortadan kalkmaktadır. Her ne kadar hakem tayini usulü uygulanabilse de bu hakemlerin yetkisi taraflar arasında uzlaşa sağlamaya çalışmakla sınırlı olup evliliği sona erdirmeye yetkisini kapsamamaktadır. Ancak *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*’yle birlikte bu alanda bir düzenlemeye gidilmiştir.²⁰⁸

Hanefî mezhebinde adlî boşanma sebeplerinden biri olarak kabul edilmeyen şikâk, yani eşler arasındaki geçimsizlik hâli, *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi* çerçevesinde bir boşanma sebebi olarak değerlendirilmiş ve bu konuda Mâlikî mezhebinin yaklaşımı benimsenmiştir. Kararnâme’nin 130. maddesi bu meseleye tahsis edilmiş olup, geçimsizlik nedeniyle tayin edilen hakemlerin, taraflar arasındaki evlilik akdini feshetme yetkisine sahip oldukları açıkça belirtilmiştir. Söz konusu maddede,

²⁰⁵ Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiye, 1999), 9/603.

²⁰⁶ Ebü Muhammed b. Ali b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî Abdülvehhâb, *el-Ma’ûne ‘alâ mezhebi ‘âlimi’l-Medîne* (Mekke: el-Mektebetü’t-ticariye, ts.), 2/875.

²⁰⁷ Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/367.

²⁰⁸ Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 203-204.

hakemler tarafından verilen kararın bağlayıcı olduğu da ifade edilmiştir. Böylece Kararnâme, yalnızca uzlaştırma işleviyle sınırlı kalan Hanefî uygulamasından farklı olarak, hakemlere evliliği sona erdirmeye yetkisi tanımıştır.

Zevceyn beyninde niza' ve şikak zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdât ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini ıslâha çalışır. Kabil olmadığı sûretde kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlaa eyler. Hakemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzıme'yi hâiz diğer bir heyet-i hâkemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'i ve nâ-kâbil-i itirazdır.

Lâyiha kısmında, bu kararın benimsenmesinin en önemli gerekçelerinden birinin, toplumda yaşanan bazı uygunsuzlukların giderilmesi ve özellikle boşama yetkisinin yalnızca kocalarda bulunmasından ötürü sıkıntı ve mağduriyet yaşayan kadınlara yönelik haksız muamelelerin önüne geçilmesi olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple de eğer hakimler tarafından geçimsizliğin kaynağının erkek olduğu tespit edilip karar verilirse tarafların arası bedelsiz olarak ayrılır.²⁰⁹

Seydişehrî kitabının talâk bahsinde talâkın erkeğin elinde olduğunu belirttiği maddenin dipnotunda hakem heyetinden söz etmekte; bu heyetin taraflar arasındaki anlaşmazlığı gidermek amacıyla görevlendirileceğini belirtmektedir. Ancak ilgili dipnotta, hakem heyetine evlilik akdini sona erdirmeye yetkisi verildiğine dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.²¹⁰ Süleyman Sırrı Efendi'nin kitabında ise hakem heyetiyle alakalı bir bilgiye rastlanılmamıştır.

3.7. Zinanın Sıhrîyet Sebebi Sayılmaması

İslam Hukuku'nda evlenme engelleri; kan hısımlığı, sıhrî hısımlık ve süt hısımlığı olmak üzere başlıca üç temel sebepten kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede sıhrî hısımlık, evlilik yoluyla meydana gelen damatlık, kayınpederlik ve kayınvalidelik gibi akrabalık ilişkilerini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, eşlerden her birinin diğerinin

²⁰⁹ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 99-100.

²¹⁰ Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 144-145. bk.''...kavl-i kerimi gerğince talaktan önce aralarını düzeltmek için tarafların akrabasından birer hakem tayini gibi bazı tedbirlere müracaat olunmalıdır. Ama töhmet gerektiren bir halden kaynaklanıyor ise aralarında aracı bulunmaması münasibdir. Akıllı olan kimse zevcesinin sırrını ifşa ederek ırzına hâlel getirmez. Kadınların sırrını ifşa etmekte şer'an büyük vebal vardır.''

usulü (üst soyu) ve fûrû'u (alt soyu) ile evlenmesinin yasak hâle gelmesidir. Ancak bu evlenme engeli, yan soy olarak adlandırılan kardeşler ya da kardeş çocukları gibi kişiler için geçerli değildir.²¹¹

Fıkıh literatüründe sıhrî hısımlıktan doğan evlenme engelleri dört başlık altında ele alınmaktadır: babanın eşi, eşin annesi, oğulların eşi ve üvey kızlar.²¹² Bu bağlamda, zina sebebiyle sıhrî hısımlığın oluşup oluşmayacağı meselesi de tartışmalı konular arasında yer almaktadır.

Hanefî mezhebine göre zina, sıhrî hısımlık sebeplerinden biridir. Bu görüşün dayanaklarından biri, “nikâh” kelimesinin lügat anlamıdır. Zira Arapçada nikâh kelimesi hem cima hem de akid anlamına gelen müşterek bir lafızdır. Ancak bu kelimenin akid anlamında kullanılması mecaz olup, bu anlamın tercih edilebilmesi için karine gereklidir.²¹³ Bu gerekçeyle, sıhrî hısımlık oluşturucağı olan şeyin nikâh kelimesinin asıl anlamı olan cima olduğu sonucuna varılmış ve sıhrî hısımlığın bizzat nikâh akdi ile değil, cimayla meydana geldiği ifade edilmiştir. Bu nedenle de Hanefî mezhebine göre, akitsiz bir cima olan zinanın da da sıhrî hısımlık doğuracağı belirtilmiştir.²¹⁴

Hanefî fakihlerinden Cessâs (ö. 370/981), sıhrî hısımlığın kaynağının nikâh akdi değil, bizzat cima olduğunu savunmakta ve bu görüşünü Kur'an-ı Kerim'in “...kendileriyle birleştiginiz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı...”²¹⁵ ayetiyle temellendirmektedir. Cessâs'a göre, söz konusu ayette evlenme yasağı yalnızca nikâh akdine değil, cinsel ilişkinin gerçekleşmiş olmasına bağlanmaktadır. Cessâs'ın bu yorumu, nikâh akdinin tek başına sıhrî hısımlık doğurduğunu ileri süren görüşlere bir reddiye niteliği taşımaktadır. Çünkü eğer yalnızca nikâh akdi sıhrî hısımlık için yeterli olsaydı, bir kadının annesiyle yapılan evliliğin —cima gerçekleşmemiş olsa dahi— kadının kızını da haram kılması gerekmekteydi. Ancak ayette açıkça belirtildiği üzere, annelerle cima gerçekleşmediği

²¹¹ Nuri Kahveci, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014), 1/91-94.

²¹² Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, ts., 2/92.

²¹³ Alaeddin Ebu'l Hasan Ali b. Süleyman Merdavi, *El İnsaf Fi Marifetir Racih Minel Hilaf* (Beyrut, 1995), 20/7.

²¹⁴ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974), 104.

²¹⁵ *Kur'an Yolu*, (Erişim 17 Mayıs 2025), Nisâ 4/23.

sürece onların kızlarıyla evlenmek caizdir. Bu değerlendirmelerden hareketle Hanefîler, zina yoluyla cinsel ilişkiye girilen bir kadının kızının da mahrem sayılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Çünkü Hanefî mezhebine göre her ne kadar nikâh akdi bulunmasa dahi zinada sıhrî hısımlığın illeti olan cima mevcuttur.²¹⁶

Buna karşılık, Şâfiî mezhebinde zina, sıhrî hısımlık oluşturuca bir unsur olarak kabul edilmemiştir. Bu yaklaşımın temelinde, mezhebin benimsediği birtakım usul kaideleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, “Haram olan bir fiil, helal olan bir sonucu doğuramaz.” ilkesidir.²¹⁷ Şâfiîler, dinen haram olan zina fiilinin, evlilik yoluyla meydana gelen sıhrî hısımlık gibi meşru ve sürekli bir hürmet ilişkisini doğuramayacağını savunurlar. Ayrıca Şâfiîlere göre, helal birleşme ile haram birleşme arasında temel bir fark vardır. Helal birleşme sonucunda bir nimet ve rahmet olarak sıhrî hısımlık oluşurken, haram bir birleşmeden böyle bir nimetin doğması tutarlı görülmemektedir. Bu nedenle Şâfiî mezhebinde zina, sıhrî hısımlık bakımından hukuki sonuç doğurmayan bir fiil olarak değerlendirilmiştir.²¹⁸

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi’nde de Şâfiî mezhebinin görüşü benimsenmiştir. Kararnâme maddelerinde doğrudan yer verilmesine de lâyihasında zinanın sıhrî hısımlık oluşturmadağı, İmam Şâfiî’nin yaklaşımıyla açıklanmıştır. Lâyiha kısmında, sıhriyet gibi bir nimetin zina gibi haram bir fiil ile elde edilemeyeceğı vurgulanmış; ayrıca zinanın sıhriyet bağı oluşturuca kabul edilmesinin aileler arasında hukuki ihtilaflara sebep olabileceğı belirtilmiştir. Bu gerekçelerle Hanefî mezhebinin görüşü tercih edilmemiştir.²¹⁹

Manastırlı İsmail Hakkı ise zinayı sıhriyet sebebi olarak kabul etmiş ve benzer şekilde şehvetle dokunma, ferce bakma gibi fiillerin de sıhriyet meydana getirdiğini ifade etmiştir. Bu görüşü şu ifadelerle dile getirmiştir:

Kezalik uşul ve furû’uñ şehvet ile taķbîl veyâ lems eyledikleri. Ve mezniyyeniñ ve şehvet ile mes veyâhûd ferc dâhiline nazâr olunaniñ vevl kadın şu içinde olsun veyâhûd dülbend ve cam gibi bir hâ’ il-i raķîķ bulunsun uşul ve furû’ u hâramdır.

²¹⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessas, *Ahķâmü’l-Ķur’ân* (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l- İlmiye, 1994), 2/144.

²¹⁷ Cessas, *Ahķâmü’l-Ķur’ân*, 2/147.

²¹⁸ Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıķhiyye Kamusu*, ts., 2/96.

²¹⁹ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 81.

Manastırlı'ya göre bu şekilde meydana gelen sıhriyet, mevcut nikâh akdini doğrudan ortadan kaldırmaz ancak eşin terk edilmesi farz hâline gelir.

Hürmet-i müşâhera ile nikâh zâ'îl ve mürtefi' olmaz belki fâsîd olup zevciñ üzerine terk etmek farz olur. Bu cihetle zevciñ kavlen terkinden veyâhûd kâdınıñ tefrîkından ii'tibâren vâcib olan 'iddeti munkâziye olmadan muharreme-i mezbûreniñ zevc-i âhıra nikâh olunması şâhîh olmaz.

Sıhriyet bağına meydana getiren fiillerde kast, hata ya da zorlama arasında fark gözetilmemekte; bu fiilleri gerçekleştiren kişi ister çocuk ister deli, isterse sarhoş olsun aynı hükme tabi olmaktadır.

Hürmet-i müşâherayı mücib olan şeylerde 'amd, haṭâ, ikrâh, nisyân, birdir, murâhiḳ, mecnûn, sekrân dahî bâliḡ, 'âkil, şâhî hükümündedir.

Seydişehrî, eserinde zinanın da hürmet-i müsahereyi doğurduğunu ifade etmektedir. Hürmet-i müsaherenin meydana gelmesi için yapılan fiilin helal olmasının şart olmadığını vurgular. Dipnotta meseleyi ayrıntılı biçimde ele alarak, hürmet-i müsaherenin asıl sebebinin çocuk olduğunu belirtmiştir. Çocuk, ilişkiye giren tarafların bir cüz'ü olarak kabul edilmiş ve bu cüz'iyetin taraflara sirayet ettiği, dolayısıyla tarafların her birbirinin usûl ve fûrû'unun diğerinin de usûl ve fûrû'u olduğu beyan edilmiştir. Çocuğun hayata gelmesine sebep olan şeyin cinsî münasebet olması hasebiyle, cinsel ilişki aslında çocuk yerine konulmuştur. Kısacası, taraflar arasındaki sıhriyet ilişkisini sağlayan şey cinsel ilişkidir. Ayrıca bir çocukta nasıl ki helallik ve haramlık araştırılmıyorsa, bu çocuğu meydana getiren ilişkide de bu araştırmanın yapılmaması gerektiği belirtilmiştir. Ancak dipnotun devamında Şâfiî mezhebinde bu durumun geçerli olmadığı; zira sıhrî hısımlığın bir nimet olduğu ve böyle bir nimetin zina gibi haram bir fiilden doğamayacağı ifade edilerek mezhep dışı görüş de aktarılmıştır.²²⁰ Aynı şekilde Süleyman Sırrı Efendi de eserinde zinayı sıhriyet sebeplerinden biri olarak değerlendirmiştir.²²¹

²²⁰ Seydişehrî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 126. "Çünkü hürmet-i müsahereyi gerektiren şey çocuktur. Çocuk ilişkiye giren taraflardan bir cüz' olmakla işbu cüz'iyet onlara sirayet eder ve birbirlerinden cüz' olunur. Binaenaleyh her birbirinin usûl ve fûrû'unun diğerinin usûl ve fûrû'u gibi olur. Çocuğun varolmasına da sebep, ilişki olduğu için ilişki çocuk makamına ikame edilmiştir. Çocukta hıll ve hürmet araştırılmadığı gibi ilişkide dahi araştırmamak lazım gelir. Gerek helal ve gerek haram olsun her ilişki ile hürmet-i müsahere sabit olur. İşbu Hanefî ulemasına göredir. Şafilere göre zina üzerinde hürmet-i müsahere terettüb etmez. Çünkü mezkur haramlık bir nimet olup yabancı kadınları mahrem hükmüne dahil ediyor."

²²¹ Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, 107.

3.8. Hayızdan Kesilen Kadının İddeti

İddet, Hanefî mezhebine göre evlilik akdinin etkilerinin tamamen sona erdiğinin anlaşılabilmesi için şer‘an beklenmesi gereken süredir. Bu sürenin takdiri, kadının fizyolojik durumu ve evliliğin sona erme şekline göre değişmektedir. Kimi zaman bu süre kadının geçirdiği *kur*’ (hayız) dönemleriyle, kimi zaman ay hesabıyla, kimi zaman ise doğumla belirlenir.²²²

Sahih bir evlilikte duhûl ya da halvet-i sahîha sonrası meydana gelen ayrılıklarda; fasit bir evlilikte ise duhûl gerçekleşmişse, kadının iddeti hayızla belirlenir. Aynı şekilde, nikâh akdinde şüphe bulunan durumlarda cinsel ilişki gerçekleşmişse, yine kar’ esas alınır. Kadın hamile ise, iddet süresi doğumla sona erer. Ay hesabına dayalı iddet süresi, öncelikle kocasının vefatı nedeniyle dört ay on gün²²³ beklemek zorunda olan kadınlar için geçerlidir. Bunun yanı sıra, menopoza girmiş, ergenlik çağına ulaşmamış veya fizyolojik nedenlerle hayız göremeyen kadınların iddet süreleri de ay hesabına göre belirlenir. Bu durumlarda beklenen ay sayısı, hayız döneminin yerine geçen süre olarak kabul edilmektedir.²²⁴

Normal şekilde hayız görmekte olan bir kadının hayızının kesilmesi ve temizlik süresinin olağandışı şekilde uzaması, fıkıh literatüründe “*murṭābe*” kavramıyla ifade edilmektedir. Bu durumda kadın, menopoz yaşına ulaşmadan önce, sebebi tam olarak bilinmeyen bir nedenle hayız görmemeye başlar. Bu durumla ilgili olarak Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre, kadın tekrar hayız görünceye ya da menopoz yaşına ulaşınca kadar bekler. Menopoz yaşına ulaştıktan sonra ise üç ay iddet süresi uygulanır. Mâlikî mezhebine göre ise, bu şekilde hayız görmeyi kesen bir kadının iddet süresi, en son gördüğü hayızdan itibaren bir yıl olarak belirlenir. Mâlikîler²²⁵ bu bir yıllık süreyi, hamilelik süresi olan dokuz ayın üzerine üç ay eklenerek oluşturulduğunu ifade ederler. Ancak bu hüküm yalnızca hayızın neden kesildiğinin bilinmediği durumlar için geçerlidir. Eğer hayızın kesilme nedeni biliniyorsa —örneğin kadının emzirme sebebiyle hayız görmemesi gibi— bu durumda Mâlikî mezhebine göre kadın,

²²² Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale, 1994), 9/488.

²²³ *Kur’ân Yolu* (Erişim 27 Mayıs 2025), el-Bakara 2/234. bk. “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler.”

²²⁴ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, 9/496-497. Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, 49-50.

²²⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, 3/110.

önce en fazla emzirme süresi olan iki yıl boyunca bekletilir; ardından bu sürenin sonunda bir yıl daha iddet beklenerek süreç tamamlanmış olur.²²⁶

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde, bu konuda Hanefî mezhebinin görüşü terk edilerek Mâlikî mezhebinin görüşü benimsenmiştir. Bu hususa 140. maddede yer verilmiş ve madde metni şu şekilde ifade edilmiştir:

Mu'tedde zikrolunan müddet zarfında hiçbir hayız görmediği ve yahud bir veya iki hayız gördükten sonra munkatı' olduğu takdirde eğer sinn-i iyase vasıl olmuşsa vusul tarihinden itibaren üç ay olmamış ise iddetin lüzumundan itibaren dokuz ay iddet bekler.'

Esbâb-ı mucibe lâyihasında, Hanefî mezhebine göre kadının menopoz yaşına kadar iddet beklemesi gerektiği görüşünün, hem kadın hem de erkek açısından büyük bir meşakkat doğurduğu ifade edilmiştir. Zira kadın bu süre boyunca başka biriyle evlenememekte, boşandığı eşi ise bu süre zarfında iddet nafakasını temin etmekle yükümlü olmaktadır. Bu güçlükler sebebiyle, söz konusu meselede İmam Mâlik'in fetvası esas alınarak hüküm verildiği belirtilmiştir.²²⁷

Manastırlı İsmail Hakkı ise, Hanefî mezhebine bağlı kalarak, bu durumda olan bir kadının sinn-i iyâsa kadar beklemesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, kadın bu yaşa ulaştıktan sonra da üç ay daha iddet beklemesini gerekli görmektedir.

Kezalik bir veyâ iki def'a hayz gördükten sonra irtifâ'-ı dem ile tuhru imtidâd eden mu'tede dahî üçüncü def'a 'ala'l-'âde dem zuhûr edince veyâ sinn-i iyâse varıp da eşhur-ı şelâse ile ikmâl-i 'iddet eyleyinceye kadar nafağa ahzına müsteħak olur.

Mahmud Esad Seydişehrî, eserinde iddet süresini tamamlamadan hayızdan kesilen bir kadının, menopoz yaşına ulaşmadıkça iddetini üç hayız süresiyle tamamlaması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, kadının temizlik süresinin ne kadar uzadığı dikkate alınmamıştır. Ancak Seydişehrî, ilgili pasajın dipnotunda, bu konuda İmam Mâlik'in görüşüyle fetva verildiğini de ifade etmiş ve bu durumda olan bir kadının, iddetin beklenmesinin gerektiği tarihten itibaren dokuz ay beklemesinin yeterli

²²⁶ Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, 9/503. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/330.

²²⁷ Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 101.

olacağını belirtmiştir.²²⁸ Süleyman Sırrı Efendi ise, bu konuda Hanefî mezhebinin görüşünü eserinde aynen aktarmıştır.²²⁹

Dipnotlara bu kadar fazla atıf yapmamızın sebebi, Mahmud Esad Seydişehirî'nin eserinin genel olarak az sayıda dipnota sahip olması, mevcut dipnotlarda ise çoğunlukla Hanefî görüşlerini açıklaması ve yalnızca sınırlı sayıdaki dipnotta farklı mezhep görüşüne yer vermesidir. Bu farklı görüşlerin çoğunun Kararnâme'de Hanefî mezhebi dışına çıkılan farklı mezhep hükümleriyle örtüşmesi dikkat çekicidir. Bu nokta çalışmanın en önemli bulgularından biri olarak kabul edilebilir. Ancak tüm bunlara rağmen, bu eserin Kararnâme'ye doğrudan bir temel oluşturduğu iddiasını destekleyecek güçlü bir kanıt ulaşılamamıştır.

İncelenen üç eser dikkate alındığında, Hanefî mezhebi çizgisinin benimsendiği ve diğer mezheplerin görüşlerine başvurulmadığı görülmektedir. Ayrıca, farklı mezhep görüşlerine yönelme ihtiyacına dair herhangi bir atıf da yer almamaktadır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin son döneminde dahi Hanefî mezhebi doğrultusunda bir yaklaşımın sürdürüldüğünü göstermektedir.

²²⁸ Seydişehirî, *Nikah ve Talak Kitabı*, 181.

²²⁹ Kumru, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, 165.

BÖLÜM IV

ESERİN TRANSKRİPSİYONU

Mukaddime

Bismillāh er-raḥmān er-raḥīm

El-ḥamdulillāh ve kefā ve selāmun ‘alā ‘ibādihi ellezīne ıstafā ḥuşūşan minhum ‘alā es-sirāc el-münir el-muştafā ve ‘alā ālihi ellezīne hum envāru’l-hudā ve i’lāmu’d-ducā.

Ba‘de zā ‘ilm-i şerīf-i fıkhiñ munākeḥāta ‘āid kısmı mu‘āmelāt-ı ‘umūmiyeye şiddet-i te‘alluḳu olmak ḥasebiyle bilinmesi ehem olduḳtan başka diyānet cihetiyle de pek çok aḥkām-ı celīleye medār kılınmasına mebnī efrād-ı müslimīnden hemān her ferd hakkında luzūm-i marifeti derkārdır.

Nikāhıñ şıḥhatini ihlāl eden yāḥūd esāsen in‘ikādına mān‘i bulunan esbāb ve ḥālātdan tevaḳḳī edilerek muḳtezāsına ri‘āyet edilmeyince ne ḳadar büyük maḥzurlar tevellūd edeceḡiñi izāḥa ḥācet yoktur.

Ḥuşuşan rıdā‘ mesā‘ili ekseri-i nās ‘indinde mechūl olmasına mebnī çok def‘a ā[r]zu olunan münākaḥalar ‘adem-i şıḥhat tevehhümüyle vucūd bulmayacaḡı gibi b‘āzen de ‘adem-i vuḳūf sā‘iḳasıyla ḡayr-ı cā‘iz olan ‘aḳidleriñ şıḥhat ve cevāzı zan edilebileceḡi ḳābil-i inkār deḡildir.

Ḥurmet-i muşāherat ve zıḥār ve ilā gibi vuḳū‘undan be-ḡāyet ictināb ve aḥkāmına cidden ihtimām edilecek mesā‘il-i mühimmeniñ de mestūr ḳalması revā görülemez.

İşte devā‘ı-i m‘aruze ile beraber ‘asr-ı me‘ārifpīrāyı ḥazret-i ḥilāfetpenāh-ı a‘zamīde neşr-i ‘ulūm ve t‘amīm-i me‘ārif ḳaḫiyyesi cidden mültezem olarak bu yoldaki

hıdmetler mazhar-ı taqdīrāt ve teshīlāt buyurulmakta olması da bu ‘abd-ı dā’ī-i kembidā’a haqqında bādī-i şevk ve ğayret olmasından dolayı kısım-ı celīl-i mezkūra dā’ir eñ mühim aḥkām-ı şer’iyyesinin “en vāḍih ve müfīd ta’bīrāt ile” beyānını hāvī olmak üzere “vesā’ili’l-felāḥ fi mesā’ili’n-nikāḥ” nāmı ile mevsūm olan şu kitābı muste’ynen billāh cem’ ve tertīb eyledim.

Kitābımızñ başlıca me’ḥazı “dureru’l-ḥukkām” ile “durr-i muḥtār” kitābları ve bunlarıñ havāşisi olup “fetāvā-yı hindiyye”den de ba’zı mesā’il aḥz olunmuş ve her mes’elede ḳavl-i rāciḥ ve muḥtār tettebbu’ ve tahrīr edilerek bālā kemāl-i saye-i me’ālīvāye-i hazret-i padişāhīde mevḳi’-i intişāra vaz’ edilmiştir.

4.1. Nikāḥ Kitabı

Kitābu’n-Nikāḥ

(Nikāḥ) mülk-i müt’ayı ifāde için vaz’ olunan bir aḳd-i şer’idir.

“Ḥıṭbe” ḥa’nñ kesriyle ṭaleb-i tezevvüc ma’nāsındadır.

Binā’en aleyḥ ṭālib-i tezevvüc olana ḥāṭib ve tezevvücü ṭaleb olunan ḳadına maḥṭūbe denir.

Şerḥ

“Mülk-i müt’a” ile maḳşadımız nikāḥına māni’-i şer’ī bulunmayan mer’a ile zevciñ istimtā’a ehil ve muḥtaş olmasıdır.

“Mülk” bir nev’ iḥtişāşdan ibāret olduğu cihetle bu tefsirimiz zāhirdir ḥall-i istimtā’ ile tefsīr etmeğe dā’ī yoktur. Ama bir kimseniñ menkūḥası şübhe ile āḥar tarafından vaṭ’ olunmasına binā’en lāzım gelen mehr-i mişliñ zevceye ‘āid olması buña münāfi değildir çünkü istimtā’a ehliyet ve iḥtişāş fi’l-ḥaḳīḳa menāfi’-i a’zā-yı mer’aya mālikiyetten ibāretdir.

Bedel-i mezbūre istihḳāk ise cāriyeniñ mevlāsında olduđu gibi nefsi-i a’zā’-i mer’aya malikiyet ile olabilir.

‘Nikâhına mâni’-i şer‘î bulunmayan mer‘a ile’’ kavlimiz mahalliyeti’l-‘ağd şartını beyandır. İmdi mahall-i ağd-i nikâh, unûseti muhakkak olan benât-ı âdem içinden esbâb-ı mahşûsa-i hürmetden hâliye olanlardır. Ve illâ ‘ağd-i milk-i mezbûru ifâde etmez.

Zukûr ve hünsâ-yı müşkil ile müşrike, cinniye, insânu’l-mâ‘ ve mahrem olan nisânın kâffesi bu kayd ile hâric olur.

Ta‘rifde ‘‘İfâde için vaz‘ olunan’’ kaydı şirâ-yı câriyeden ihtirâzdır çünkü bundan makşûd-ı şarîh milk-i rakabe olup hill-i istimtâ‘ emr-i zımnıyesidir. Binâ‘en ‘aleyh hill-i mezkûr neseben veyâ rızâ‘an muharremeyi iştirâ şüretinde, kezalik iştirâk-ı vukû‘unda tehallûf ediyor.

4.1.1. Nikâhın Hükümleri ve Şartları

Bâb-ı evvel

Nikâhın aḥkâm ve şer‘îti hakkında.

4.1.1.1. Nikâhın Hükümü

Faṣl-ı evvel

Nikâhın hüküm-i şer‘îsi beyânındadır.

1. Me’sele

Nikâh- i ‘tidâl hâlinde sünnet-i mü’ekkeḍe, tevḳân²³⁰ ya’nî nefis irtikâb-ı haramdan men‘ edilemeyecek derecede şiddet-i iştihâ zamânında vâcib, ḥavf-ı cevri şüretinde kerâhet tahrimiyle mekrûh olur.

Kezâlik hâlet-i ihrâmda vâḳi‘ olan ‘ağd tahrimen ve hürreyi nikâh etmeğe kudreti müsâid olan kimsenin câriye nikâh eylemesi tenzihen mekrûhdur.

Nikâhın mendûbatı.

²³⁰ Cevlân vezninde ‘‘Tâḳa-yetûḳu’’ masdarıdır.

2. Mes'ele

Nikāh i'lān olunmak ve icrā-yı 'aķidden evvel huṭbe okunmak ve cum'a gününde mescidde 'ākid-i reṣīd ve ṣūhūd-i 'udūl ile 'akd olunmak, ve icābı taķdirinde istidāne etmek ve ḳable'l-'aķd maḥṭūbeye naẓar eylemek ve maḥṭūbeniñ sinn ve ḥasb ve 'iz ve māl cihetiyle ḥuṭıbıñ dūnunde, ve terbiye ve edeb ve 'ıffet ve cemāl ḥasebiyle fevķinde bulunmaķdır.

4.1.1.2. Nikāhın Rükünları

Faṣl-ı ṣānī

Nikāhıñ Erkānı Beyānındadır.

'Akd-i nikāh - 'uķūd-ı ṣer'ıyye-i sā'ire gibi - icāb ve ḳabūlūñ yekdiğeriyle irtibātıñdan ḥāṣıl olan taṣarruf-ı ṣer'ıyyeden 'ibāretir.

“İcāb” ‘āķid-i evvelden ṣudūr eden ḳavildir. Ya'nī 'āķideyniñ herhangisinden gerek aṣıl gerek vekīl olsun erkek ve yāḥūd ḳadın bulunsun evvelce ṣādır olan elfāz-ı ātiyeniñ biridir.

“Ḳabūl” ‘aķd-ı āḥerdan ṣudūr eden ḳavildir.

3. Mes'ele

İcāb ve ḳabūlūñ ikisi de māzī yāḥūd biri māzī ve diğeri ṣīğa-i emr veyā taḥaḳḳuk fī'l-ḥāle dāl olan bir lafz olmaķ lāzımdır.²³¹

Meṣelā tezvīc ettim, tezevvüc ettim kelimelerinden 'āķideyniñ birinden evvelen ṣādır olan “İcāb” ve ṣāniyen ṣādır olan “ḳabūl” add olunur.

²³¹ İḥṭalefū fī ṣiğati'il emri ve zāhir'il-kenzi enneḥā icābun ve ḳad ṣarreha bihi ḳāzīḥān haysū ḳale lafzātū'l emri fī el-nikāhi icābūn ve keza el-'ıtlāķu ve el-kefāletū ve keza fī “el-Hülāṣati 'ala mā fī'el-baḥri ve'nehri” ve ḳāle fī “el-Fethi” ve hüve aḥsen li-enne el-icābu leyse el-lafz el-müfid ḳasede taḥaḳḳuk el- ma'nā evvelen ve heza ṣādıķun 'ala lafz el-emri. Ve zehebe ṣāḥibū'l-hidāyeti ve el-mecma' ilā enne'el-emre leyse bi-icābin ve innema hüve tevkīlūn ve ḳavlühü “zevcetūke” ḳāimūn maḳāme el-lafzeyni ey el-icābū ve el-ḳabūlū. Ve ḳad evzahna zalike fī et-tekmileti ve zekerna semeratū el-ḥilāfi hunake ve lehu semeratūn uḥra mezkūretūn fī “Havāṣṣi'dür.”

Kezalik kızını yâhūd nefsiñi baña veyâ müvekkilim filâna tezvîc eyle veyâ tezvîc ediyorsun veyâ tezvîc ettiñ mi denildikde tezvîc veyâ qabûl ettim denirse yine ‘ağd tamâm olur.²³²

(Şerh)

“Nefsiñi baña tezvîc eyle” denildikde kadın “bi’s-sem‘ ve’t-tâ‘a” demiş olsa ‘ağd tamâm olur hâlbuki bu şürette mâzî şîğası aşlen bulunmuyor denilemez.

Çünkü “bi’s-sem‘ ve’t-tâ‘a” ‘ibâresi icâb-ı mezkûr qarînesiyle fi‘l-i maḥzûfa ta‘alluk eylediğinden müfâd-ı kelâm “bi’s-sem‘ ve’t-tâ‘a tezvîc veyâ qabûl ettim” demek olur.

Tekmile

Maḥallinde beyân olunduğu üzere “icâb” taḥaqqûku‘l-ma‘nâ qaşdını müfîd olan kelâm-ı evvelde ‘ibâret olduğu cihetle emsile-i sâbıkadaki emir şîğalarına daḥi şâdık olduğu zâhirdir. (Fethu‘l-kadîr ve raccaḥahu fi‘l-baḥr) Binâ‘en ‘aleyh şâhidleriñ şıyağ-ı mezbûreyi de istimâ‘ etmeleri lâzım gelir. Ancak ekser-i fuḳahâ-yı ‘ızâm ḥazerâtı mezkûr şıyağ-ı emri icâb qabûlinden add etmeyip tevkîl zımnı add ederler. Ve ihtilâf-ı meclis vuḳû‘ bulmadan ‘âkid-i âḥerdan şudûr eden mâzî şîğasını hem icâb hem de qabûl maḳâmına qâ‘im kılarlar.²³³ Onuñ için bu re‘ye göre daḥi ‘ağd-i nikâḥda âmiriñ “qabûl ettim” sözüne ḥâcet qalmıyor. Çünkü tevkîl taşrîḥ olunup da “nefsiñi baña tezvîc etmeğe seni tevkîl ettim” denildikde “tezvîc ettim” denilse ‘akd-i nikâḥ tamâm olup ‘adem-i qabûl şalâḥiyyeti qalmaz tevkîl-i zımnî şüretinde de böyle olmak lâzım gelir. (57. mes‘eleye baq)

Ama bey‘de bâyi‘-i tevkîl şaḥîḥ olmadığından bir şahş tarafından “Şunu baña bey‘ eyle” denildikde bâyi‘iñ “bey‘ ettim” demesiyle bey‘ mun‘âkid olmaz bel ki qabûle tevakkuf eder.

²³² Lev qâle “hel e‘adaytenihâ fe-qâle e‘adaytü in kâne el-meclisü li‘l-vâ‘di fev‘adün, ve in kâne li-el‘l‘âkı fenikâḥun. “Şerḥ‘ul- Taḥâvî” Lev qâle etezevvecuke yen‘âkıḥ bihi en-nikâḥu eyḍan, liennehu yaḥtemil el-ḥâle kemâ fi kelimet-i ş-şehâdeti ve qad erâde bihi el-taḥkîke la el-müsâvâte bi-delâleti el-ḥıṭbeti ve el-muḳademâti biḥılâfi el- bey‘i “Baḥrun ‘ani-l‘muḥîṭ” Ve kezâ tezevvecnî bintüke feḳâle fe‘altü ‘inde ‘adem-i qaşdi‘l el-istiyâdi ey talebü‘l el-v‘adi. “Fethu‘l-Kadîr”

²³³ Bu şürette şâhidlerin yalnız mezkûr mâzî şîğasını ist‘imâlleri kâfidir. Ev ḥâzâ ‘emertü‘l-ḥılâfi.

4.1.1.3. İcāb ve Kabulün Şartları

Faṣl-ı ṣāliṣ

İcāb ve kabūlun şartları beyānındadır.

4. Mes'ele

‘Ākideynin huzuru şüretinde icāb ve kabūlün meclisi müttehid olmak şartdır.

İmdi eḥaduhmānın icābından soñra āḥer yerinden kıyām etse veyā ‘amel-i diğەرle iştiğāl eylese icāb bātıl olur.

5. Mes'ele

Tesmiye-i mehr icāba vaṣl olunduğı hālde onun mütemmimi olacağından kelāmın hıtāmı beklenilmek şartdır.

İmdi “kızımı saña tezvīc ettim yüz dīnār mehr ile” denildiğı şüretde daha tezvīc ettim derken taleb olan erkek tarafından kabūl ettim denilse lağv olur.

6. Mes'ele

Kabūlun icāba muḥālif olmaması şartdır. İmdi “biñ dirhem mehr ile kızımı saña tezvīc ettim” denildikde ‘nikāhı kabūl ettim mehri değıl’ denilse ‘aḳd ṣāḥiḥ olmaz.

Ama ‘aḳd tamām olduktan soñra kadın tarafından mehriñ bir miḳdārı ḥaṭ ve tenzīl veyā erkek tarafından ziyāde edilmek cā‘izdir. Şüret-i evvelāda kabūl-i racule ḥācet yoktur. Çünkü ibrā‘ isḳāṭdan ‘ibāretdir. Şüret-i sāniyede kabūl-i mer‘a der-‘aḳab inzīmām etmezse zā‘id kılınan mu‘teber olmaz.

7. Mes'ele

İcāb ve kabūlün muḫāf ve mu‘allaḳ olmaması şartdır. Binā‘en ‘aleyh zamān-ı müstaḳbele izāfetle nikāh bātıl olur. Kezalik bir şarta ta‘līḳ olunmağıla da buṭlān-ı ‘aḳd lāzım gelir. Mekk-i zamān-ı māzīde vuḳū‘u muḥaḳḳaḳ olan bir şey’e ta‘līḳ olunursa cā‘iz olur. Meṣelā zeyd ‘amrın kızını kendi oğluna istedikde ben kızımı falān kimseye tezvīc ettim deyip zeyd de onu tekzīb edince “eğer falāna tezvīc etmiş değılsem seniñ oğluña tezvīc ettim dese zeyd daḫi fi’l-hāl kabūl eylese ‘amrın kızını tebeyyün ettikde

‘aḳd-i vāḳi’iñ şihhatiyle hükm olunur. Çünkü mevcûda ta’lîḳ fi’l-ḥaḳîḳa taḥḳîḳ ve tencîzdîr. Kezâlik mu‘allaḳ-ı ‘aleyh hemân o meclisde taḥaḳḳuk ederse yine nikâḥ şaḥîḥ olur. Meşelâ: Biñ dirhem mehr ile seni tezvîc ettim eğer pederim râzı olursa denildikde ḳâ’iliñ pederi meclisde ḥâzır olup rızâ verdim der ise ‘aḳd şaḥîḥ olur.

8. Mes’ele

Menkûheniñ mechûle bulunmaması şartdır.

Binā’en ‘aleyh ḳadınıñ şāhidler nezdinde temeyyüz etmesi lâzımdır. İmdi menkûhe ḥîn-i ‘aḳidde ḥâzıra ise vелеv munteḳıbe olsun kendisine işāret etmek ve bir oda içinde olup yanında diğеr ḳadın olmadığı taḥaḳḳuk edince kelāmını işitmek kâfidir.

Eğer ğāibe olup da şāhidler kelāmını istimā’ etmezler ise isim veyā neseb zikriyle ta’yîn olunur şöyle ki eğer içlerinden iki kişiniñ ‘indinde ma’rûfe ise vekîl veyā velî olan zāt yalnız mezbûreniñ ismini zikreder, eğer ma’rûfe değıl ise eb ve ceddiniñ isimlerini dağı zikretmesi lâzımdır. Ancak ta’yîn ifāde eden izāfetler isim maḳāmına ḳā’im olur. Bu cihetle zeydiñ yalnız bir kız veyāḥūd bir hemşiresi olduğı şāhidleriñ ma’lûmu olur ise kızımı veyā hemşiremi demesi kâfi olur.

Ama iki kız olup da büyüğünü tezvîc arzū eden kimse ḥîn-i ‘aḳidde ğalaṭ ederek küçüğünün ismiyle tesmiye eylese nikāḥ küçüğü hakkında mun‘aḳid olur.

Tenbîh

Ḳadın ḥaḳḳında zikr olunan şuver-i temyîziye erkek ḥaḳḳında da cārî ve mu‘teberdir.

9.Mes’ele

Gerek aşıl gerek vekîl olsun ‘aḳideyniñ her biri diğeriñ kelāmını işitmek şihḥat-i ‘aḳidde şartdır ta ki rızāya delālet etmek şānından olan kelāmıñ her birinden sādır olduğı diğeriñ nezdinde taḥaḳḳuk etsin.

Ama ḥaḳîḳat-i rızā şart değıldir çünkü hezl ve ikrāḥ ile de nikāḥ mun‘aḳid olur.²³⁴

²³⁴ Nikāb ile mesture.

10. Mes'ele

Hîn-i 'aķidde ŧehâdet etmek iķin iki erkek yâĥûd bir erkek ile iki kadın hâzır bulunmak ŧartdır.

ŧâhidleriñ her ĥâlde 'âķil bâliĝ ve ĥürriyet ile muttaŧıf olmaları ve icâb ve ķabûlü müctemi'an iŧitmeleri²³⁵ ve maķŧûd 'aķd-i nikâĥ olduĝunu fehmi etmeleri²³⁶ ve kadın müslime olduĝu ŧûretde müslim daĥi olmaları ŧerâ'it-i lâzımadandır.

Ķadın kitâbiye olduĝu ĥâlde nâķiĥi müslim de olsa evŧâf-ı mezkûreyi câmi' olan ĝayr-ı müslimleriñ ŧehâdeti ŧıĥĥat-i 'aķidde kâfi ve mu'teberdir.

11. Mes'ele

ŧarĥ olan icâb ve ķabûlüñ ma'nâsını bilmek ŧart deĝildir.

Ķünkü nikâĥ cidd ve hezli müsâvî olan ŧeylerdendir. Medlûlât-ı elfâzı bilmek ise ķaŧd ve irâdeye tevessül iķin mu'teberdir. Binâ'en 'aleyh kadın (zevvectu nefsi fulânen) veyâ erkek (tezzevvectu fulâneten) terkib-i 'arabîsini telķin olup ma'nâsını bilmeksizin ŧuhûd maĥzarında telaffuz eyledikte ħaraf-ı aĥerden ķabûl inzımâm edince 'aķd ŧaĥiĥ olur.

Ama muĥâle'a ve ibrâ-yı deyn bey' ĥükmünde olmaĝla telķin-i mücerred ile ŧaĥiĥ olmaz, tefĥîm lâzımdır.

(Elfâz ve ŧıyaĝ)

12. Mes'ele

icâb ve ķabûl ŧarĥ olan (tezvîc) ve (nikâĥ) lafızlarıyla ŧaĥiĥ olduĝu gibi fi'l-ĥâl temlik-i 'ayna vaż' olunan her lafz ile de ŧaĥiĥ olur.

Hibe, temlik, cu'l, 'atiyye, bey', ŧirâ gibi.

²³⁵ Kemâ verede fi'l-ĥadı's. S'elâs ciddühünne ciddün ve hezlühünne ciddün: en-nikâĥu ve el-'itâķu ve el-yemîni.

²³⁶ Nâ'im veya eşam olan kimselerin yanında 'aķd olursa ŧaĥiĥ olmaz. Meĝer 'âķıdeyn eĝras olup da iŧaret-i m'ahûdeleriyle 'aķd ederler ise bu ĥâlde ŧâhidleriñ eşam olmaları câ'iz olur.

Fakaþ bunlar hep kināye kab̄ilinden olduđu cihetle bu ūretde ūhūduñ ‘aķd-i nikāh maķūd olduđunu feh̄m etmelerine medār olacak ķarā‘in bulunmak veyā ¼arafeyniñ niyeti evvelce kendilerine i‘lām olunmak lāzımdır.

Ama icāre, i‘āre, vaūiyyet-i muṭlaķa, rehin, vedī‘a gibi fi‘l-hāl temlīki‘l-‘aynı ifāde etmeyen elfāz ile nikāh ūaḥiḥ olmaz.

(Ŗerḥ)

Mübādele-i fi‘liye – icāb ve kabūlden maķūd-ı aūl olan- terāzıya delālet ettiđinden onunla da bey‘ mun‘aķid olur ve bey‘ bi‘t-te‘āṭi tesmiye kılınır ise de nikāhda fi‘len kabūl ūaḥiḥ olmayıp maḥalliñ ūiddet-i ḥurmetinden nāūı ancak ūarīḥ veyā kināye kab̄ilinden olan lafızlar ile mun‘aķid olur. İmdi ķadın ūhūḍ maḥẓarında “biñ dirhem mehr ile nefsimi saña tezvīc ettim. dedikde erkek lisānıyla “ kabūl ettim” demeyip fakaþ o meclisde mehr-i mezbūru tamāmen teslīm eylese nikāh mun‘aķid olmaz. Mehrin teslimi kabul olarak addedilmez.

13. Mes‘ele

Hāzır bi‘l-meclis bulunaniñ taḥrīren icāb ve kabūlüne i‘tibār olunmaz.

Meūelā: erkek “Seni tezevvūc ettim” dedikde ķadın kabūl ettim ‘ibāresini bir kāğıda taḥrīr ile ūhūda ‘arż eylese nikāh ūaḥiḥ olmaz.

Ama ḥāṭıb ğāibeniñ ṭaleb-i tezevvūce dā‘ir yazdıđı ‘ibāresini ķadın ūhūda ‘arż ile nefsimi ḥāṭıb-ı mezbūra tezvīc ettim dese ‘aķd ūaḥiḥ olur.

(Ŗerḥ)

Eđer ṭalīb-i ‘aķd olan kātibiñ ‘ibāresi māẓī veyā fi‘l-i ḥāl ise mektūb lehā ¼arafından ūhūda ‘arż olunmak lāzımdır.²³⁷ Ve eđer ūīġa-i emr ise ūhūda ‘arż olunması lāzım deđildir ĉünkü bu ūretde ķadın vekālet ḥūkmüyle ‘akdiñ ¼arafeynini tevelli edeceđinden mezbūreniñ kelāmını istimā‘ etmek kāfidir. (Musaffa)

²³⁷ Mes‘elen “seni zevceliġe kabūl ettim yaḥut tezevvūĉ ediyorum” diye yazılmış ise ūu ‘ibare ‘akd-i nikāhiñ “icāb” rüknü demek olmaġla teūkil olunacak meclis-i ‘aķitte ūāhidlere erā‘e edilmek iķtizā eder ki onların tamam-ı ‘aķde ūehadetleri taḥaķķuk etsin.

14. Mes'ele

Şu kadın benim zevcemdir diye ikrār etmek qabūl add olunmaz çünkü ikrār hadd-i zātında şābit olan bir şey'i izhār olup yeñiden inşā değildir. Qabūl ise icāb gibi şer'an inşā nev'indendir.

(Şerh)

Vākı'an mehir ve nafaqa da'vālarında tarafeyniñ teşāduquna binā'en hākim zevciyetle hükmeder. Lakin bundan dolayı ikrārın şıyağ-ı 'aқiddeden olması lāzım gelmez.

15. Mes'ele

Vilāyet-i nefis ile qabūl-i nikāha mālīk olan her şahsın şehādetiyle nikāh in'ikād eder. (Ancak inkārı vuқū'unda işbāt-ı nikāh edecek şahidlerin aқkām-ı sā'irede maқbūlu's-şehāde olmaları lāzım olacağından ihtiyāt olunmalıdır.) İmdi fāsıq ve a'mā kezalik zevceyniñ yāhūd ehaduhumāniñ oğulları maҳzarında evşāf-ı sābıqayı hā'iz oldukları şüretde nikāh şahit olur.

16. Mes'ele

Vekil in hın-i aқdinde müvekkil hāzır olursa mübāşir 'add olunur.²³⁸ Bu cihetle zeyd sağıra kızını tezvīc etmeğe 'amrı tevkīl edip de maҳall-i 'aқidde kendisi daҳi hāzır olur ise vekīl şahide munқalib olup bir şahidin daha vucūdu kāfi olur.²³⁹

Kezalik peder in bi'z-zāt 'aқdi şüretinde āқile, bālīga²⁴⁰ olan kızının hūzūr-ı mezbūreniñ mübāşire 'add olunmasını icāb ettiğinden velisiniñ şahid-i i'tibār alınması hasebiyle diğeri bir şahidin daha vucūduyla 'aқd şahit olur.²⁴¹

²³⁸ Zīrā vekil sefir olup müvekkilin 'ibāresini nāқildir, le-de'l hūzūri 'ibāre daҳi müvekkilin kendisine intikāl edince mübāşeret taҳaққūk eder, ancak nikāhı le-de'l icāb is'bāt şadedinde vekil bi-z'zāt 'aқd ettiğini söylememek lazımdır ki kendi f'iline şehadet qabilinden olsun.

²³⁹ El-vekīl şahidun 'inde hūzūri'l-müvekkili ke'l-velī 'inde hūzūri mevliyyetihi bālīga "...ani'l nikāye"

²⁴⁰ Ama sağire veya mecnune olursa ve lev hāzire olsun mübāşere 'add olunmağa şalāhiyyet yoktur.

²⁴¹ El-hāşıl enne'l-emre izā hāzara, ce'ala mübāşiran li'l-'aқdi "Dürr" Ve fi tezvīc'il-mevlā emetehü el-bālīga bi-hāzreti raculın ve hiye hāzira ihtilāf. Ve muқtezī haza'l-'aşl 'adem-i'l cevāzi li-enne mübāşirate'l-mevlā leyse li-l'hacri 'anhā fi't-tezevvüc kema fi'l-baҳri 'ani'l-fetħi. Ve tafşilehü fi hāşiyeti Ebu-Suūd.

17. Mes'ele

Allah'ı te'âlâ ve rasûlünün şehâdetiyle nikâh etmek şaḥîḥ değildir. Faḳat- cenâb-ı resûl hakkında 'ilm-i ğayb i'tikâdına mebnî küfrü icâb etmez.(Dürri-i muḥtâr.)

Ba'zı ahvâliñ rûḥ-ı Muḥammedîye 'arz ve i'lâm buyurulmakta olmasına nazaran ba'de'l-vefât daḥi ḥazret-i peygamberiñ ğaybı bilmesi câ'izdir. (Tatarḥâniye)

18. Mes'ele

Nikâḥ-ı mut'a bâtıldır.

(Nikâḥ-ı mut'a) müddet-i mu'ayyeneniñ inkızâsıyla veyâḥûd zevciñ terk ve inşirâfiyla nihâyet bulmak şartına muḳârin olan 'aḳd-i nikâḥdan 'ibâretidir ki kısım olana (Nikâḥ-ı muvaḳḳat) daḥi denir.

İmdi ḥîn-i 'aḳidde velev şuhûd ihzâr olunsa ve temettu' maddesi zikr olunmasa bile mücerred 'aḳd-i nikâḥıñ maḳâsıd-ı şaḥîḥasına muġâyir bulunan tevḳît şartını derc etmekle nikâḥ bâtıl olur.²⁴² Müddet gerek mechûle ve gerek ma'lûme, tavîle veyâḥûd ḳaşıra olsun.

Ama ḥîn-i 'aḳidde zevciñ yalnız bir müddet-i mu'ayyene zarfında berâber meḳs etmeġi ḳalben niyet etmesiyle veyâḥûd meşelâ bir aydan soñra taṭlîḳ etmeniñ şart ḳılınmasıyla 'aḳd-i nikâḥ mut'a ḳabîlinden olmaz.

Çünkü tevḳît ancak lafz ile olur, ḳâtî' olan talâḳıñ ıştırâtı da mü'ebbeden in'ıḳâda delâlet eder.²⁴³

4.1.1.4. Muharremât

Faṣl-ı Râbi'

Muharremât beyânındadır.

²⁴² Ve ḳâle Züfer, yaşıḥḥu en-nikâhu'l-muvaḳḳati ve yelġav et'tevḳîte ve racceḥahû İbn'ül-Hümâm ve edraceḥû İbn-'Âbideyni fî'l-mesâili elleti yüftâ fihâ bi-ḳavli Züfer, ḥattâ belâġat 'ısrîne ve nazame fihâ ḳaşıdetü lütfiyye ve ḳad şeraḥnâḥa bi-l'arabiyyeti münzû zaman. (yessera'l-Allahü tebiḫahu)

²⁴³ Faḳat, şart-ı mezkûr bâtıldır. Lâ yaşıḥḥu t'alîḳu'n-nikâhi bi's-şartı ve lâ izâfetühü velakin lâ-yebtulü bi-s-şart ve yubṭilü eş-şart. "Hülâşa"

19. Mes'ele

Esbāb-ı hürmet on iki olup şunlardan 'ibāretidir. Kārābet, muşāheret, rıdā', cem', mülk, şirk, li'ān, ihtimāl-i zükûret, ihtilāf-ı cinsī, ğayr-ı haqqı ta'alluk etmek, ğayr-ı hurreyi hurreye teşrik etmek, talakāt-ı selase ile taṭlīk eylemiş bulunmaqtır.

20. Mes'ele

Kārābet-i nesebiyye ile ḥarām olanlar insān-ın kendi uşul ve furū'uyla ki vālidesi ve peder ve vālidesinin vālideleri ve kızları ve evlādının kızlarıdır ebeveyninin furū'udur. Ya'nī karındaşlarının kızları ve hemşireleri ve onların kızları kezalik ecdād ve ceddātının yalnız bir batındaki furū'udur.

Bu cihetle 'ammeler ile ḥāleler daḥi ḥarām olup 'am ve 'ammenin ve ḥāl ve ḥālenin kızları ḥelāldir.

21. Mes'ele

Muşāheret ile ḥarām olanlar: Zevce-i medḥul-bihān-ın kızları ki "rabībe" tesmiye kılınırlar kezalik mezbūrenin oğullarının kızları ve rabībelerin kızlarıdır. Ve 'aḳd-i şaḥīḥ ile menkūhenin üm ve ceddeleri²⁴⁴ ve eb ve ecdādın mevṭū'aları ile 'aḳd-i şaḥīḥ ile menkūheleri ve ebnā ile ebnā-i evlādın mevṭū'aları ve bunlardan birinin menkūhesidir.

Kezalik uşul ve furū'un şehvet ile taḳbīl veyā lems eyledikleri. Ve mezniyyenin ve şehvet ile mes veyāḥūd ferc dāḥiline nazar olunanın velev kadın şu içinde olsun veyāḥūd dūlbend ve cam gibi bir ḥā'il-i raḳīḳ bulunsun uşul ve furū'u ḥarāmdır.²⁴⁵

(Şerḥ)

Ya'ni zāni ve lāmis ve nāzır olan şahşın kendi haqqında o kadının uşul ve furū'u ḥarām olup şahş-ı mezbūrenin uşul ve furū'una ḥarām olmazlar. Ama mer'a-i

²⁴⁴ El-ḥāşıl: rebībenin hürmet-i vālidesinin vad'ı edilmiş olmasıyla muḳayyettir. Binā'en-'aleyh, ḳable'd-duḥūl talākı veya vefatı vuḳ'u bulan menkūhenin zevci onun kızını nikāḥ edebilir. Ama menkūhenin vālidesi mücerret 'aḳd-ı şaḥīḥ vuḳ'ū üzerine zevcine ḥaram olur.

²⁴⁵ Mes'elen: Bir kadın ile zina eden yaḥūd şehvet ile elinden tutan şahşın onun kızını veya vālidesini nikāḥ edemez.

mezbûreniñ kendisi şahş-ı mezbûruñ uşûl ve furû'una haram olduğu bu hükmüñ üst tarafından müstefad olur. Şahş-ı mezbûruñ kendisine ise nikâh olunabilir.²⁴⁶

22. Mes'ele

Hurmet-i müşâhera ile nikâh zâ'il ve mürtefi' olmaz belki fâsid olup zevciñ üzerine terk etmek farz olur.²⁴⁷ Bu cihetle zevciñ kavlen terkinden veyâhüd kâdınıñ tefrîkinden ii'tibâren vâcib olan 'iddeti munkaziye olmadan muharreme-i mezbûreniñ zevc-i âhıra nikâh olunması şahih olmaz.

23. Mes'ele

Hurmet-i müşâherayı mücib olan şeylerde 'amd, haâ, ikrâh, nisyân, birdir, murâhiq, mecñun, sekrân daâi bâliğ, 'âkil, şâhi hükmündedir.

24. Mes'ele

Rıdâ' ile haram olanlar qarâbet-i nesebi ile haram olanlardır ancak rıdâ' bâbında istiñnâ olunacak dokuz şüret vardır ki onlarda hurmet yoktur.

25. Mes'ele

Cem' ile haram olan kadınlar şunlardır ki herhangi erkek farz olursa diğetine haram olur böyle olan kadınlarıñ gerek nikâh ve 'iddetde ve gerek milk-i yemîn ile istifrâş huşuşunda cem' edilmeleri câ'iz değildir.

İmdi neseb yâhüd rıdâ' cihetiyle uhteyn kezalik 'ammuhu ile binti'l-eğ ve hâle ile binti'l-uht beyni nikâhen cem' olunamadığı gibi uhteyniñ biri meşelâ tatlık olduğda 'iddeti tamâm olmadan diğeri nikâh olunamaz.

Ama hîn-i vefâtında günü gününe diğeriñ 'âkd olunması câ'izdir.

²⁴⁶ Hülâsa-i mefâd: Hurmet-i müşâhere- meznienin kendisi zâniniñ uşûl ve furû'u zâniniñ kendisine haram olmağtan 'ibâret olup binâ'en-'aleyh mezniye-i zânîye. Ve 'uşûl ve furu onun 'uşûl ve furuna haram olmaz. Me'elen: Bir şahs babasının zina etmiş olduğu kadını âlamazsa da onun kızını âlabilir.

²⁴⁷ Hurmet-i müşâhere vuk'undan sonra va'ı eylemek zina olunarak hadd-i şer'i icrasını 'icâb etmiyor ise de kaçıyın haramdır ve hurmet-i mezbûra mü'ebbed olduğundan tecdîd-i nikâha aşlen imkân yoktur.

26. Mes'ele

‘Ammeteyn ve hāleteyn beyni daḥi cem‘ olunamaz. Meşelā: İki erkek yekdiğeriñ vālidesini nikāḥ edip de birer kızları dünyāya gelse mezbūre kızlarıñ her biri diğeriñ ‘ammesi olur kezalik iki erkek yekdiğeriñ kızını nikāḥ edip de birer kızları dünyāya gelse mezbūre kızlarıñ her biri diğeriñ ḥālesi olur ki beynleri cem‘ olunamaz.

27. Mes'ele

Bir kadın ile zevc-i sābıkınıñ kızı ve oğlunuñ zevcesi cem‘ olunabilir. Çünkü mezbūre kadın erkek farz olursa zevc-i sābıkınıñ dediğimiz kızı nikāḥ edebilir.²⁴⁸ Kezalik ḥālileti'l-ibn erkek farz olunduğda mezbūre kadını nikāḥ etmesi cā‘iz olur.

28. Mes'ele

Milk-i yemīn ile istifrāş ḥuṣūşunda cem‘ olunmak meşrū‘ olmayan kadınları mülkde cem‘ etmek şahīḥdir. (Baḥr) Faḳaṭ evvelce vaṭ‘ veyāḥūd lems veyā taḳbīl olan bir cāriyeniñ meşelā hemşiresi ‘aḳd-i şahīḥ ile nikāḥ olursa mezbūreleriñ birisi ḥaḳḳında ḥurmeti müceb bir sebep icrā olunmadan diğeriyle daḥi istimtā‘ ḥelāl olmaz.²⁴⁹

29. Mes'ele

Mevlā cāriyesini, ‘abd seyyidesini nikāḥ etmek şahīḥ değildir. Ya‘ni hiçbir semere-yi müfid olmaz çünkü memlūkiyet mālikiyete münāfidir ancak zamānımızda ihtiyāta binā‘en cāriyeniñ nikāḥ olunması emr-i ḥasendir. (Dürr-i muhtar)

30. Mes'ele

Müslim ḥaḳḳında ateşe ve eşnām ve kevākibe tapan el-ḥāşıl bir kitāb-ı semāvīye ittibā‘ etmeyen kadınlar ḥarāmdır. Ama kitābiyye velev ḥarbiyye olsun ḥelāldir.

²⁴⁸ Zira erkek farz olduğuna göre zevce olmadan çıkacağı cihetle zevcenin kızı bir şahş-ı ecnibiyyeniñ kızı olur.

²⁴⁹ Çünkü ‘aḳd-i nikāḥ vaṭ‘ı hükmündedir. Hatta buna binā‘en bir meşrikī bir mağribiyyeyi nikāḥ eyledikde birleştikleri m‘alūm olmasa da yine o menkūheniñ evlādınıñ nesebi mağrib-i mezbūrdan s‘ābit olur. “Dürr-i Muḥṭār” Mes’eleniñ ‘aḳd-i nikāḥ ile taḳyīdi iş‘ār ediyor ki cariyeye-i mevṭū‘eniñ hemşiresini iştirā şüretinde mezbūra vaṭ‘ı eylemedikçe olanıñ vaṭ‘ı ḥarām olmaz. Ama vaṭ‘ı edilirse ikisi de ḥarām olur. “İbn-i Ábidīn”.

31. Mes'ele

Hâkim huzûrunda mülâ'ane eden zevceyn beyni tefrîk olunarak beynûnet vukû'undan sonra velev birisinden olsun ehliyet-i li'ân şerâ'itî zâ'il olmadıkça tecdîd-i nikâh câ'iz değildir.

(Şerh)

Mulâ'aneyi ki haqîkat-i yemîn ile mü'ekked ve la'net veyâ gâdab-ı ilâhî zikrine makrûn olan dört 'aded şehâdet-i mahşûşadan 'ibâret olup keyfiyyet icrâsı hukkâm-ı şer'în ma'lûmudur. İcâb eden şey edâ-yı şehâdete ehil olan zevc velev fışkından dolayı maqbûli'sh-shâde olmasın. Ehliyet-i mezkûreyi hâ'iz olan zevce-i 'afîfesini 'ağd-i şahîhadan lâ-e'kall altı ay murûr eyledikten sonra doğurmuş olduğu bir veledi nefy veyâ şarîh zinâyâ nisbet ile kazf etmesine binâ'en zevciyetiñ be'kâsı hâlinde mezbûre tarafından mücebi mu'talebe olunmaktadır.

Zîra kazf-i mezbûreniñ şubûtu taqdîrinde eğer zevc kendisini tekzîb ederse hadd-i kazf ve eğer mısır olursa mulâ'ane icrâ olunmak lâzımdır.

Mulâ'ane icrâ olunduğu şüretde hâkimiñ tefrîkiyle beynûnet vâki' olup artık beynlerinde tevârûs cereyân etmez.

Eğer zevc nefsinî tekzîb ediyorsa tecdîd-i nikâha hâcet olmayarak va't' helâl olur. Çünkü tekzîb-i nefis ile ke'zâlik şahş-ı âherî kazf ile ma'hdûd olmak yâhûd zevceniñ 'iffeti zâ'il olmak gibi esbâb-ı sâ'ireniñ biriyle e'haduhumâdan ehliyet-i mulâ'ane zâ'il olacağından telâ'in-i sâbıkânîñ hükmü bâtıl olur.

Binâ'en 'aleyh bu şüretde tefrîk vukû'undan sonra tecdîd-i nikâh da câ'iz olur.

(el-Mutelâ'inân lâ yectemi'ân ebeden) hadîs-i şerîfi "'mādāme hükmi't-telâ'un bâkıyan"' kaydıyla mukayyedir.

32. Mes'ele

Hunşâ-yı müşkiliñ gerek erkeğe ve gerek kadına yâhûd diğerk bir hunşâyâ nikâhı mevķûfdur ya'ni haqîkat-i hâl tebeyyün etmedikçe nikâh-ı şahîh ahkâmı sâbit olmaz. Çünkü hunşâ-yı mezbûruñ ki 'u'uv i'tibârıyla ricâl ve nisâyâ müşâbeheti bulunup da

ālāmetlerinde te‘āruz vukū‘ bulan²⁵⁰ yāhūd bulūğ bi’s-sinn zamānında kendisinde hiçbir sınıfın ‘alāmeti zuhūr etmeyen insandır. ihtimāl-i zukūreti irtifā‘ etmediği hâlde şihhat-i tezevvüc ve halvet-i nisā ve lübs-i harīr gibi (eşbāh) da istiṣnā olunan aḥkāmın mā‘adāsında²⁵¹ kadın hükümündedir ama istiṣnā olunan aḥkām-ı mahşūşada muktezā-yı ihtiyāt nisāya muḥālif olmasıdır.

33. Mes’ele

Beni nü-amr ile tā’ife-i cinniñ keزالik fī’l-ḥaḳīka hayavān olan insān olmayañ izdivacı meşrū‘ değildir.

Şerh

Cinlerin teşekkül etmeleri eḥādīs ve āsār ile müşbetdir ancak şuver-i muḥtelifle ile teşekkül eylediklerinden zukūruñ unṣā şüretinde de zūhūr etmesi cā’izdir bu hâlde ihtimāl-i zukūret māni‘-i şihhat olup tebeyyün-i ḥaḳīkat ise ḥāric-i imkāndır.

Huşūşan bu bābda ayrıca nehy-i nebevī vārid olmuş ve (mā tābe lekum mine’n-nisā’) kavlı-i şerīfiniñ itlākı (Ce‘ale lekum min enfusikum ezvācen) āyet-i kerīmesiyle takyīd olunarak şihhat-i ‘aḳidde ittiḥād-ı cinsī şart konmuştur.

34. Mes’ele

Gayrın menkūḥesi ve ‘alā’l-ıtlāk mu‘tedesi- ya’nī gerek talāk veyā vefāt-ı zevc ile ve gerek nikāḥ-ı fāsīd veyā şübhe ile vaṭ‘ vukū‘una binā’en tefrīk olunmağla ‘iddet içinde bulunan bir kadın nikāḥ olunmak şaḥīḥ değildir.

Ama bir kimse talāk-ı bā’in ile taṭlīk eylediği zevcesini ikmāl-i ‘iddet etmezden evvel kendisi nikāḥ edebilir.

²⁵⁰ Bir sınıfa muḥtaşs-ı ‘alāmetin taḳkīki hālinde işkāl bulunmayacağından o sınıfın aḥkāmını iḥrāz eder. Me‘elen: Yalnız bir ‘üzuvdan tebevül etmek. Keزالik ikisinden de tebevül etmesiyle beraber bevl evvela birinden zuhūr eylemek keyfiyeti iltihāk edeceği sınıfı t‘ayīn eyleyeceği gibi liḥye ve ‘sedī müstevā şāḥibi olması ve cimā’a muktedir bulunması kendisinin erkek, sedī-i mürtef‘i peyda olması ve ḥayız görmesi ve vaṭ‘ı edilebilmesi kadın olmasını is‘bāt eder.

²⁵¹ İmāmet ve rical ile halvet ve mahremsiz sefer ve sā’ireniñ cā’iz olmaması gibi.

35. Mes'ele

Milk-i yemîn ile vaṭī edilmiş bulunan cāriyeniñ nikāhı 'iddet inkıẓāsına tevaḳḳuf etmeyerek şaḥīḥ olur. Faḳaṭ istibrā vuḳū'undan evvel zevciñ vaṭ' etmesi helāl olmaz. "İstibrā" vaṭ'-ı aḥīrden soñra bir def'a ḥayıẓ görmesiyle raḥminiñ berī ve ḥālī olduğunu bilmek demektir.

36. Mes'ele

Ḥāmil olan kadın nikāḥ olunmak cā'iz değildir yalnız zinā ile ḥāmil olan nikāḥ olunur ancak zānīniñ ğayrısı nikāḥ ederse vaẓ'-ı ḥaml etmedikçe vaṭ' etmesi ḥarāmdır.

37. Mes'ele

Ba'de't-taṭlīḳ 'iddeti içinde bile ḥurra üzerine cāriyeyi nikāḥ etmek cā'iz olmaz ama evvelce menḳūḥası olup da ṭalāk-ı ric'ī ile taṭlīḳ eylemiş olduğu bir cāriyeye ḥurrayı 'akidden soñra ric'at eylemek şaḥīḥdir.

(Çünkü ṭalāk-ı ric'īde mülk bākī olduğu cihetle ric'at yeñiden 'aḳd-i nikāḥ değildir. Bel ki ibḳā-yı milk ḳabīlindendir.)

38. Mes'ele

Ḥurra ile eme beyni bir 'aḳidde cem' olursa yalnız ḥurra ḥaḳḳında şaḥīḥ olur.

39. Mes'ele

Nikāḥ-ı şaḥīḥ ve nāfız ile menḳūḥe olan ḥurra ṭalaḳāt-ı sülüs ile, ğayr-ı ḥurra ṭalaḳateyn ile taṭlīḳ olunmağla ḥurmet-i ğalīẓa taḥaḳḳuḳ etmesine binā'en mezbūreyi ikmāl-i 'iddet eyledikten soñra velev murāḥiḳ olan bir şahş nikāḥ-ı şaḥīḥ, nāfız ile tezevvüc edip de vaṭ' etmedikçe zevc-i evvele ḥıll sābit olmaz. (91. mes'eleye baḳ)

Ama ba'de-'l-vat' taṭlīḳ ederse inkıẓā-yı 'iddetden soñra zevc-i evvel tarafından tecdīd-i nikāḥ cā'iz olur.

40. Mes'ele

Hür olan erkek için bir zamān içinde dört ḳadına ḳadar nikāḥ etmek meşrū'dur. Faḳaṭ birini taṭlīḳ edince 'iddeti tamām olmazdan evvel başḳa bir kadın nikāḥ etmek şaḥīḥ

değildir. (te‘addüd-inisānıñ meşrū‘iyetindeki hikmet ve maşlahat “risāle-i hamīdiyye” tercümesinde bi’l-eṭrāf izāh olunmuştur.)

41. Mes’ele

Hür olan kimseniñ dilediği kadar sürri etmesi ya‘nī süriyye²⁵² ittiḥāz eylemesi cā‘izdir fakat nikāhı şahīḥ olmayan nisvānıñ milk-i yemīn ile vaṭ‘ olunmaları daḥi ḥarāmdır.²⁵³ (Dürr-i Muhtar)

4.1.2. Nikāhta Vekālet, Velāyet ve Kefālet

Bāb-ı şānī

Nikāha ta‘alluḳu bulunan “velāyet” ve “vekālet” ve “kefālet” gibi şeyler beyānındadır. (Velāyet) lafzınıñ ma‘na-yı lugavīsi nuşret ve muḥabbetdir. Ma‘na-yı fikhīsi şahş-ı āḥeriñ rızāsı aranmayarak nefsinde yāḥūd malında teneffüz kavlı eylemektir.

4.1.2.1. Nikāhta Velāyet

Faṣl-ı Evvel

Nikāha dā‘ir velāyet beyānındadır.

42. Mes’ele

Velāyetiñ esbāb-ı şübūtu dördtür.

Birincisi ḳarābet-i nisbiyedir ki zevi’l-erḥāma da şumūlü vardır.

İkincisi mülkdür ki ‘abdiñ ve cāriyeniñ mālīki bulunmaqtır.

Üçüncüsü velādır ki velā‘i’l-‘atāka ile velā‘i’l-muvālāta şāmildir.²⁵⁴

²⁵² Odalık demektir.

²⁵³ Hurreyi nikāhtan sonra temellük edilen cariye-i müslimeniñ vaṭ‘ı ḥelāl olduğu halde 37. Mes’ele hükmünce mezbūranıñ nikāhı şahīḥ değildir. Diye münākaşa olunursa denir ki burada maḳṣat ‘aḳd-i nikāhıñ şıḥḥatine kendi cihetinden māl‘i bulunan nisvānıñ mülk-i yemīn ile de ḥurmet ve vaṭ‘ılarını ifadedir. Mes’ele-i sābıkada ‘adem-i şıḥḥat ise cāriyeniñ nefsinde nāşī olmayıp hurre üzerine nikāh edilmesi cihetledir.

²⁵⁴ “Velā-i ‘itāka” bir kimseyi ‘itāk ile iḥrāz olunan vasfındaki şu veşfi ḥā‘iz olan zāta “mevlā” itlāk olunur. “Velā-i Muvālāt” bir kimseden şudür edecek cinayeti damin ve ḥīn-i vefatında ona vāri’s olmaḳ üzere ‘aḳd-i muḳāvele eyleyen kimsenin ḥā‘iz olduğu şıfattan t̄bārettir.

Dördüncüsü halife ve onun nâ'ibi olmaktır.

43. Mes'ele

Şahs-ı şağır ve rakık ve mecnûnuñ şıhhat-i nikâhlarında velîleriniñ izni şartdır. Gerek mubâşeret ile gerek tevkîl ile 'ağd olunsun- Ama hurra ve mükellefe olan bir kadın velîsiniñ izni olmayarak küfuvvu olan bir racülle nefsinî tezvîc eylese şahîh ve nâfîz olur.

(Ya'nî mezbûreniñ şıhhat-i 'ağdi velîsiniñ icâzetine mevķûf değildir.)

Bu takdirce eğer mehr-i müsemmâ mehr-i mişilden eķal deēil ise 'ağd-i mezbûr lâzım olur. Ve eğer eķall ise velî 'aşıba mehr-i mişli itmâm veyâ nikâhı fesh etdirmek şalâhiyeti şâbit olur. Binâ'en 'aleyh 'aşabe binefsihi olan velîleriñ²⁵⁵ vilâdet ve ħaml tahakkūk etmezden evvel²⁵⁶ 'ağdi fesh etdirmeēe şalâhiyetleri vardır.

Ya'nî i'tirâz ile ħâkime fesh ettirirler. Zîrâ müctehid fîh olan şeylerde ħâkimiñ kazâsına ħâcet vardır bu cihetle fesh-i nikâha ħükm lâhiķ oluncaya kadar nikâh-ı şahîh bâkidir. Binâ'en 'aleyh ķable'l ħükm zevceyniñ birisi vefât etse diēeri vâriş olur ve tamâm-ı mehr lâzım gelir ve talâķ ve zıhâr vâķi' olsa mu'teber olur.

Şerh

(Tenbîh) Fesh ile 'aded-i talâķ tenâķuş etmez. Ve ķable'd-duĥûl fesh vâķi' olmadıkda mehriñ nişfi da vâcib olmaz ama ba'de'd-duĥûl vâķi' olursa mehr-i müsemmânîñ tamâmı ve 'iddet ve nafaķa vâcib olur.

Tekmile

'Aşabe binefsihi nesebiyye olur, sebebiyye olur.

²⁵⁵ Veleğ ħayr-ı maĥrem olsun ibn-i 'âm gibi. Ama valide ile zevi'l-erĥâmîñ ve ħâkimiñ fesh-i nikâha şalâhiyyeti yoktur.

²⁵⁶ Arada kadın ile beraber bir erkek daĥî bulunmak 'uşûbete mân'i deēildir. Aĥ li-ebeveyn gibi. Ama ittîşâl yalnız kadın tevassuťuyla olursa 'aşabe olmaz. Áĥ li-ümm gibi. Ĥafî olmadıēı üzere t'arîf-i mezkûr aşlen vasıta bulunmayan şüretlere de şamildir. Eb, ibn gibi.

‘Asabe-i nesebiyye- bir şahşa kadın tevassuṭu olmayarak²⁵⁷ neseb cihetiyle ittiṣālî bulunan zükürdür ki bunlar infirād şüretinde mal-ı mevrûseniñ küllîsini ve sehm-i muḳadder şāhibiyle ictimā‘ şüretinde bâkîyi aḥz ederler.

Gerek şağîri nikāḥ etmek, gerek ḥurra-i mükellefeniñ ‘adem-i kefā‘et ḥasebiyle nikāḥını fesh ettirmek ḥuşûşunda tertîbi’l-irş ḥaḳḳındaki mertebelerine ri‘āyet olunur:

Binā‘en ‘aleyh mecnûneyi nikāḥ ḥuşûşunda oḒlu babasına teḳaddüm eder. Çünkü irş ḥuşûşunda oḒluñ cümleye teḳaddümü vardır.

Soñra sırasıyla eb, ebü’l-eb, eḡ li-ebeveyn, eḡ li-eb, ibnü’l-eḡ li-ebeveyn, ibnü’l-eḡ li-eb, ‘am li-ebeveyn, ‘am li-eb, ibnü’l-‘am keḡalik, ‘ammü’l-eb, ibn-i ‘ammü’l-eb, ‘ammü’l-ced, ibn-i ‘ammü’l-ced vāriş oldukları cihetle nikāḥ ve fesh-i nikāḥ ve beyān-ı rızā ḥuşûşlarında da bu minvāl üzere ‘‘el-eḡrab fe’l-aḡreb’’ kâ‘idesine ri‘āyet olunur.

İmdi eb‘adiñ rızāsı şüretinde aḡrebiñ fesḡe ḥaḳḳı vardır. Ama derece-i vāḥidede bulunanlarıñ birisi rāzî olsa bâkîleriñ i‘tirāza şalāḥiyetleri ḳalmaz ‘‘ḳışāşda olduḡu gibi sebebde tecezzî bulunmadıḡından şābit olan ḥaḳḳında tecezzîsi yokdur.’’

‘Aşabe-i sebebiyye- mevlā’l-‘atāḳa ve onuñ ‘aşabesi olanlardır bunlarıñ vālide ve zevi’l-erḡām üzerine teḳaddümü vardır.

44. Mes’ele

‘Aşabe-i mezkûreynden velîsi bulunmayan ḥurra-i mükellefeniñ nefsinı velev küfuvveyniñ ḡayrıya nikāḥ etmesi şaḡiḥ ve nāfiḡ hem de lâzımdır. Ya‘nî mezbûreniñ vālidesi ve zevi’l-erḡāmından birisi tarafından fesh etdirmeḡe şalāḥiyet yoktur. Keḡalik ḥurra-i mükellefeniñ öyle bir velîsi bulunup da ‘adem-i kefā‘ete rāzî olsa yine ‘aḡd lâzım olur.

²⁵⁷ Y‘anî kızına küfuv olmadıḡını bildiḡi bir kimseye. Çünkü küfuv olmayan kimseyi küfuv ḡan edip de ona binā‘en nikāḥ ederse -‘adem-i kefā‘ete muḳābele edecek bir maşlahat mûlahazası cereyan etmeyeceḡinden- şü nikāḥ bâtıl olur. “63” ve “66”ncı mes’eleye baḡ.

45. Mes'ele

İ'tirāz hakkına mālîk olan velîden menkûheyi techîz eylemek veyâhûd mehri kabz etmek gibi rızâya dāl olan bir fi'l şudûr edince rızâsı sâbit olur. Ama mücerred sükût etmesiyle rızâsı sâbit olmaz.

46. Mes'ele

‘Âkıle ve bâliğa olan kadına – velev bîkr olsun- nikâh hüşûşunda icbâr olunamaz belki mezbûreniñ rızâsı tebeyyün etmek lâzımdır. İmdi mezbûre bîkr olup da velî-yi aķrebi veyâ onuñ tevkîl veyâ irsâl eylediğı bir zât tarafından t̄alibi bulunan erkek kendisine ta'yîn olunarak istîzân olunduğda veyâhûd velî ma'rifetiyle icrâ' aķidden soñra -velev bir şahş-ı fużulî tarafından ihbâr-ı keyfiyyet vukû' buldukda muhtâra olarak sükût etse veyâ istihzâsız dâhk veyâ tebessüm etse veyâhûd sesini çıkarmayarak ağlasa şart olan izin ve icâzet tahakkuk eder.

Ama velî-yi aķrebiñ ğayrı olup da onuñ tarafından vekîl veyâ mürsel olmayan bir kimse kable'l-aķd şûret-i meşrûhada baliğa-i mezbûreden istîzân eylediğı taķdîrde sükût etmesine i'tibâr olunmaz belki şarîh kavîl veyâhûd rızâsına dāl olan bir fi'l lâzımdır.

“Mehir ve nafaķasını talep etmek ve rızâsıyla ĥalvet vukû' bulmak gibi”

Şeyyib-i bâliğanıñ ise her hâlde sükûtuna i'tibâr yoktur. Belki onuñ şihhat-i nikâhında rızâsına delâlet eden bir kavîl veyâ fi'l bulmak şartdır.

(Tenbîh)

Bîkr-i ĥaķîķa olur ki aşlen vaṭ' olunmayan kızdır velev celde-i ma'rûfe sebep-i âķer ile zâ'il olsun.

Hükmiye olur ki zinâsı tekerrür ve iştiĥâr etmeyen kadındır.

47. Mes'ele

Bîkr-i mevşûfeniñ rızâsına delâlet eder bir kavîl veyâ fi'l bulunmadığı şûretde erkek nikâh haberiniñ ĥîn-i vuşûlunde sükût, kadın ise red eylediğini iddi'â eyleyip hiç biri ikâme-i beyyine edemese kavîl me'a'l-yemîn kadına 'â'id olur.

Ve eğer ikisi de iḳāme-i beyyine etseler imra‘anîñ beyyinesi tercîḥ olunur meğer racul imra‘anîñ şarîḥan rızā verdim veyā mucîz oldum sözünü işbāt ederse ol vakt onuñ beyyinesi tercîḥ olunur.

Kezalik velî mucbir ile murāheḳa bulunan kız beyninde bulūğ ḥuṣūşunda ihtilāf vukū‘ bulsa ḳavl mezbūreye ‘ā’id olur. Murāhîḳ daḥî böyledir.

(Tenbîh)

Ḳadınıñ sükūtuna iḳāme-i beyyine şahîḥdir zîrā sükūt ḍamm-i şefeteynden ‘ibaret olduğı cihetle emr-i vücūdî olup terk-i kelām onuñ lâzımıdır.

48. Mes’ele

Şağîr veyā şağîrayı ḡabn-ı fāḥîş ile, yāḥūd şağîrayı küfüvvüñ ḡayrıya²⁵⁸ nikāḥ eylemek eğer sū-i ihtiyār ya’nî sefeh ve tama‘ ile ma‘rūf olmayan eb veyā ebu’l-ebden ḥālet-i şahvde hem de aşāleten şādır olur ise şahîḥ ve lâzım olur.

Ve eğer eḥaduhumānîñ vekîlinden yāḥūd velev bi’l-aşāle evliyā-yı sâ’ireniñ birinden veyā su-i ihtiyār ile ma‘rūf veyā sekrān olan eb veya cedden şādır olur ise aşlen şahîḥ olmaz.

4.1.2.2. Fesih Muhayyerliğı

Faşl-ı Şānî

Ḥıyār-ı fesh beyānındadır.

49. Mes’ele

Evliyānîñ biri bir şağîri veyā şağîrayı mehr-i mişl ile küfuvvü olana nikāḥ eder ise şahîḥ olur ancak eb ile ceddiñ ḡayrısından şādır olan ‘aḳd şahîḥ olsa da lâzım

²⁵⁸ Kad beyyene tertîb’ül-ceddeti eş-şeyḥ kāsım fî şerḥi’l-nikāyeti, feḳāle b’ade velāyet’il-‘aşabeti s’ümme’l-ümme s’ümme’l-ceddeti s’ümme’l-uḥti’l-eḥi ve lem yukayyid el-ceddete bi-kevnihā li-ümmin. Feḳile enne el-ceddete elletî li-ümme ve el-ceddeti elletî li-ebin rütbetühümā vāḥidetün li-‘adem-i’l-müraccaḥi ve ḳile enne ḳarābetü’l-eḥi lehā ḥukmü’l-‘aşabeti fetaḳaddeme ümmü’l-eḥi ‘alā ümmü’l-üm. Keza fî rizale eş-şeyḥ Şürünbülālî elletî ehale ala mürācatühā bi-ḳavlihî fî ḥāşiyeti’t-Dürer. “Lem yūzker el-ceddete ve lâ mertebetühā fî’t-tezvici ve lenā fîhi risāletün yelzemü mürācaatühā “Feth’u-Allah” Ve cezeme el-ḥayr’ar-remlî bi’-sānî ve el-cedde’l-fāsidi men beyyene zevî’l-erḥāmî ḳad şarraḥū biteḳaddümühi ‘ala’l-uḥti kemā fî’n-nehri ‘an’il-fethi ḳıyāsen ve kezā fî’l-baḥrı cezmen ve cerā ‘alā zālîka fî’d-Dür’il Muḥtārî ve lem yehik ḥılāfuh.

olmayacağından şağır ve şağıra nikāhıñ vuķū‘unu bildikleri şüretde ħīn-i bulūğlarında ve bilmedikleri ħâlde ba‘de‘l-bulūğ ħīn-i aĥbārda ĥıyār-ı feshē mālīk olurlar.

50. Mes‘ele

Eb ve ceddiñ ġayrısı tarafından şağıra iken nikāh olunduğı cihetle ĥıyār-ı fehse mālīke olan zevce ħīn-i bulūğunda bīkr olduğı şüretde eğer ħīn-i mezbūrda yāĥūd aĥbār-ı nikāh vuķū‘ bulan meclisde fesh-i nikāhı iĥtiyār edecek olur ise der-‘akab işhād eylemesi lāzımdır.

İmdi aşıl nikāhı bilerek ve muĥtāra olarak işhādı terk eylese ĥıyār-ı fesh bātıl olur. (Ĥıyār-ı feshē mālīk olduğunu veyā ĥıyār-ı mezkūreniñ kendisine ne zamān şābit olacağını bilmediğini dermeyān etmekle mu‘aĥĥaran i‘tizār etmesi mesmū‘ olmaz.)

Amma vaķt-i mezkūrede işhād eyledikten soñra, rızāsına delālet eden bir ħavl veyā fī‘l bulunmadıkça, ĥākime murāca‘atı dilediğı kadar te‘ĥīr edebilir.

Zevce-i mezbūre ħīn-i bulūğunda şeyyib olduğı şüretde ħīn-i mezbūrda veyā aĥbār-ı nikāh zamānında sūkūt ve terk-i işhād etmesiyle ĥıyār-ı fesh bātıl olmaz.

Belki şarīhen veyā delāleten rızası şābit oluncaya değın ĥıyār-ı mezkūruñ ĥükmi bākī olur.

51. Mes‘ele

Ĥıyār-ı mezkūra mālīk olan zevce şeyyib ĥükmiyledir. Ya‘nī nikāhı bildiğı ħâlde ħīn-i bulūğunda ve bilmediğı şüretde ħīn-i aĥbārda sūkūt etmesiyle ĥıyār-ı feshi bātıl olmaz belki rızasının taĥaĥķuķuna kadar fesih şalāĥiyetini ĥā‘izdir.

52. Mes‘ele

Eb ve ceddiñ ġayrısından şādır olan nikāhı fesh kaşd eden şağır veyā şağıra, beķā-yı ĥıyār müddetinde ĥākim-i şer‘a murāca‘at edip fesh ettirmek lāzımdır.

İmdi ĥākimiñ feshinden evvel zevceyniñ birisi vefāt eylese diğeri oña vāriş ve zevce vefāt ettiğı şüretde zevcesiniñ ve zevce vefāt ettiğı taķdīrde vārişleriniñ tamāmı mehri almağa istihķākı şābit olur.

53. Mes'ele

Veliyy-i 'aṣabiyyesi bulunmayan ṣaġīr ve ṣaġīrayı nikāḥ etmek ḥaqqı, 'ala't-tertib vālideye, pederiñ vālidesine, vālideniñ vālidesine²⁵⁹ ve pederine, li-ebeveyn hemṣīreye, li-eb hemṣīreye, li-üm qarındaşlara, bunlarıñ evlādına ve 'amme, ḥāl, ḥāle, binti'l-'am, evlād-ı 'amme, evlād-ı ḥāl, evlād-ı ḥāle, evlād-ı binti'l-'amdan 'ibāret olan zevi'l-erḥām-ı sā'ireye ṣābit olur. Onlarıñ dahī fuḳdānı şüretinde sultāna ve ṭaraf-ı sultāniden ṣıġār ve ṣaġāiri tezvīce me'mūr olan kuḍāt-ı müslimīne ve onlarıñ nā'iblerine intikāl eder.

54. Mes'ele

Veliyy-i aḳrebiñ mesāfe-i ba'idede bulunması şüretinde, mücerred bir ḥāṭıb-ı küfüvvüñ zuhūruna ve ḥāl-i ihtifāda bulunması ḥasebīyle ḥāṭıb-ı küfüvvüñ intizār etmesine binā'en, ḳurb i'tibārıyla derece-i ṣāniyede bulunan veliñiñ ṣaġīrayı nikāḥ etmesi ṣaḥīḥ ve nāfiḳ olur. Ammā veliyy-i aḳrebiñ velāyetine bir māni' yokken, onuñ ḥuḫūrı ḥālinde ḳarībiñ nikāḥı, aḳrebiñ icāzetine mevḳūfen ṣaḥīḥ olur.

55. Mes'ele

Veliyy-i aḳrebin ṣaġīrayı azl etmesi yāni mehr-i misl ile mezbūreyi ḥāṭıb-ı küfüvve tezvīc etmekten imtinā' eylemesi sebebiyle velāyet ḳāḍıya intikāl edeceğinden ḳāḍının nikāḥı ṣaḥīḥdir, faḳat kendisine ve uşūl ve furū'una nikāḥ edemez.

56. Mes'ele

Vasī olan zātıñ ṣaġīr ve ṣaġīrayı nikāḥ etmeğe ṣalāḥiyeti yoktur ve bu ḥuṣūşda ṣaġīr veyā ṣaġīraniñ pederi vaṣiyet etmiş olsa da mu'teber deġildir. (Dürr-i Muḥtār)

57. Mes'ele

Fuḫūlī olmayan ṣaḥş-ı vāḥidden ṣādır olan bir söz ile nikāḥ mun'aḳid olur, bunda beş şüret vardır. Bir ṣaḥş iki ṭarafıñ da velisi veyā vekili yāḥūd bir ṭarafıñ velisi veyā vekili, ṭaraf-ı āḫerden aṣıl veyāḥūd bir ṭarafdan vekil, diġer ṭarafdan veli olmak şüretlerinden 'ibāretidir.

²⁵⁹ Y'anī 'adem-i ġıybeti.

Meşelâ: “Karındaşım kızını oğluma” yâhüd “müvekkilem fulāneyi müvekkilim fulāna tezvīc ettim” denildikde, icāb kabūlū tazammun ederek kelām-ı vāhid ile ‘aqd tamām olur.

58. Mes’ele

Velev cānib-i vāhiddin fuzūlī olan zāt icāb ve kabūlū ayrı ayrı tekellüm etse de, ‘aqd tamām olmayıp yalnız icābı mu’teber olur. Bu hâlde hemen o meclisde velev fuzūlī olan şahş-ı âher tarafından kabūl inzımām etmezse, icāb bātil olur.

Çünkü ‘uqūd-i şer’iyeniñ hiç birinde gā’ibiñ kabūlūne i’tibār yoktur.

4.1.2.3. Nikāhta Vekālet

Faṣl-ı Sālis

Nikāha dā’ir vekālet beyānındadır.

59. Mes’ele

Ḥür ve mükellef olan zevc ve zevce ‘aqd-i nikāhı bi’z-zāt tevellī eylemek yâhüd diledikleri kimseyi ‘ağde tevkīl etmek cā’izdir.

Kezalik velī olan kimse, üzerine vilāyeti sābit olan bir şahşı nikāh etmeğe dilediği kimseyi tevkīl edebilir. Vekīliñ ḥür ve bāliğ olması şart değildir. Bu cihetle şabiy-yi ‘aql ile ‘abdiñ de nikāha tevkīl edilmeleri şahīḥ olur.

60. Mes’ele

‘Aqd-i nikāha tevkīl gerek şifāhen ve gerek taḥrīren şahīḥdir ve tevkīliñ şihḥati işhāda tevaḥḥuf etmez belki mu’aḥḥaran inkār ve munāze’a vukū’ bulmak için tevkīle işhād eylemek emr-i ḥasendir.²⁶⁰

²⁶⁰ “Kefā’et” zāhir rivayete göre lüzum-i ‘ağdiñ şartı olup binā’en ‘aleyhi bāliğanıñ nefsinı küfuvvūñ ğayrıya tezvīci şahīḥ olur. Fākaṭ lazım olmadığı cihetle velisi tarafından feshi kâbildir. Lâkin, fetvaca muḥtār olan kavle göre –ki Ḥasan bin Ziyād rivayetidir- şihḥat-i ‘ağdiñ şartıdır.

61. Mes'ele

Nikāḥa vekīl olan kimse müvekkil veyā müvekkilesi tarafından tevkīle me'zūn olmadığı veyā re'yine tefvīz emir kılınmadığı hâlde diğerk kimseyi tevkīl edemez.

62. Mes'ele

Ta'yīn olunan mehr-i müsemmayı zevciñ vekīli tezyīd veyā zevceniñ vekīli tanķīş ederse 'aķd lāzım olmayıp aşīle ḥıyār-ı fesh şābit olur. 'Adem-i ta'yīn şūretinde ğabn-ı fāḥiṣ daḥi bulunsa aşīle ḥıyār şābit olmaz yalnız evliyā-yı mer'aya ḥaķķ-ı i'tirāz şābit olur.

4.1.2.4. Nikāhta Kefāet

Faṣl-ı Rabi'

Kefā'et beyānındadır.

(Kefā'et) naẓīr ma'nāsına olan küfuv lafzının maṣdarı olup burada zevceyn beyninde umūr-i maḥṣūṣada mumāṣeletden 'ibāretir.²⁶¹

64. Mes'ele

Luzūm-i 'aķd-i nikāḥda şart olan kefā'et zevc tarafından mu'teberdir yanī evṣāf-ı ātiyede kebīr olan zevcinden dūn olmaķ cā'izdir. Binā'en 'aleyh āķıl ve bālīğ olan bir kimse mādūnu bulunan bir kadını nikāḥ etmekle velīsine ḥıyār-ı fesh şābit olmaz. Çünkü şu 'aķid bi'l-ittifāķ ṣaḥīḥ ve lāzımdır.

65. Mes'ele

Kefā'et velī ile zevceden her birisinin ḥaķķı olduđu cihetle birisi ḥaķķını isķāṭ etmekle diğerkiniñ ḥaķķı sāķıt olmaz. Yalnız sū-i ihtiyār ile ḳable'l-'aķd ma'rūf olmayan pederiñ vūfūr-i ṣefķatine binā'en ṣağīre kıızı ḥaķķında kefā'ete muḳābil-ḥüsn-i mu'aṣere ve kıllet-i ezā gibi -aşlah ve enfa' gördüğü bir ciheti terciḥ ve ihtiyār etmesi melhūz olduğundan küfüvvūñ ğayrıya kendisi bi'z-zāt 'aķd eylediği şūretde 'aķd ṣaḥīḥ ve lāzım olur.

²⁶¹ Ama eb ve ceddin ğayrı olan bir velī ṣağīr için mā-dūnī 'add olunacak bir kıızı 'aķd eylese -ṣağīre-i mādūnne 'aķd gibi- ṣaḥīḥ olmaz çünkü bu 'aķd-ı zararı ḥāvīdir.

[48. Mes'eleye bak]

(Vâlideniñ de şefkatine diyecek yok ise de ricâl gibi 'avâkıb-ı umûru tedbîr ve ma'rifet erbâbından olmaması ağılebirdir. Binâ'en 'aleyh onuñ evliyâ-yı sâ'ireden farkı olmayıp şihhat-i 'aķidden de kefâ'et şart kılınmıştır.)

66. Mes'ele

Erkeğiniñ kadına kefâ'etinde 'aķıl ve māl ve şan'at ve meslek şerefi arandığı gibi pederleriniñ de hürriyet ve islām ve şalāh cihetlerine nazar olunur.

İmdi mecnûn 'aķıleye ve mehr-i mu'accel ile nafaķaya kâdir olmayan velev fakîreye ve bekci maķûlesi²⁶² terzi ve hufâf gibileriñ²⁶³ kızlarına ve terzi gibileriñ bezzâz²⁶⁴ ve tâcir ve 'atâr olanlarıñ kızlarına keزالik pederi hür ve müslim olmayan şahş hür ve müslim kızına ve fâsık-ı mu'lin olan racul²⁶⁵ şâlihaya ve şulehâ neslinden olan kadına kufûv değildir.

67. Mes'ele

Kefâ'etde mālîk keşretine i'tibâr yoktur.

İmdi mehr-i mu'accel ile berâber bir aylık nafaķaya mālîk ve belki erbâb-ı hırfetden olduğu taķdırde kull-i yevm kadr-i kifâyeyi iktisâbe kâdir olan kimse şervet-i 'azîme şâhibesi olan kadına küfûv 'add olunur.

Keزالik belde ile hüsn-i cemâle de i'tibâr edilmez. (Lakinne'l-naşihatı en yurâ'ıye'l evliyâ'e münâsibetün fı'l-husni ve-l cemāl) (Hindiyye)

²⁶² Y'ani huccâm ve râi'î ve debbağ ve bunların em'âli şinâi'ı hasîse-i 'aşhâbı.

²⁶³ Şâhib-i 'aķâr ke'tır m'anâsına "dühkân" da bu mertebededir.

²⁶⁴ Hâzır elbise şatan.

²⁶⁵ Ve lev kâne 'âlimen ev kâziyen yerteşi. Ve şurb'ül-hamri min e'zami'l-füsûķ. Ve el-hıfâfû mis'lü'l-hayyâdi leysen bi-küfûvvin li-bint'il-bezzâz. Ve enne'l-hıyât izâ kâne üstâzen lehü icraen y'alemüne lehü yeküne küfûvven lehâ ve kezâ el-hıfâfû izâ lem yekün y'amel el-iḥfâfû ve e'n-n'a'âlû biyedihi bel yeşterihâ muḥîdatün ve yebî'uhâ fı ḥânûte "Reddü'l-Muhtâr"

67. Mes'ele

Bir kimse velāyeti hasebiyle (ya'nī inzimām rızasıyla) 'āķile bālīga olan mevliyesine ²⁶⁶ kefā'eti şart etmeyerek küfüvvün ğayrıya 'an cehlin 'aķd eyledikde hıyār-ı fesh şābit olmaz. Ya'nī bu şüretde velīy-yi mezkūr fesh-i nikāħa ķādir olamayacağı gibi menkūheniñ de feshē šalāhiyeti olmaz.

Naşıl ki böyle bir ķadın hālını bilmeyerek hūd be hūd nefsinı tezvīc ettiği şahşın meşelā 'abd olduĝu tebeyyün etmesi şüretinde de haķķ-ı fesh ise min külli vechin 'adem-i rızā tahāķķukuna menūtdur.)

(Çünkü zevciñ hālını tahķīķ ve kefā'et şartına ta'līķ etmeyerek 'aķde mübāderet min vech rızā vuķū'unu iş'ār eder. Haķķ-ı fesh ise min külli vechin 'adem-i rızā tahāķķukuna menūtdur.)

Ama eĝer hīn-i 'aķidde kefā'et şart kılınmış yāhūd zevc tarafından ihbār edilmiş olup da ol vecih ile 'aķd icrā olunmuş olursa 'adem-i kefā'et zuhūru üzerinde hıyār-ı fesh tahāķķuk eder.

(Dürr-i Muhtar 'ani'l-Velvaliciyye)

(Şerh)

Bu Mes'ele 'āķile bālīga ķaydı ile taķyīd olundu. Çünkü bir peder kızını bilmeyerek bir fāsıķa yāhūd faķīre veyā bir hırfet-i deniyye şāhibine tezvīc edecek olsa kız büyüdükde 'adem-i kefā'ete rāziye olmayarak 'aķdi fesh edebilir. Zīrā pederiñ ğayr-ı küfüvve 'aķdi vüfūr-i şefķatine mebnī diĝer bir maşlahatı mulāħazası i'tibāriyla cā'izdir. Bu ise zevci küfüv zan ederek aldandığı şüretde taşavvur olunamaz. 'Alā mā merra.

4.1.3. Mehrin Hükümü

Bāb-ı şāliş

Nikāħıñ hükümü olan mehr beyānındadır.

²⁶⁶ Teşdīd-i yā ile "mermiyye" vezninde ism-i mef'ūl şīĝası olup "elletī hiye mevlā 'aleyhi" y'anī velīniñ haķķ-ı velayeti üzerine s'ābit olan ķadın m'anāsına bir t'abīr-i ahsardır. "İbn-i Ábidīn"

4.1.3.1. Mehrin Hükümü, Miktarı, Kısımları ve Mut'a

Faṣl-ı Evvel

Mehriñ vucūbu ve miqdārı ile mehr-i müsemmā ve mehr-i miṣl kısımlarına inḳisāmı ve suḳūṭ veyā taṣṣīfını icāb eden esbāb ile bedeli olan ‘mut'a’ beyānındadır.

69. Mes'ele

(Mehri) ḥīn-i ‘aḳidde tesmiye ile yāḥūd mücerred ‘aḳd ile zevciñ üzerine vācib olan maldır ki on dirhem gümüşten aḳal olmaz. Faḳat tesmiye ile ziyāde olabilir. Kezālik menkūḥeniñ veyā diğeri şahşıñ zimmetinde kā'in-i deyn olması veyā ḥīn-i ‘aḳidde kıymet-i mezbūreyi ḥā'iz olan ‘urūz veyā menāfi' kabīlinden bir şey olması da cā'izdir.

Şerḥ

İmdi ḥīn-i ‘aḳidde on dirhem gümüş veyā ondan ziyāde kıymeti ḥā'iz olan- velev mehr-i miṣliñ bir kaç kat fevkinde bulunan- bir şey mehir ta'yīn olursa tamāman ve kāmilen vācib olur ve eğer on dirhem gümüş kıymetinden nāḳış ve dūn olan bir şey mehir kılınsa kıymet-i mezbūreyi ikmāl etmek lāzım gelir.

70. Mes'ele

Ba'de'l-‘aḳd vaṭ' veyā ḥalvet-i şahīḥa veyāḥūd eḥad-i zevceyniñ vefātı vuḳū' bulur ise vācib olan mehir te'ekküd ve taḳarrur eder, ḳable't-teḳarrur ṭalāḳ yāḥūd zevce tarafından iftirāḳı mūcib diğeri bir sebep vuḳū' bulsa mehr-i müsemmā tenaṣṣuf eder. Zevciñ oğlunu şehveti ile taḳbīl veyāḥūd irtidād gibi mūcib-i iftirāḳ olan bir sebep zevce tarafından şudūr eder ise kāmilen suḳūṭ eyler.

71. Mes'ele

Mehr-i müsemmā tenaṣṣuf ettikde niṣf-ı diğeri henüz zevceye teslīm olunmamış ise mücerred ṭalāḳ ile ve teslīm olunmuş ise ḳazā veyā rızā ile zevciñ mülküne ‘avd eder. Binā'en ‘aleyh ḳazā ve rızādan evvel zevceniñ tasarrufātı şahīḥ olduğundan eğer meṣelā bey' veyā hibe ile bir ‘aynı istihlāk eylemiş olur ise yevm-i ḳabzındaki kıymetini niṣfını zāmin kılınır.

72. Mes'ele

İki şahsın her biri diğerine kendi kızını vermek mukābelesinde onun kızını 'aḳd eylemekten 'ibāret olan (nikāḥ-ı siḡār) şūretinde ve hūr olan zevcin meşelā bir sene zevcesine hıdmet eylesesinin ve māl-i mutekavvim olmayan hınzır veyā hamr gibi bir şey'in ve nev'i beyān olunmayarak bir hayvān veyā şevb veyā dābbeniñ ve şu 'abd deyu kendine işāret olunan bir şahs-ı hūrrūñ ve şu fiçı sirke deyu işāret olunan hamrın mehir kılınması ve tesmiye-i mehr vukū' bulmadığı veyā 'adem-i mehr şart kılındığı takdīrde ba'de'l-'aḳd mehir olmağa şālih bir şey'in bi't-terādi ta'yīni vukū' bulmadan ḥalvet-i şahīḥa veyāḥūd zevceyniñ biriniñ ve vefātı vukū' bulması şūretlerinde (mehr-i mişl) vācib olur.

73. Mes'ele

Bikr olmak üzere 'aḳd olunan zevceyi zevc seyyib bulursa mehriñ tenķişi lāzım gelmez.

Ya'nī bu şūretde eğer tesmiye-i mehir vukū' bulmuş ise müsem mā ve eğer tesmiye-i mehir vukū' bulmuş değıl ise mehr-i mişl tamāmen lāzım gelir.

74. Mes'ele

Zevce-i bāliḡa mehriñ küllisini veyā ba'zısını kendi rızasıyla ḥāl-i şihḡatinde zevcine hibe eylemek şahīḥdir. Ama sağıranıñ ve rızası şābit olmayan bāliḡanıñ pederi tarafından haṭ ve ibrā şahīḥ olmaz.

75. Mes'ele

Bir kadın dirhem ve dīnār ḡabīlinden olan mehrini ba'de'l-ḡabz tamāmen zevcine hibe ettikten soñra ṭalāḡ ḡable'd-duḡūl vukū' bulsa zevci nışf-ı mehri kendisinden muṭālebe edebilir.

Çünkü 'uḡūdda nuḡūduñ ta'ayyünü olmadığından hibe ṭarīķiyle zevce vāşıl olan naḡd-i ṭalāḡ ḡable'd-duḡūl sebebiyle istiḡḡāk kesb eylediği naḡdiñ 'aynı değıldir.

Ama ḡabz etmezden evvel mehr-i mezbūruñ tamāmini yāḡūd nışfını ḡabz eyledikten soñra nışf-ı diğeri veyāḡūd 'urūz ḡabīlinden olan mehriñ nışfını veyā nışfindan ziyādesini bir 'ayb-ı fāḡiş ile ta'yīb etmezden evvel hibe eylemiş olsa zevcinde rucū'

ve muṭālebe šalāhiyeti olmaz. (Çünkü bu şüretlerde zevciñ mustehakkı bulunan nısf bi'aynihi kendisine vāşıl olup maḳşūd ḥāşıl olmuştur)

76. Mes'ele

Bir kadın eğer cemīle ise iki biñ dirhem ve ğayr-ı cemīle ise biñ dirhem mehir muḳābelesinde 'aḳd olunsa şartlarıñ her biri şahīḥ olup mezbūre cemīle ise iki biñ, değil ise yalnız biñ dirhem mehre müsteḥak olur.

Ama zevci birlikte ikāmet eder ise veyā diğ̃er zevcesi yok ise veyāhūd kadın şeyyib ise biñ dirhem ve 'aksi ḥāl̃inde iki biñ dirhem mehir ile 'aḳd olunsa şart-ı evvel şahīḥ ve şart-ı şānī fāsīd olur.

Binā'en 'aleyh şart-ı evvel taḥaḳḳuḳ eder ise biñ dirhem ve etmez ise mehr-i mişl vācib olur.

Faḳaṭ bu şüretde mehr-i mişl biñden aḳal ve iki biñdeñ ekser olamaz.

Ama üzerine diğ̃erini nikāḥ etmemek veyā beldesinden çıkarmamak şartıyla berāber biñ dirhem muḳābelesinde 'aḳd olunduḳda şart-ı meẓkūr ifā olunmazsa bāliğ̃an mā belega mehr-i mişl vācib olur.

77. Mes'ele

Ḥīn-i 'aḳidde kıymetce muḥtelif olan iki şey beyninde terdīd olunarak tesmiye-i mehir vuḳū' bulsa- gerek nev'an mutteḥid olsun gerek muḥtelif olsun- ṭalāḳ ḳable'd-duḥūl şüretinde mut'a-i mişl ve sā'ir şüretlerde mehr-i mişl taḥkīm olunur.

Meşelā bir kimse terdīd ile ya biñ dirhem veyā iki biñ dirhem yāḥūd ya şu 'abdi veyā şu atı vermek üzere bir kadını nikāḥ eyledikde ba'de'd-duḥūl ṭalāḳ vuḳū' bulsa veyā zevceyniñ biri vefāt eylese mehr-i mişle nazar olunur. Eğer mehr-i mişl müsemma-yı erfa'ın mişli veyā ondañ ekser ise erfa'. Ve eğer müsemma-yı ednānıñ mişli veyā ondan aḳal ise ednā vācib olur. Ve eğer ednā ile erfa'ın beyninde vāḳi' ise mehr-i mişl vācib olur ve eğer ṭalāḳ ḳable'd-duḥūl vuḳū' bulursa şu minvāl üzere mut'a-i mişle nazar olunur.

Ama zevc ile zevceniñ biri iki şey beyninde şarīhen taḥyīr olunsa tesmiyeniñ fesādı lāzım gelmez çünkü bu şüretde münāza‘aya maḥal bulunmaz.

(Şerḥ)

Şu Mes’ele nikāḥa maḥşūşdur ama muḥāle‘a ve ı‘tāk ve ikrār ḥuşuşlarında şu yolda bir terdīd vuḳū‘ bulsa mu‘teber olan dā‘imā aḳaldır çünkü bunların nikāḥ gibi müceb-i aḣlileri yoktur ki fesād tesmiye şüretinde oña rucū‘ olunsun.

78. Mes’ele

Köle, cāriye, şevb-i şāmī, feres gibi ma‘lūmu’n-nev‘ meḥūlu’l-vaḣf bir şey muḳābelesinde ‘aḳd vuḳū‘ bulsa tesmiye-i mezbūre şaḥīḥ olup müsemmānıñ eşnāfindan vasaḥ olanıñ ‘aynı veyā kıymeti vācib olur.

Ama yalnız cinsen ma‘lūm olup nev‘an ma‘lūm olmasa tesmiyeniñ fesādından nāḣı bu şüretde ta‘yīn-i vasaḥ ḳābil olmadığından mehr-i miḣl vācib olur.

79. Mes’ele

Her ḳadınıñ mehr-i miḣlini taḳdīr etmek için pederiniñ ḳavim ve ḳabīlesinde sinn ve māl ve cemāl ve ‘illm ve edeb ve sā‘ir kevnihı kemāl cihetleriyle kendisine mümāḣil olup da yine o şehirde ve o ‘aşırdā öyle bir zevce nikāḥ olunmuş bulunan ḳadınların mehrine murāca‘at olunur.

Eğer pederiniñ ḳabīlesinde evşāf-ı mezkūrede mümāḣil bulunmaz ise pederiniñ ḳabīlesine mümāḣil bulunan sā‘ir ḳabā‘il nisāsında aranır. Yine bulunmaz ise ḳavl me‘a’l-yemīn zevce ‘ā‘id olur.

80. Mes’ele

Mehr-i miḣli işbāt için şuhūd-ı ‘udūluñ şehādeti lāzımdır.

81. Mes’ele

Mehr-i mü‘ecceliñ eceli mu‘ayyen ise meḣelā sene-i ḥāliye nihāyetinde veyā beş sene ḥıtāmında verilmek taḣrīḥ olunmuş ise ecel-i mezkūreden evvel ıtlāk vuḳū‘ bulmaḣla mehr-i mezbūru muḥālebeye ḥaḳ ve şalāḣiyet olmaz.

Eğer eccl-i mu'ayyen zıkr olunmuş değil ise o şüretde talāk veyā ehad-ı zevceyniñ vefatı vukū' bulmasıyla mü'eccl i'tibār olunur. Çünkü 'örf nās bunuñ üzerine cārīdır.

82. Mes'ele

Nikāhda mehre dā'ir ta'yīn olunan eccliñ cehālet-i yesīra ile mechūl olması zarar vermeyip bu şüretde te'cile i'tibār edilir. Vakt-i haşād gibi.

Ama cehālet-i fāhişa ile mechūl olur ise meşelā vakt-i yesār ve nuzūl-i maţar gibi eccl şābit olmayıp mehir hāl olur.

83. Mes'ele

Emīn olan zevciñ mehri tamāman edāsından soñra zevcesini müddet-i sefer-i şer'ī olan on sekiz sā'atlik mesafede vāki' bir beldeye naql etmeğe hak ve şalāhiyeti olduğu e'imme-i hanefiyyemizden mervī ise de müte'aħħirīn bu husūşda 'alā'l-ıtlāk kadına icbār etmeyip aħvāl-i tarafeyni kemā yenbağı tedkīkden soñra hüküm ve iftā etmeği iltizām eylediler.

(Çünkü tebeddül-i i'şār ile ihtilāf-ı aħkām vukū' bulmak emr-i ğayr-ı münkerdir.)

84. Mes'ele

'Aynen bir şey mehir kılınıp da kable't-teslīm zevciñ yedinde hālik veyā müstehlek olsa veyā ba'de't-teslīm bir müstehak zuhūr eylese mişliyatdan ise mişli ve kıyemī ise kıymetini muţalebe etmeğe zevcenīñ şalāhiyeti şābit olur.

85. Mes'ele

Bir cihet ta'yīn etmeyerek göndermiş olduđu nuķūd ile emti'a ve eţ'ime nev'inden eşyānīñ zevc mehre maħsūb, kadın hediye olmasını iddi'ā ettikde eđer kadın ikāme-i beyyine edemezse hediye olması müte'ārīf olan şeyleriñ mā'adāsında qavl me'a'l-yemīn zevce 'ā'id olur.

Ve eđer ekl olunmağa müheyyā kılınan şeylerde böyle bir ihtilāf vukū' bulu[r] ise 'alā'l-ıtlāk kadına 'ā'id olur.

Ama zevciñ vermiş olduğu elbiseniñ kadın nafaqadan ‘‘Kisve-i vācibe nev‘inden’’ olmasını iddi‘ā ettikde eğer giyilmiş ve yırtılmış ise kavlı me‘a‘l-yemīn zevceye, değil ise zevce ‘ā‘id olur.²⁶⁷

(Şerh)

Hediye olması mute‘ārif olan şeyler zifāfdan evvel meşelā bayram günlerinde ve zifāf gecesi ‘‘Yüz görümlüğü’’ nāmıyla verilen şeylerin kāffesine şāmildir. (Dürrü‘l-Muhtār)

86 . Mes‘ele

Zevciñ yemīn etmesiyle mehre mahşüb olması lāzım gelen şey ‘aynen kā‘im ise zevce onu redd edip mehrini nakden alabilir.

87. Mes‘ele

Söz kesildikten soñra kız tarafı nikāhıdan ebā eyledikde hātibıñ mehre mahşūban vermiş olduğu şeyleri kā‘im ise ‘aynen ve helāk olmuş ise bedelen istirdād etmeğe şalāhiyeti vardır.

Ama hediye olarak vermiş olduğu şeyler hālik veyā müstehlik ise onların kıymetini veyā mişlini muṭālebe edemez.

88. Mes‘ele

Müfevvzaniñ ki – bilā mehr ‘aḳd olunan kadındır- ḳable‘d-duḥūl iftirākı mūcib bir sebep zevci tarafından vuḳū‘ bulsa ḥaḳḳında yalnız (mut‘a) vācib olur.

Ya‘nī ba‘de‘l-‘aḳd terāzi-i ṭarafeyn veyā ma‘rifet-i ḥākim ile ta‘yīn olunan mehrin nısfı vācib olmaz. Çünkü ḳable‘d-duḥūl iftirāk sebebiyle taṣṣīf olunmak ḥīn-i ‘aḳidde tesmiye kılınan mehre mahşūsdur. Onuñ için mehr-i müsem māya soñradan ziyāde kılınan miḳdār ma‘lūm daḥi taṣṣīf olunmaz.

²⁶⁷ ‘İttehaze lehā s‘iyāben ve lebesethā hattā teḥarāḳat s‘ümme kāle ‘‘hüve min‘el-mehri’’ ve ḳālet ‘‘hüve min‘el-nafaḳati e‘anā el-kisveti‘l-vācibeti ‘aleyhi’’ felḳavlı lehā ‘‘velev es-s‘evbü ḳā‘imen’’ felḳavlı lehū ‘‘li-ennehū e‘rafū biciheti‘t-temlīki bi-ḥilāfi‘l-hāliki li-ennehū yeddei sūḳūte b‘a‘zı‘l-mehri ve el‘mer‘eti’’ tūnkiruhū ‘‘Bezzāziyye’’ ve ḳad naḳalehū fī ‘‘Reddū‘l-Muhtār’’ ve evṣāḥahū.

89. Mes'ele

Mut'a her beldenin 'örf ve 'âdetine göre kadının hın-i hurûcunda iktisâ eylediği bir takım elbiseden 'ibâretidir.

Ekseriyâ beş pârçadan ziyâde olmaz ki kamîş ve izâr ve hımâr ya'nî baş örtüsü ile berâber entâri ve ferâce gibi şeylerden 'ibâretidir.

Ancağ mecmû'ûn kıymeti beş dirhem gümüşten akal ve mehr-i mişlin nısfından ekser olamaz.

4.1.3.2. Halvet-i Sahiha

Faşl-ı Şânî

Mehrin takarrurunu mücib olan halvetin şer'î şıhhati ve ahkâmı beyânındadır.

90. Mes'ele

Zevceynin halvet etmeğe şâlih olan bir mekânda ictimâ'ları zamânında mevâni'-i hissiye ve tab'iyye ve şer'iyyeden bir şey' bulunmaz ise halvet-i şahîha ve eğer mevâni'-i mezkûrenin biri bulunursa fâsid olur.

Vat'ın vukû'unu men' eden veyâ muğir kılan bir maraz ile zevceynin biri marîz olmak veyâ sağiri's-sinn bulunmak ve kadının dâhil-i fercinde insidâdı muceb lahm-ı zâ'id veyâ 'azm, yâhûd hâricinde siğirli et gibi şiş bulunmak mâni'-i hissî ve yanlarında bir şahş-ı âkiliñ velev kendilerinden biriniñ câriye-i memlûkesi olsun²⁶⁸ bulunması mâni'-i tabî'î ve hac için ihrâm ve şehr-i ramazânda sıyâm ve şalât-ı mefrûzaya şurû' ve ihtimâm ve hayz ve nifâs hâletlerine iktirân mâni'-i şer'îdir.

91. Mes'ele

Halvet-i şahîha ikmâl-i mehr ve icâb-ı 'iddet husûşunda vat' hükmündedir.

²⁶⁸ Hâzâ hüve'l-menkûlû 'an'il-'eimmetina es's'elâs'e kemâ fi "el-Bahri" ve gayrihî ve 'azâhü fi'l-"Fetâvâ el-Hindiyyeti ile'z-Zehîrati ve'l-Muhtî ve'l-Hâniyeti ve tektedihi ed-Dirâyetü" eyzan. Li-ennehü yemteni'u 'an gışyaniha beyne yedey 'emetihi ev 'emetihâ tab'an. Ve lizâ reddü 'alâ mâ fi'l-mübtâğî men ce'ale hilâfehü "el-Muhtâr" li-l'fetvâ "Reddû'l Muhtâr".

Ama vücūb-i ğusūl ve şubūt-ı ihşān ve ħurmet-i benāt ve tahlīl ve ric‘at ve ‘aḳd-i şaḫīḥīn zevālinden soñra verāset gibi ħuşūşātda ħalvet-i şaḫīḥa kāfī değildir.

(Şerḥ)

Ya‘nī vaṭ‘ vukū‘ bulmadıkça ğusūl vācib olmaz ve ħudūd-i şer‘iyyede mu‘teber olan ihşān vaşfı bulunmaz ve ħalvet-i şaḫīḥa vukū‘ bulup da vat‘ olunmayan menkūḥeniñ kıızı ḥaḳḳında ħurmet taḥaḳḳuḳ etmez belki mezbūreyi taṭlīḳ edip kıızını ‘aḳd eylemek cā‘iz olur faḳaṭ devā‘-ı-i vaṭ‘da bulunmak şartdır ki ħurmet-i muşāhara taḥaḳḳuḳ etmesin ve ṭalakāt-ı şāliş ikā‘ olunduğu şüretde tecdīd-i nikāḫıñ mevkūf ‘aleyhi olan tahlīl zevc-i sāniyeniñ mücerred ħalvet etmesiyle ḥāşıl olmaz. Ve şarīḥ ṭalak ile mutallaḳa olan kadın mevṭū‘e değil ise zevcine ḥaḳḳ-ı ric‘at sābit olmayıp tecdīd-i nikāḫa ihtiyāc bulunur çünkü bu şüretde vukū‘ bulan ṭalak şarīḥ beyāndır. Ve ‘iddet içinde bulunan mutallaḳanıñ vefāt eden zevci eğer mezbūreyi- bir def‘a olsun- vaṭ‘ eylemiş değil ise mücerred ħalvet-i şaḫīḥa vukū‘ bulmağla mutallaḳa-i mezbūre zevcine vārişe olamaz. (Ama ‘aḳdin beḳāsı şüretinde vaṭ‘ vukū‘u şart değildir)

92. Mes‘ele

Ḥalvet-i şaḫīḥa vukū‘ bulmaḳsızın eḫad-ı zevceyniñ vefāt etmesi de yalnız ikmāl-i mehr ve icāb-ı ‘iddet ħuşūşunda vat‘ ḥükmündedir. Binā‘en ‘aleyh ḳable‘l-ḥalvet eḫaduhumāniñ mevṭiyle tamām-ı mehr lāzım geleceği gibi zevciñ mevṭiyle zevceye ‘iddet-i vefāt daḫi lāzım gelir.

Ama ḳable‘d-duḫūl vefāt eden zevceniñ kıızı ḥarām olmaz naşıl ki mücerred ħalvet-i şaḫīḥa da ħurmet-i mezbūreyi icāb etmez.

93. Mes‘ele

‘Aḳd şaḫīḥ olup da ħalvet fāsıde olsa mehriñ taḳarruru lāzım gelmiyor ise de istiḥsānen ‘iddet yine vācib olur ya‘nī şuḡl-i raḫim ihtimāliline binā‘en ihtiyāṭa ri‘āyet olunur. Ama ‘aḳdiñ feşādı şüretinde ħalvet vukū‘ bulmadıkda vaṭ‘ taḥaḳḳuḳ etmedikçe ne ‘iddet ve ne mehir lāzım gelmez.

Şerh

Bu Mes'ele cāmi'-i şağırde manşūş olup²⁶⁹ bunun zāhiri ḥalvet vukū'unda 'iddetiñ hem kazā hem diyānet cihetiyle vācib olmasıdır. Faķať ba'z-ı fuķahā 'indinde yalnız kazā cihetiyle olup kadın 'adem-i vať'da şübhesi olmadığına binā'en 'iddet beklemeyerek nefsinı āḥere tezvīc eylese irtikāb-ı ḥarām ile 'inde'l- Allah mu'āḥaza olunmaz.

94. Mes'ele

Ḥalvet vukū'unda kadın zevcini temkīn etmeyip imtinā' eylese eğer bıkır ise imtinā'ı ḥayasından nāşī olmağla ḥalvetiñ sıḥḥatine ḥalel vermez.

Ama şeyyibiñ imtinā'ı 'adem-i taķarrur mehri ihtiyār etmesine delālet eder. [80. Mes'eleye bak]

95. Mes'ele

Zevceyn beyninde iftirāk vukū' buldukda kadın ḥalvet-i şaḥīḥadan soñra olduğunu iddiā edip erkek muvāfaķat etmese kavı me'a'l-yemīn kadına 'ā'id olur. (Çünkü bu iddi'ā fi'l-ḥaķīķa munaşşaf mehir olan talāk kable'd-duḥūlu inkārdır zevciñ ḥalvet vukū'unu inkār etmesi ise fi'l-ḥaķīķa nışf mehriñ suķūṭunu iddi'adan 'ibāret olmağla kadınıñ inkārı mu'teber olur)

96. Mes'ele

Menķūḥeniñ kendi rızasıyla ḥalvet vukū' bulduktan soñra daḥi evvelce ta'yīn kılınmış olan veyāḥūd emşāline ta'cıl olunmaķ mute'ārif bulunan mehr-i mu'accelini kabz edinceye değin ḥūķūk-ı zevciyetten zevcini men' edebilir ve şü men' meşrū' olduğundan kadını nafaķadan düşürmez.

Meğer mehriñ küllisi mü'accel olmaķ ḥīn-i 'aķidde şart kılınmış ise o şürette imtinā'a şalāḥiyyeti olmaz çünkü şart-ı şarīḥ delālet-i 'örfüñ fevķindedir.

(Şerh)

Ḥūķūk-ı zevcede zevceniñ bilā istīzān bir maḥalle gitmemesi de dāḥildir.

²⁶⁹ Ancak Tenvīr-i ebşārda nakı olunduğü üzere kāzīḥān gibi bazı fuķahā-i 'izām mām'-i-i vať'ı şer'ı olduğü taķdirde 'iddetiñ vūcūbuna, ḥissī olduğü şürette 'adem-i vūcūbuna zāḥīb olmuşlardır.

İmdi mehr-i mu‘acceli edā olunmayan zevceniñ ehl ve aķāribini ziyāret ve sā‘ir havā‘icini ru‘yet için hānesinden çıkması zevciñ iznine tevaķķuf etmez.

Hattā eķer dilerse peder ve vālidesiniñ hānesinde ihtiyār-ı iķāmetle zevciñ hānesine aślā gitmez.

Huķūk-ı mezkūreye zevc mehr-i mu‘acceli ifā ettikten soñra nā‘il olur.

4.1.3.3. Mehirden Kefalet ve Tazmîn

Faşl Şāliş

Mehre dā‘ir kefalet ve zamān beyānındadır.

97. Mes‘ele

Faķīr olan veled-i şaķīriñ mehir ve nafaķa borcu mücerred ‘aķidde mübāşeret etmesiyle pederinden muṭālebe olunmaz faķaṭ oğlunuñ kudret ve yesārı zamānında rucu‘ etmek üzere- velev istidāne tarīķiyle- infāķ ve i‘āşe etmesi mezbūra emr olunur.

98. Mes‘ele

Velī bulunan zātıñ velev şaķīr ve şaķīra için bi’z-zāt ‘aķd ettiķi nikāhıñ mehrine kefil olması şaķīhdır.

Şerh

Eķer kefalet-i mezbūre velīniñ hāl-i şıhhatinde vāķi‘ ise ‘alā‘l-ıtlāķ şaķīh olur. Ama mekfūl ‘anhu ile mekfūl lehiñ birisi vārişi olduķu hālde hāl-i marazında kefalet etmesi ancak şūlūş-i māl miķdārı haķķında şaķīh olabilir çünkü kefalet ibtidā‘ emirde teberru‘dur. Faķaṭ meclis-i zımānda zevce tarafından kabūl olunmak şartdır. (Yalnız velī-yi zāmin zevce-i şaķīraniñ velīsi olduķu hālde onuñ icābı kabūl maķāmına kā‘im olur)

Bu şüretde mezbūre mehrini diler ise velī-yi zāmin ve dilerse ba‘de‘l-bulūķ zevcinden muṭālebe eyler.

Velî-yi zâmin edâ etmeksizin vefât eylediği taqdîrde mekfûl lehâ olan kadın mehrini onun terekesinden de alabilir. Bu şüretde verree-i sâ'ire mekfûl 'anh olan şağîriñ hisşesine rucû' ederler.

99. Mes'ele

Velî-yi zâmin pederiñ gayrı olup da mekfûl 'anhıñ emriyle kefâlet eylediyse mehr-i mezbûru edâ ettikten sonra 'ala'l-ıtlâk²⁷⁰ oña rucû' eder. Ama peder yalnız şarîhen emir eden veled-i kebîrine rucû' edebilir.

(Tenbîh)

Şubûṭ-i velâyet emir hükmündedir. Binâ'en 'aleyh şağîr hakkında kefâlete ikdâm eden velî me'mûr 'add olunur.

100. Mes'ele

Veled-i şağîriñ mehir borcunu edâ eyleyen pederi hîn-i edâda rucû' edeceğine işhâd etmedikçe rucû' edemez.

(Çünkü rucû' kaşd etmeksizin pederleriñ mehri semâhat etmeleri beyne'n-nâs müte'arif olmuştur. 'Örfen sâbit olan şey ise naş ile sâbit hükmündedir. Ama rucû'u şart eylemiş olursa 'örf ile ilzâm olunmaz zîrâ şarîh delâletiñ fevkindedir)

Gerek zamân ile edâ eylesin gerek bilâ zamân şu kadar var ki eğer zâmin ise zamânda dañi işhâd etmesi mu'teberdir.

(Şerh)

Şağîr ile takyîd olundu çünkü kebîriñ emr-i şarîhi bulunmazsa aşlen rucû' yoktur. Zîra inkıṭâ'-ı velâyet sebebiyle onun hakkında hükmen emr-i i'tibâr olunamaz bu cihetle pederi teberru' etmiş olur. İşhâd ise ancak rucû'a şalâhiyet şüretinde fâ'ide verir.

101. Mes'ele

Şağîriñ mālî olduğu taqdîrde velev pederi zâmin olmasa da oğlunun mālından lâzım gelen mehir ve nafaқа borcunu edâ eylemesi kendisinden muṭâlebe olunur.

²⁷⁰ Y'ani kefalet ve edâ zamanında rucû'ü edeceğine işhâd etmiş olmasa da.

Çünkü evlād-ı şığarınıñ mālında haqq-ı taşarruf pedere ‘ā‘iddir.

4.1.3.4. Çeyiz (Cihâz) Ahkamı

Faṣl-ı Rābi‘

Cihāza müte‘allik aḥkām beyānındadır.

102. Mes’ele

Cihāz munḥaşıran menkūḥeniñ mülkü olup zevciñ onda bir gūne haqqı yokdur. Binā‘en ‘aleyh izin ve rızāsı olmadıkça zevci onuñla intifā‘ edemez.

103. Mes’ele

Bir qadını nikāḥ etmekle maqşad, mālına tevessül olmadığı cihetle menkūḥe aldığı mehir ile nefsinı veyā peder kendi mālından kızını techīz etmeğe icbār olunmaz.

Binā‘en ‘aleyh zevciñ verdiği mehre lâ‘ik olmayan cihāz-ı qalīl ile ve belki bilā cihāz tezfīf olunmasından dolayı zevceden veyā pederinden bir şey‘ muṭālebe olunmaz ve teksīr-i cihāz emeliyle mehr-i mişlden bir kaç mertebe ziyāde olarak tesmiye kılınan mehriñ bir miqdārı olsun tenzīl edilmez.

104. Mes’ele

Peder teberru‘ edip de bālīga olan kızını techīz eylediği eşyāyı mezbūreye ḥāl-i şıḥhatinde teslīm eylese eşyā-yı mezkūre onuñ mālı olup ne pederiñ kendisi ne de vefātından soñra vārişleri tarafından istirdād olunamaz.

105. Mes’ele

Pederiñ sağıra olan kızı için ḥāl-i şıḥhatinde iştirā ve i‘māl eylediği şeyler mezbūreye teslīm olunmasa da yine onuñ mālı olup istirdād olunması mümkün değildir.

Binā‘en ‘aleyh mezkur şeyleriñ eşmānını vermezden evvel kızını pederi vefāt eylese bāyi‘ müteveffāniñ terekesine rucū‘ eder vārişler deyn-i mezbūru sağıranıñ hisşesine mahsūb edemezler.

106. Mes'ele

Bir kızın pederi aldığı mehir ile mezbûreyi techîz edip bir miqdârı artmış olsa kız pederinden onu mu'talebe eder.

107. Mes'ele

Bir peder kızını techîz edip cihâzıyla berâber zevcine teslim eyledikten sonra kendisi veya vârisleri tarafından teslim olunan eşyânın bir kısmı 'âriyet olduğu iddi'â olunup ikâme-i beyyine olunamasa eğer ol miqdâr cihâzın verilmesi 'örf-i gâlib belde ise kavî mezbûrenin değil ise pederin veya vârislerininidir.

Kezâlik vâlidesi pederinin mālından kızını techîz ettiği zamân pederi bilerek sükût etmiş olsa 'örf-i gâlib beldeye muvâfık olarak verilmiş olan şeyler zifâf olunduktan sonra istirdâd olunmaz.

108. Mes'ele

Bir kızın tezvîc veya teslim etmek için velîleri tarafından alınan akçe ve sâ'ire istirdâd olunur. Çünkü hakk-ı sükût olmak üzere verilen şeyler rüşvettir.²⁷¹

Ama tevassu't ve ıslâh-ı beyn için ücret diye verilen şey istirdâd olunmaz lakin verilen şey'in 'amel muqâbelesinde ücret olduğu ta'srîh olunmaz ise hibe kabîlinden olmağla rucû'a mâni' olacak bir şey yok ise rucû' câ'iz olur. ("hâvî" li'z-zâhidî)

4.1.4. Nikâhın Kısımları

Bab-ı Râbi'

Nikâhın aksam-ı sâ'iresi beyânındadır.

4.1.4.1. Fasit Nikâh

Faşl-ı Evvel

Nikâh-ı fâsid beyânındadır.

²⁷¹ Zîrâ ücret bir 'amel muqâbelesinde olur. Sükût ve 'adem-i ifşâd ise 'amel 'add olunmaz.

109. Mes'ele

Şurut-ı şihhatden biriniñ fuqdānıyla²⁷² 'aқdıñ fesadı şüretinde ħalvetiñde fāsıde olmasından nāşī mücerred ħalvet ile mehirden bir şey vācib olmayıp bel ki vaṭ' ile vācib olur.

Ancak 'aқd-i fāsıdde vuқū' bulan tesmiye-i mehr daħi fāsıd olduğundan vaṭ' taħaққuқ edince müsem māya zā'id olmamak şartıyla mehr-i mişl vācib olur ama ħīn-i 'aқıdde mehir tesmiye olunmuş değıl ise bālīgan mā belega mehr-i mişl vācib olur.

110. Mes'ele

Nikāh-ı fāsıd verāşeti aşlen müceb olmaz ve vaṭ' ve devā'isi taħaққuқ etmeksizin tefrīk vuқū' buldukda ħurmet-i muşāhera şābit olmaz.

Elĥāşıl nikāh-ı şaħīh aħkāmından hiçbir şey nikāh-ı fāsıdde terettüb etmez yalnız vāṭ'ın iddi'āsına ĥācet olmayarak 'aқdıñ fesadı şüretinde de velediñ nesebi şābit olur. Faқаṭ velādet, mütāreke²⁷³ veyā tefrīk-i ĥākim ile fesh-i nikāħdan soñra vāķi' olursa zamān-ı feshden ii'tibāren iki sene tamām olmazdan evvel vāķi' olmak şartdır.

Ama feshinden evvel vāķi' olursa duĥūlden i'tibāren altı Āy tamām olmak kāfī olup iki seneyi tecāvüz etmek māni'-i şübūt olmaz.

111. Mes'ele

Nikāħıñ fesadı şüretinde vaṭ' vāķi' olduğtan soñra bile erkek ile kadınıñ her birisi diğeriñ ĥuzūru şart olmayarak 'aқdi fesh etmek cā'iz, belki vācibdir.

Ĥattā eğer kendi iĥtiyārlarıyla müfārekat etmezlerse ĥākim ma'rifetiyle beynleri tefrīk olunur.

Fesād-ı 'aқd her ne sebebeden vāķi' olursa olsun zevc ĥurmeti bilerek duĥūl eylemiş olduğu ĥālde 'uқūbāt-ı ta'zīriyyeniñ eşeddiyle mu'ākabe olunur.

Bilmediğı şüretde daħi ĥāline göre mu'āħaza ve te'dīb olunur.

²⁷² Zamāni 'aқitte şühūd-i lāzime bulunmaması gibi.

²⁷³ Zevciñ zevcesine ĥıṭāben "seni terk ettim" demesi gibi çünkü mütareke yalnız ĥavlen olur. "Tenbīh" mütareke ile talāķ tenākuз etmez "Hindiyye".

(Şerh)

Kadın ğayrıñ menkūhe veyā mu‘tedesi olduĝu hālde vuķū‘ bulan nikāh nikāh-ı mehārim gibi - cemī‘ mezāhibe göre ra‘sen ğayr-i mün‘akid ve bātil olur. Bu şüretde ‘akid-i mezbūr ħurmeti bilerek irtikāb eylemiş ise ba‘de’t-tefrīķ ‘iddet vācib olmamaĝla zevcine vaṭ‘ ħarām olmaz.

Ama ħurmeti bilmeyerek ‘akdi icrā eylemiş ise vaṭ‘ taḥaḳķuķ eylediĝi hālde tefrīķden i‘tibāren kadına ‘iddet vācib olur.

Çünkü ‘akd şübhesiyle vaṭ‘ vuķū‘u subūt-i nesebde kāfīdir. Şüret-i evlāda ise ‘akd şübhesi de yoktur. Binā‘en ‘alā zālİK yalnız ikinci şüretde ‘iddetiñ inķızāsından evvel zevc-i şaḥīḥe vaṭ‘ ħarām olur.

112. Mes’ele

Derece-i vāhidede bulunan velīleriñ birisi mevliyyesi olan²⁷⁴ şaĝīrayı bir kimseye ve diĝeri de diĝer kimseye ‘akd eylemiş olsa ‘akd-ı esbaķ şaḥīḥ olup ‘akd-i āḥer bātil olur. Eĝer ‘akdiniñ kaḡısı (hangisi) esbaķ olduĝu bilinmese veyā ikisi de bir zamāna teşādūf eylese her biriniñ buṭlānıyla ħūkm edilir.

113. Mes’ele

Velī kendisine ḥelāl olan mevliyyesini bālīga olduĝu hālde evvelce rızāsını istiḥşāl etmeyerek nefsine ‘akd eylese ‘akd-i mezkūr şaḥīḥ olmaz ve soñradan mezbūreniñ rızā vermesi veyā ḥīn-i vuşūl ḥaberde sūkūt eylemesi fā‘ide vermez.

4.1.4.2. Mevkuf Nikāh

Faşl Şānī

Nikāh-ı mevķūf beyānındadır.

114. Mes’ele

Vekālet ve velāyeti bulunmayarak ‘akd-i nikāhıñ icāb veyā qabūlü kendisinden şādır olan şaḥş-ı fużūlī vāsıtasıyla in‘ıķād eden nikāh, men lehü’l-‘akdiñ icāzetine mevķūfen

²⁷⁴ Üzerine ḥaḳķ-ı velayeti ‘sābit bulunan.

şahîh olur. Nikâh-ı mevķûf ķable'l-icāzet nikâh-ı fāsîd hükmündedir. Binā'en 'aleyh icāzet luķūķundan evvel ķalvet vukū' bulsa fāsîde olur ve zevceyniñ biri vefât etse dīģeri vāriş olamaz.

(Tenbîh)

Nikâh-ı mevķûfuñ şıvar-ı sâ'iresi de tefāşîl-ı sâbıķadan ma'lûm olmuştur.

4.1.4.3. Gayr-ı Müslimlerle Nikâh

Faşl-ı Sâlis

Milel-i gayr-ı müslimeniñ nikâķları beyânındadır.

115. Mes'ele

Beyne'l-müslimîn şahîh olan her nikâh ğayr-ı müslimler hakkında daģi şahîh olduģundan mu'tekadât-ı aşliyyelerinden olduģu veyāģhūd tarafeyniñ ikisi de kuđât-ı müslimîne murāca'at eyledikleri şüretde talāk ve 'iddet ve nafaķa ve neseb ve ģıyār-ı bulūģ ve tevārūs gibi aķķām-ı nikâģıñ şubūtuyla hükm olunur.

116. Mes'ele

Bir şartıñ fuķdānıyla ģarām olan nikâh ğayr-ı müslimlerce cā'iz olursa şıģģatiyle hükm olup zevceyn beyninde tevārūs icrā edilir ve ihtidā ettikleri şüretde tecđîd-i nikâģa luzūm görölmez.

117. Mes'ele

Ĥurmet-i maģalden nāşî ģarām olan bir nikâh ğayr-ı müslimleriñ i'tikādlarınca şahîh olduģu taķdîrde vucūb-i nafaķa gibi bir taķım aķķāmı Ĥcāb ederse de biriniñ ihtidāsı veyā tarafeyniñ terāfu'u vukū' bulursa beynleri tefrîķ olunur ve şıu nikâh irş bābında mu'teber olmaz.

4.1.5. Zevciyyet Hakları

Bāb-ı Ĥāmis

Ĥuķūk-ı zevciyyet beyânındadır.

118. Mes'ele

Zevce üzerine h allerine g re nafa a ted rik edip zevcesiyle h sn-i mu'  ere ve vech-i ma'r f ile mu' mele eylemek v cibdir.

Vech-i ma'r f ile mu' melede mezb reyi bi ayr-i ha  incitmemek ve v s'atden ziy de tek life  k  etmemek ve a y nen v lideynini ve me arimini ziy ret vey   d onları h nesine id  al ile m l k t etmesine m s  ade eylemek d hildir.

Fa at peder ve v lidesiyle haftada ve me arimiyle senede bir def'a neh ran g r  t rmek kif yet eder.

Vel me cem'iyetlerinde bulunma tan ve h nelerinde beyt tet eylemekten men' olmak c  izdir.

Zevce üzerine de  er'an mahz r olmayan emrini  f  ile zevcine  t  at ve mehr-i mu'accelini ed sından so ra h nesine m l zemet etmek, ve ' zr-i  er'  s hibesi olmad  ı h lde da'vetine ic bet, ve nefsinin har mdan  ıy net eylemek ve izni olmad   a mu't d olmayan bir  ey'i hi  kimseye vermemek v cibdir.

119. Mes'ele

Zevci n zevce  zerine vel yeti te'd biyyedir. Ya'n  her ma'  yet ve mu  alefet vu  'unda t'ed b-i haf f  al hiyyetini h  izdir fa at hi bir cihetden dolayı  arb-  f     ile  arb edemez.

Ama izni olmayarak m l nda ta arruf etme e a l   al hiyyeti yoktur. Belki zevce diled  i kimseyi id re-i m   al h na tevk l ve eml k n n g llesini bi'z-z t kab  edebilir ve cem ' ta arruf tı zevcini n izin ve r z s na tava  kuf etmeyerek  ah  h ve '    d-i  er' yyesi n f zdir.

120. Mes'ele

M te'addid zevceleri bulunan kimseni n mezb reler mey nında 'ad let etmesi  zerine far  ve l zımdır 'ad let-i me   reye    l  h-i fu ah da ( asm) ta'b r olunur.

Bu ise bîkr ile şeyyibi ve cedîde ile kadîmeyi ve müslime ile kitâbiyeyi yekdîğlerinden fark ve temyîz etmeyerek şohbet ve ünsiyet için birlikte geceleme hûşûşunda her birini ‘alâ’s-seviyye hışsedâr etmek ve ğayr-ı hurraları hurraların nısf hışşesine nâ‘il eylemek ve mülebbes ve me‘kel ve meskenden ‘ibâret olan nafaқа-i vâcibeniñ kemiyet ve keyfiyyetinden kendi vüs‘ ve iktidârıyla berâber zevceniñ de hâl ve istihkâkına ri‘âyet etmekle olur.

(Şerh)

İmdi zevcât şāhibi olan zevc dilediği zevcesinden bed‘ ile ikişer gece hurra olan zevceleriñ birer gece ğayr-ı hurralarıñ hâne veyâ hücrelerinde beytütet eylemek ve hiç biriniñ nevbetinde diğeriñ meskenine velev nehāran ‘iyāde gibi bir maқşad-ı hālîşane ve hācet-i mühimme bulunmadıkça gitmemek vācib olur. Ancak devri itmām ettikten soñra bir müddet münferid olarak yāhūd cāriyeleriyle birlikte bulunarak zevceleriñ yanına gitmemek şalāhiyyetini hā‘izdir.

(Tenbîh)

Vācib olan kasmda nafaқа hûşûşundan başқа yalnız şohbet ve ünsiyet i‘tibār kılınmasından müstefād oluyor ki muḥabbet-i ḳalbiyye ve vaṭ‘ ve devā‘isinde zevcât beynini tesviye etmek vācib değildir. Belki ve sa‘yı yettiği kadar- hatta cevārī beynde bile- hûşûşāt-ı mezbûredeki gibi tefāvütü taḳlile sa‘y etmesi emr-i müsteḥabdır.

Bu hâlde zevciñ hışşī, ve mecbûb ve ‘innīn ve merīz olması kezalik zevceniñ hā‘iz ve nefsā ve merīza bulunması beytütet hûşûşunda tesviyenin vucûbuna māni‘ olamaz.

121. Mes’ele

Bir zevceniñ yanında bir ay kadar meḳş etmesinden dolayı diğeri zevce tarafından muḥāşame olunan zevc eğer mezbûreyi mebd-i devr ihtiyār etmesine binā‘en yanında meḳş ettiğini i‘tirāf etmez ise mā-mezā heder kılınarak müstakbel ḥaḳḳında tesviye ile emr olunur, eğer zevc-i mezbûruñ bir daha cevre kıyām eylediği ḥākime ‘arz olunursa ol vaḳt ta‘zīr olunur.

122. Mes’ele

Sefer hâlinde -kâsm- vâcib olmayıp zevciñ dilediği zevcesiyle sefer etmesi câ’izdir. Faķaķ taķtīb-i ķulūb için beynlerinde ķur’a icrāsı müsteħabdır. Ve řu müddet-i sefer münāvebe ĥesābından ĥāric olmağla ‘avdetden řoñra diğerk zevceniñ de o ķadar müddet zevciñ kendisiyle beytütet etmesini muķālebeye řalāhiyyeti olmaz.

123. Mes’ele

Żarāniñ²⁷⁵ birisi kendi nevbetini diğerkine terk etmek řaħīħdir faķaķ müstaķbel ĥaķķında rucū‘ etmeğerk ĥaķķı bāķīdir ķünkü henüz vâcib ve mūtaħaķķık olmayan ĥuķūķ isķāķ olunmağla sāķıķ olmaz.

4.1.6. Nafaka

Bāb-ı Sādis

Nafaķa-i vâcibeye dāirdir.

4.1.6.1. Nafakanın Beyanı

Faşl-ı Evvel

Zevc üzerine zevce için vâcib olan nafaķa beyānındadır.

124. Mes’ele

‘Aķd zamānından i’tibāren velev faķīr veyā merīż veyāħūd řağīr olan zevc üzerine ġaniyye olan zevcesiniñ daħi müşteħāt olmak řartıyla nafaķası vâcib olur.

125. Mes’ele

Zevce zevciyle birlikte sefer etmekten veyā mehr-i mu‘accelini istīfā etmediğikine binā‘ en nefsinı teslīmden ebā eylemesiyle nafaķa suķūķ etmez.

Kezalik pederiniñ ĥānesinde bulunmağla da nafaķa sāķıķ olmaz meğerk zevc kendi ĥānesine naķlini ķaleb edip de zevce imtinā‘ ederse ol vaķķ nafaķadan düşerk.

²⁷⁵ Bir řaħşıñ taķt-ı nikāħında bulunān ķadınlar yek-diğerkine nisbetle “żurra” ‘add olunur.

126. Mes'ele

Henüz şağıra olduğu cihetle iştiḥā olunmayan zevce için nafaḳa vācib olmaz.

Meğer istīnās için zevciñ ḥānesinde imsāk olunursa o şüretde mezbûre için de nafaḳa vācib olur.

127. Mes'ele

Edā-yı farīza-i ḥac için bir maḥremiyle sefer eden zevce için aşlen nafaḳa vācib olmaz.

Ama zevcini birlikte aḥz ederse yalnız ḥāl-i ḥazar nafaḳası zevcine vācib olup ḥāl-i sefer nafaḳası vācib olmaz.

128. Mes'ele

Deyninden dolayı maḥbuse olan zevce için de nafaḳa vācib olmaz.

Meğer mezbûreyi ḥabs eden kimse zevci ise o ḥâlde nafaḳadan suḳūtu lâzım gelmez.

129. Mes'ele

Nāşize olan ya'nī zevcine 'işyān ile izni olmayarak bilā vech şer'ī ḥānesinden ḥurūc eden veyā ḥāne kendisiniñ olup da zevcini duḡūlden men' eyleyen zevce için müddet-i nuşūzunda nafaḳa vācib olmaz.

130. Mes'ele

Nafaḳa-i vācibe zevc ile zevceniñ faḳr ve ḡnāları nisbetinde taḳdīr ve i'tā olunmak lâzımdır.

Ya'nī eğer ikisi de ḡanī iseler aḡniyā nafaḳası ve eğer faḳīr iseler fuḳarā nafaḳası ve eğer birisi faḳīr diğeri ḡanī ise evsat ḥâlde bulunanlarıñ nafaḳası taḳdīr olunur.

Bu taḳdīrce eğer faḳīr olan zevc ise ve vūs'u miḳdārı kendisinden fi'l-ḥāl aḥz olup bāḳīsi vūs'at zamānına deḡin zımmetinde deyn ḳalır.

131. Mes'ele

Es'ār-ı me'kūlātın ruḥṣ ve ġalāca ihtilāfı hasebiyle nafaḳa-i muḳaddere tezyīd ve tenḳīṣ olunur.

132. Mes'ele

Nafaḳanın taḳdīr ve i'tāsında ḳadın ḥaḳḳında aṣlah ve eshel olan cihet aranır.

Binā'en 'aleyh eğer zevc erbāb-ı hırfetden olup idāresini yevmiye olarak iktisāb eder ise nafaḳa-i vācibe daḥi yevmen-bi-yevm taḳdīr olunur.

Ve eğer haftalık ile işleyen erbāb-ı şun'atden ise her hafta için ve eğer erbāb-ı ticāret veyā aṣḥāb-ı me'āşden ise her şehir için ve eğer zirā' sınıfından ise her sene için nafaḳa taḳdīr olunur ve her hālde nafaḳa-i muḳaddere mu'accelen i'tā ve tesviye olunmak lāzım gelir.

133. Mes'ele

Hāl-i bekā-yı zevciyyetde zevc zevcesine binefsihi infāḳ eder.

Faḳaṭ zevce tarafından nafaḳa ḥuṣūşunda muḳāyeḳa vuḳū'u iddi'ā olup 'inde'l-ḥākim ṣubūt bulursa zevci iḥdār olup şuver-i ma'rūza üzere taḳdīr-i nafaḳa olunur nafaḳa-i ma'rūza zevcenin kendisine i'tā olunmak zevcine emr edilir.

Bu hālde eğer zevcin vakti olup da nafaḳayı i'tā etmediği zevce tarafından ḥākime 'arz olunarak ḥabs olunması taleb olunursa edādan imtinā' eylediği şüretde ḥabs olunması cā'iz olur.

Ve bey'e şālih olan emlākı ḥākim ma'rifetiyle bey' olup eṣmānından nafaḳa-i mefrūza ifrāz edilir.

Ama edā-yı nafaḳaya vakti müsā'id olmayan zevc-i faḳirin ḥabs olunması veyā zevcesinden tefrīḳ edilmesi cā'iz olmaz. Bel ki zevc nāmına istidāne etmesi zevceye emr olunur.

Şerh

Zevce-i mezbûreniñ bi'l-farz zevci bulunmuş olsa akrabāsından üzerine infāk etmesi vācib olan kimseniñ mezbûreye idāne eylemesi lâzım gelir.

Kezalik evlād-ı şıgārı bulunduğu taqdırde eğer mezbûrlarıñ pederleri ber-hayāt olmasa aķaribinden infāka şer'an borçlu olacaķ kimselerin idāne eylemesi lâzım gelir.

Üzerine idāne eylemek vācib olup da imtinā' eyleyen kimse ħabs olunur.

134. Mes'ele

Eğer zevciñ ğaybūbet edeceği zan olunursa ħākimiñ taqdır eylediği veyā tarafeyniñ bi't-terādī ta'yin eyledikleri nafaķayı edā ħuşuşunda zevcesiniñ kefil aħz etmeğe ħaķķı vardır.

135. Mes'ele

'Aķd-i şaĥīħden i'tibāren zevceniñ kisvesi daği zevci üzerinde vācib olur.

Kisve, senede iki ķat elbiseden 'ibāret olup bahāsını taqdırde zevceyniñ ħāllerine ve 'örf-i beldeye nazar olunur.

136. Mes'ele

Zevceniñ süknāsı da zevci üzerine vācib olur. Süknā maĥalli ise murāfiķ-i şer'iiyyeyi ħāvī olup ķadın yalnız ķaldıđı taqdırde tevahhuşunu mūcib olmayacaķ derecede olmalıdır.

Zevc kendi ehl ve aķaribini ve diğer zevceden olan kebīr evlādını rızāsı olmadıķça zevcesiyle berāber iskān edemez. Yalnız şaĥīr ğayr-i mümeyyiz olan evlādını ve ümm-i veledini ve sā'ir cāriyelerini berāber iskān edebilir.

Zevce ise zevciniñ ħānesinde ehl ve aķaribini ve diğer zevcinden olan evlādını- velev şaĥīr olsun- zevci rızā vermedikçe iskān edemez.

138. Mes'ele

Zevc ile zevceniñ hâllerine ve 'örf-i beldeye göre yatmak ve örtmek ve üzerinde oturmak için icâb eden mefrûşât ve sâ'ire ve edevât-ı beytiyye ve zevceniñ tenazzuf ve tetayyub edeceği levâzımıñ kâffesi zevc üzerine vâcib olur.

Eşyâ-yı mezkûreye zevceniñ mâlike olmasıyla zevcinden sâkıf olmaz.

Ama ücret-i tabîb ve edviye-i emrâz zevc üzerine vâcib değildir.

4.1.6.2. Gaip Zevcin Malından Nafaka Takdiri

Faṣl-ı Sānī

Zevc-i gâ'ibiñ mālında taqḍîr-i nafaḳaya dâ'irdir.

139. Mes'ele

Zevc-i gâ'ibiñ menziline hâzır nafaḳa cinsinden ya'nî me'kûlât nev'inden veyâ gümüş ve altın kabîlinden mālî bulunduḡu yâḥûd cins-i mezkûrdan bir kimsede vedî'ası veyâ alacaḡı olduḡu taqḍîrde zevcesi nikâhla berâber vedî'aya veyâ deyn-i mezkûra ikâme-i beyyine eder.²⁷⁶ Veyâḥûd müstevdî' veyâ medyûn zevciyet ile berâber vedî'a veyâ deyni ikrâr eyler ise mezbûre için gâ'ibiñ mālında nafaḳa taqḍîr olunur.

140. Mes'ele

Māl-ı hâzır bulunduḡu hâlde taqḍîr-i nafaḳa ḥuşûşunda vedî'a üzerine taqḍîm olunur. Vedî'a ile deyn ictimâ' eyledikde vedî'a taqḍîm olunur. Her hâlde ḥâkim kadından kabz eylediḡi māl için kefil aḡz eyler²⁷⁷ ve zecv-i gâ'ibiñ kendisine nafaḳa terk eylemediḡine ve nâşize veyâ muṭallaḳa olup 'iddeti munḳaẓıya olmadıḡına mezbûreyi tahlîf eder.

²⁷⁶ İstimâ''ul-beyyineti fi hâza ḳavlü Züfer ve 'amel'ül-ḳuzâti el-yevm 'aleyhi li-'l-ḥâceti.Feyüftâ bihi. Ve hâzâ min mesaili elletî yüftâ bihâ 'alâ ḳavli Züfer. “Dürr-i Muḥtâr” Faḳaṭ gâib üzerine nikâhıñ s'übûtuyla hükm olunmaz.

²⁷⁷ Ve keffelehâ ey eḡaze minhâ kefilan bimâ eḡazethü lâ binefsihâ vücûben fi'l-eṣaḥḥi. “Dürr-i Muḥtâr”

141. Mes'ele

Ġā'ibin nafaqa cinsinden mālı olmadığı şüretde bir kadın mezbūruñ zevcesi olduğunu iķāme-i beyyine eylese hākim nikāhın şubūtuyla hüküm edemez ise de nafaqa için mezbūreye zevci üzerine istidāneyi emr eder ve yine kendisinden kefil aḥz edip zıkr olunan ḥuşuşāt için taḥlīf eyler.

142. Mes'ele

Zevci-i ġā'ib seferden gelip de nafaqa terk eylediğini iddi'ā ile iķāme-i beyyine eylese veyā mezbūreyi istiḥlāf ettiği hālde yeminden nukūl ediverse zevci-i mezbūr taḥyir olunur diler ise nafaqayı kadından istirdād eder ve diler ise kefile rucū' eyler.

Ama zevce nafaqa terkini i'tirāf ederse mezbūreden istirdād etmesi ta'yin eder. (Hindiyye- naklen 'ani'l-bedai')

143. Mes'ele

Müstevdi' veyā medyūnuñ zevciyyeti i'tirāf etmesine binā'en mālından nafaqa ifrāz olunan şahş-ı ġā'ib kudūm edip de nikāhı inkār eylediği hālde kadın iķāme-i beyyine edemese kavı me'a'l-yemīn mezbūruñdur.

Yemīn eylediği şüretde māl maḳbūz-ı vedī'a ise kadın ile müstevdi'in her kanğısına dilerse rucū' edebilir eğer deyn ise medyūna rucū' eder.

Medyūn da mezbūre kadına rucū' eder. (Hindiyye- naklen 'ani't-tatarḥāniye)

144. Mes'ele

Zevci-i ġā'ib kudūm edip taḥlīk ile inḳızā-yı 'iddete iķāme-i beyyine edebilse ġıyābında kadının almış olduğu nafaqaya 'adem-i istiḥḳākı ṭarīk-i mezkūr ile tebeyyūn eylediğine binā'en mezbūreniñ zamānı lāzım gelir dāfi' olan müstevde' ile medyūna bir şey terettüb etmez.

Meğer beyyine-i mezkūre dāfi'in ṭalāk vukū'una ve inḳızā-yı 'iddete vākıf olduğunu da işbāt ederse ol vakt onuñ zimānı lāzım gelir. (Hindiyye naklen 'ani'l-itābiye)²⁷⁸

²⁷⁸ Ve in ḳāle ed-dāfiu kūntü a'lemü bi'z-zevciyyeti ve lā a'lemü ṭalākihā lā yazmenu ve yaḥlifu 'alā ennehū lem yekūn y'alem ṭalākahā. "Ġāyet'ül-beyān li-e's-Sürücü"

145. Mes'ele

Hâkimiñ zevce-i gâ'ib hakkında infâk emr eylediği şahş-ı müstevdi' nafağa i'tâ eylediğini iddi'â edip mezbûre inkâr eylese müstevdi'in kavli bilâ beyyine kabûl olunur.

Ama infâk ile me'mûr olan medyûnuñ nafağa verdiğini kadın inkâr eylese mezbûruñ ikâme-i beyyine etmesi lâzım gelir (Hindiyye 'an fetāvī kâdıhân)

146. Mes'ele

Vedī'a veyâ māl-ı hâzır nafağa cinsinden olmadığı şüretde nafağa için bey' olunması câ'iz olmaz yalnız 'aķārātın ücretinden nafağa-i mefrûzaya şarf olunur.

147. Mes'ele

Hâkim için nafağa takdîri meşrû' olan şüretlerde zevce zevc-i gâ'ibiñ mālından kifâyet miķdârı nafaķasını bilâ kazâ alması câ'izdir.

148. Mes'ele

Bir ay veyâ daha ziyâde müddet içinde zevceniñ nefesine 'şarf eylediği şeyleri zevcinden muķâlebeye şalâhiyyeti yokdur.

Ama bir ay tamâm olmazdan evvel takdîr-i nafağa ettirdiği şüretde geçen günler için daķı nafağa alabilir.

4.1.6.3. Nafaka Borcu

Faşl-ı Şâlis

Nafağa deyni beyânındadır.

149. Mes'ele

Kazâ veyâ rızâ ile takdîr olunmayan nafağa zevc üzerine deyn olmaz. Ama takdîr olunan nafağa kabz olunmayarak üzerinden zamân geçmekle sukût etmez bel ki kabz olunmayan nafaķadan terāküm eden deyni ikisi de ber-hayât oldukları müddetçe zevceniñ zevcden muķâlebe etmeķe şalâhiyyeti vardır. Faķaķ zevceyniñ birisi vefât

eylediği hâlde gerek mefrûz olan ve gerek emr-i hâkim olmayarak istidâne olunan nafağa sâkıt olur.

150. Mes'ele

Emr-i hâkim ile istidâne olunan nafağa deyni bir vecihle sâkıt olmaz hattâ zevciñ vefâtı takdîrinde terekesinden aḥz olunur.

151. Mes'ele

Emr-i hâkim ile istidâne olunan nafağa deynini dāyin zevc ile zevceniñ kanğısından dilerse istîfâ eder ama emr-i hâkim bulunmayarak zevceniñ istidâne eylediği deyni dāyin yalnız mezbûreden istîfâ edebilir.

152. Mes'ele

Zevceye mu'accelen verilen nafağa mevt veyâ talāk vukû' bulmasına binâ'en mezbûreden istirdād olunmaz.

153. Mes'ele

Takdîr olunmayan nafağadan zevci ibrâ etmek şaḥîḥ değildir. Ama ba'de't-takdîr müddet-i mâziye için 'ala'l-ıtlāk ve müstakbele için nafağa-i muḳaddere yevmiyye veyâ haftalık ise yalnız girmiş olan gün veyâ hafta ve eğer şehriyye veyâ seneviyye ise yalnız ğurrası şābit olan bir ay ve ḥulûlu taḥaḳḳuḳ eden bir sene ḥaḳḳında ibrâ şaḥîḥ olur.

4.1.6.4. Babanın Çocuklar Üzerine Nafakası

Faşl-ı Rābī'

Peder üzerine evlādıñ nafağa-i vācibesi beyānındadır.

154. Mes'ele

Veled-i sağır, ḥürrüñ fakîr olduğu hâlde ta'ām ve libās ve süknāya şāmil nafağası erkek ise ḥadd-i kesbe bâliğ olup 'aczi zā'ıl oluncaya kadar ve kız ise tezevvüc edinceye kadar ḥür olan pederi üzerine velev ğayr-ı müslim olsun tamāmen vācib olur.

155. Mes'ele

Hür olan peder üzerine kesbden 'âciz olan veled-i kebîr, fakîriñ ve tezevvüc etmedikçe kebîre-i fakîreniñ dañi nafağaları vâcib olur.

Kesbden 'acz ise 'alîl ve âfetzede olmağla veyâ ebnâ-yı eşrâfdan olmasına binâ'en nâs kendisini isticâreden ihtirâz etmekle olur.

156. Mes'ele

Nafağa-i evlâd hüşüşunda kesbden 'âciz ve fakîr olmadıkça pedere kimse müşâreket etmez. Ama kesbden 'âciz ve fakîr olan peder yok hükmünde tutularak mezbûruñ 'ademi hâlinde onuñ evlâdına infâk etmeleri lâzım gelen kimselere vâcib olur.

Ve şu infâk valideniñ gayrı akârıb haqqında niyâbet tarîkiyle olmadığından onlar için ileride pedere rucû etmek şalâhiyyeti yoktur.

157. Mes'ele

Fakîr olan peder kesbe qadîr oldukça mücerred fakrinden dolayı üzerinden evlâdınıñ nafağa-i vâcibesi sâkıf olmaz belki tekessüb ederek bi-qadri'l-kifâye infâk etmesi mezbûra emr olunur.

Ve eğer iktisâb etmekten ebâ ederse habs edilir. Ve iktisâb edemediği veyâ meksûbu evlâdınıñ hâcetine vefâ etmediği taqdîrde ondan soñra akreb bulunan kimseye ileride oña rucû etmek üzere bi'n-niyâbe infâk emr olunur. Binâ'en 'aleyh peder-i fakîr kesbe muktedir olup da qadr-i kifâyeyi iktisâb edemez ise vâlideniñ şervet ve yesârı bulunduğı taqdîrde evlâdına infâk mezbûreye emr edilir ve şu infâk da ceddîñ müşâreketi lâzım gelmez ama peder ile vâlideniñ ikisi de fakîr ve gayr-ı kâsib olursa akreb olan kimseniñ yesârı olduğı taqdîrde mezbûra infâk emir olunur ve ebâ ederse cebr edilir.

158. Mes'ele

Pederi olmayan şağîr-i fakîriñ nafağası eğer uşûl-i kurb hüşüşunda tesâvî ederlerse kendisine vâriş olması lâzım gelenler üzerine vâcib olur.

Binā'en 'aleyh ced li-eb mevcūd iken ced li-üm üzerine bir şey vācib olmaz uşūlūñ cümlesi vāriş oldukları şüretde hişşe-i irşīleri nisbetinde mezbūra infāk etmeleri lāzım gelir imdi üm ile ced li-eb ictimā' eyledikde nafağanıñ şülüşü üm ve şülüşāni cedd-i mezkūra vācib olur.

Uşūlūñ kurbda tesāvīleri bulunmadığı taqdīrde aḳreb olan aşl tercīḥ olunur. İmdi üm ile ced li-üm ictimā' ederse nafaқа yalnız üm üzerine vācib olur.

159. Mes'ele

Şağīr-i mezkūruñ aḳrabāsınıñ ba'zıları uşūl ve ba'zıları ḡayr-i uşūl olup da şınıfınıñ birisi vāriş olmazsa mezbūruñ nafaқası uşūlden olanlara vācib olur- ya'nī bu taqdīrce irş ḡuşuşuna i'tibār olunmaz- meşelā şağīr-i mezbūruñ ced li-eb ile aḡ li-ebeveyni bulunsa yāḡūd ced li-üm ile 'am li-ebeveyni bulunsa nafaқası iki şüretde daḡi ced üzerine vācib olur ḡālbuki şüret-i sāniyede ceddine mīrāşdan bir şey işābet etmez.

Ama şınıfınıñ her biri vāriş olursa irş-i mefrūzları nisbetinde mezbūra infāk etmeleri lāzım gelir. Meşelā şağīriñ vālidesiyle aḡ li-ebeveyni yāḡūd 'amīsi bulunsa nafaқанıñ şülüşü vālidesine şülüşāni vāriş-i dīḡerine vācib olur.

160. Mes'ele

Ḡā'ib olan pederiñ üzerine nafaқası vācib olan evlādı bulunup da nafaқа cinsinden māl-ı ḡāzırı bulunursa nesebleri ma'rūf olduḡu şüretde ḡākim māl-ı mezkūrdan infāk etmesini vālidelerine emr eder.

Kezalik cins-i mezkūrdan olan deyn veyā vedī'a şāḡibi i'tirāf eylediḡi taqdīrde māl-ı mezbūrdan infāk edilmesini emr eder.

Ama 'urūz ve 'aḡār nev'inden mālı bulunduḡda nafaқа için bey' olunması cā'iz deḡildir bel ki bu şüretde nafaқа-i evlād için pederleri üzerine istidāne etmesi vālidelerine emr olunur.

(Nafaқа-i zevcede geḡen tafşīle murāca'at oluna)

161. Mes'ele

Peder hadd-i iktisāba bâliğ olan şağır oğlunu bir hizmete icār veyā kazanmak için ehl-i hırfetden bir kimseye teslim edip kesbinden mezbūra infāk eyler ve fazla kalırsa bulūğundan sonra kendisine teslim etmek üzere hıfz eder ve eğer kesbi kifāyet etmez ise nevākışını itmām eder.

Kız evlād daği meşelā nesc ve hıyāta ile iktisāb ettiği meblağ havāicine kifāyet ederse pederinden nafağası sākıt olur ve eğer meblağ-ı mezbūr vefā etmezse hadd-i kifāyeyi itmām eylemesi pederine vācib olur.

162. Mes'ele

Veled-i şağırın vālidesi pederinin infākı terk veyā taqtır eylesesinden dolayı şikāyet ederse ledā's-şübūt hākim veled-i mezbūr için nafağa taqdır edip vālidesine i'tā olunmasını pedere emr eder.

Bu şüretde eğer vālidenin hıyāneti sābit olursa nafağa-i mefrūze def'aten kendisine teslim olunmayıp her günün ahşām ve şabāhında teslim olunur veyā bir emīn kimse infākı ta'ahhüd ederse oña i'tā edilir.

163. Mes'ele

Nafağa-i mefrūze vālidenin kabzından sonra mezbūrenin taqşiri olmayarak zā'i' olursa şağırın pederinden diğer nafağa ahz olunur.

164. Mes'ele

Şağırın pederiyle vālidesi nafağa-i mefrūzesi hakkında muşālağa eyleseler şulh-i mezbūr şahih olur fakat muşālih 'aleyh olan mīkdār hadd-i kifāyeden ankaş olduğu şüretde hadd-i mezkūra iblāğ olunur, ezyed olduğu hālde ziyāde-i fāhişe pederinden tarh edilir.

175. Mes'ele

Hākim zevce için zevc üzerine nafağa-i evlādı taqdır edip de tedāhul eden mīkdār üzerinden bir aydan ziyāde zamān murūr eylese nafağa-i mezbūre emr-i hākim ile zevceniñ istidāne etmediği şüretde suktır eder ama emr-i hākim ile istidāne eylediği

hâlde ber-hayât olan zevc üzerinden ašlâ sâkıf olmayacağı gibi zevc vefât eylemiş olsa zevceye terekeye rucû‘ ederek aḥz edebilir.

(Lāḥika)

Pederiñ ḥaqq-ı velāyeti beyânındadır.

166. Mes’ele

Peder için- velev mestûru’l-hâl olsun- zükûr ve inâs evlād-ı şıḡâr ve ğayr-ı ‘âkıl olan evlād-ı kibâr üzerine nefsen ve mâlen ḥaqq-ı velāyet vardır.

Evlād-ı şıḡâr vâlide veyâ onuñ aḡâribinden bir kimseniñ hıżânesinde bulunmaḡla velāyet-i mezkûreye ḥalel gelmez.

Binā‘en ‘aleyh veled-i şaḡîr mecnûn veyâ ma‘tûh olarak bâliḡ olsa üzerindeki velāyet-i eb istimrâr eder ve eḡer evlāda ba‘de’l-bulûḡ ‘ateh veyâ cunûn ‘ârız olsa velāyet-i mezkûre tekrâr şâbit olur.

167. Mes’ele

Hıfz-ı māl ḥuşûşunda emîn olan peder ḥaqqında üzerine velāyeti şâbit olan evlādınıñ mālında velev bi’t-tevkîl taşarruf ile ticâret eylemek ve māl-ı mezbûru muḡdârabe tarîkiyle ğayrısına vermek ne nefsen ve mâlen ‘aḡd-i icâre eylemek câ‘izdir. Faḡat ‘aḡd-i icâre evlād-ı inâsıñ nefsinde cârî deḡildir.

168. Mes’ele

Peder-i mezkûr emvâl-i evlādından bir şey‘i bey‘ veyâ icâre eylese veyâ evlād için- velev ğabn-ı yesîr ile- bir şey iştirâ‘ etse ‘aḡd-i vâkı‘ şaḡîḥ ve nâfiz olup ba‘de’l-idrâk evlādınıñ naḡza şalâḡiyeti olmaz yalnız nefsinde vâkı‘ icâre-i şaḡîḡanıñ müddeti tamâm olmazdan evvel bâliḡ olan evlād icâre-i mezbûreyi naḡz edebilir.

Ama ğabn-i fâḡiş ile vâkı‘ olan bey‘ ve icâre bâtıldır. Ya‘nî ba‘de’l-bulûḡ icâzetine mevḡûfen daḡi şaḡîḥ olmaz. Ve ğabn-i fâḡiş ile evlādı için bir şey iştirâ eylese ‘aḡd kendi ḥaqqında nâfiz olur.

169. Mes'ele

Seyyi'î't-tedbîr ve fâsidi'r-re'y olan peder için hayriyeti âşikâr olmadıkça evlâd-ı şîğârının 'aķârını bey' etmek câ'iz deĝildir.

Hayriyet ise kıymetiñ iki mişline bey' etmekle olabilir binâ'en 'aleyh iki mişilden noķşâna bey' ederse ba'de'l-bulûĝ nakz olunur.

170. Mes'ele

Kesret-i infâķ ile mübezzer ve hıfz-ı emvâle ĝayr-ı muķadder olan pederin yedinden nez' ile emvâl-i şîĝâr li-ecli'l-hıfz hâkimiñ naşb edeceĝi vaşîye teslim olunur.

171. Mes'ele

Emîn olan peder evlâd-ı şîĝârıyla bey' ve şirâ 'aķd edebilir ancak evlâd-ı şîĝârının mâlını iştirâ eden pederin hâkim tarafından naşb olunan vaşîyye semen-i mebî'î teslim edip ba'dehu li-ecli'l-hıfz tesellüm eylemesi lâzımdır.

172. Mes'ele

Kendi mâlını veled-i şaĝîrine bey' eden pederin ķabza-i temekkün edecek kadar müddet murûr etmezden evvel - yedinde telef olan mebî'in zararını veled-i 'â'id deĝildir çünkü mücerred bey' ile veled ķabız olmaz.

173. Mes'ele

Veled-i şaĝîr ba'de'l-bulûĝ pederinden mâlını talep eyledikde pederi mâliniñ zıyâ'ını veyâ müddet-i şîĝârında kendisine infâķ olunmasını iddi'â eylese - da'vâsı ma'ķûl olduĝu taķdîrde yemîniyle taşdîķ olunur.

174. Mes'ele

Peder ĝâ'ib olan kebîr oĝlunun 'urûz ķabîlinden ve şaĝîr oĝlunun gerek 'urûz ve gerek 'aķâr nev'inden olan mâlını nafaķa için bey' edebilir.

Ama pederin ĝayrısı emvâl-i mezkûreyi bey' edemez. Kezâlik peder, ĝayr-ı 'âķıl olan oĝlunun da li-ecli'n-nafaķa ya'nî nefesine ve vâlidesine ve zevcesine ve evlâd-ı şîĝârına infâķ etmek için emvâlini bey' eder. Ama nafaķa miķdârından ziyâdesini bey' edemez. Kezâlik nafaķanın ĝayrı duyûn için peder ĝâ'ib olan oĝlunun mâlını bey' edemez.

175. Mes’ele

Pederin vefâtında evlâdı hakkında velâyet-i nefsiyye cedde intikâl eder. Ced bulunmaz ise ‘ala’t-tertibî’s-sâbık evliyâ-yı sâ’ireye intikâl eder.

Ama velâyet-i mâliye pederin vaşiy-yi muhtârına ve vaşîniñ vaşisine ‘â’iddir.

Eğer pederin vaşisi bulunmazsa cedd-i şahîha ve onun vaşisine ve vaşisiniñ vaşisine intikâl eder.

Ceddiñ dañi vaşisi bulunmaz ise velâyet-i mezbûre hukkâm-ı şer’a intikâl eder.

4.1.7. Süt Bahsi

Bâb-ı Sâbi’

Rıdâ’ beyânındadır.

176. Mes’ele

Rıdâ’ rânîñ fethi veyâ kesri ile henüz iki yaşını ikmâl etmeyen çocuğın velev süttten kesildikten soñra kadın sütünü ağızından veyâ burnundan cevfine işâl etmesidir.

(Şerh)

Şu ta’rîfden “Fevâ’id”-i ‘adîde istinbâf olunur.

- I. İki yaşını ikmâl eden çocuk imâmeyn hâzetleriniñ ‘indinde müddet-i rıdâ’ı tecâvüz etmiş olduğundan mezbûruñ bir kadından süt emmesiyle hürmet terettüb etmez.

Bu mes’elede ise - delilleriniñ kuvvetine- binâ’en imâmeyn kavli tercîh olunmuştur.

İmam-ı a’zam efendimiziñ kavlince müddet-i rıdâ’ otuz aydan ‘ibâret olmağla müddet-i mezbûre içinde emmiş olsa hükmü şâbit olur ihtiyâf evlâ olduğundan bu kavli ile iftâ eden fuğahâımızda çoktur ama muṭallağaya ücret-i rıdâ’ vermekte müddet-i rıdâ’ bi’l-ittifâk iki sene i’tibâr olunur.

- II. Vakti gelmeden süttten kesilip de yemek ile istiğnā kesb eden çocuk da - müddet-i ma‘lūme içinde bir kadından emdiği taqdīrde- hükm-i rıdā‘ın şubūtu zāhir-i rivāyet ve muhtār-ı ekşerīn olmağla hılāfına verilen fetvālar kaṭ‘an mu‘teber değildir.
- III. Kadın sütünde dokuz yaşına ermiş kızların ve hadd-i iyāsı bulmuş kadınların sütleri de dāhildir. Ama koyun ve inek gibi behīmelerin sütünde iştirāk edenler beyninde hükm-i rıdā‘ sâbit olmaz, keزالık erkek sütünün de hükmü yoktur.
- IV. Sütü memeden emmek şart değildir bel ki isti‘āṭ ki sūdū burnuna çekmek ve icār ki boğaza akıtmak da emmek hükmündedir ama süt ile ihtikān etmek, iktār ki kulağa veyā diğer menfeze akıtmak hükümden hālīdir.
- V. Şu veyā ‘ilāc yāḥūd diğer bir süt ile maḥlūt olan sūd mağlūb olmazsa hükmü sâbit olur ğalebede nazar ve i‘tibār cins ile ihtilāt şüretinde kemiyet ve miqdāra ve ğayr-ı cins ile ihtilāt şüretinde evşāf-ı selāse “levn ve ṭa‘am ve rāyiḥa’”nın tağyīrinedir.
- VI. Rıdā‘ın hükmü ḥall-i nazar ve ḥurmet-i münākeḥadır velev evli kadından bir def‘a emmek ile de şu hüküm sâbit olur.

177. Mes‘ele

Çocuğu istiğnā ḥāşıl edinceye kadar ırdā‘ etmek vâcib, ve ḥavleyn tamāmına kadar müsteḥab. Ve otuz ay nihāyetine değin cā‘izdir. Müddet-i mezbūreden soñra ḥarām olur çünkü eczā-yı ādemī ile intifā‘ etmek ancak zarūret kadarınca cā‘iz olur.

178. Mes‘ele

İrdā‘-ı mu‘teber vuku‘unda murdı‘anın raḍī‘a vālideliği ve evlādının velev diğer zevcinden veyā rıdā‘an olsun uḥuvveti sâbit olacağı gibi süt şāhibi olan zevciniñ übüvveti ve onuñ evlādının velev diğer zevcesinden olsun uḥuvveti ve sā‘ir akrabânın da mezbūra qarābetleri sâbit olur.

(Şerḥ)

Ya‘nī zevc ile zevceniñ her biriniñ babası raḍī‘-i mezbūra nisbetle ced ve anası cedde ve zevciñ kardeşi ‘amuce ve zevceniñ kardeşi dayı ve zevciñ hemşiresi ‘amme ve zevceniñ hemşiresi ḥāle olur.

El-hāşıl sūt veren taraflıñ kâffesi sūt emeniñ akrabası olurlar ama sūt emeniñ kendisinden başka yalnız nikâhlısıyla evlâdı qarâbet kesb ederler bu hâlde bir kadın bir kıızı emzirdikde mezbûre kıız şâhib-i leben olan zevcine ve her biriniñ uşul ve furû'una ve oğlan emzirdikde zevciñ mevţû'esi mezbûra ve onuñ mevţû'esi zevc-i mezkûra haram olur. Ve radî'in evlâdı ile (ve in sefelû) zevc ile zevce beynlerinde mahremiyet hâşıl olur.

179. Mes'ele

Neseb ile haram olanlar rıdâ' ile de haram olurlar ancak sūt karındaşıñ vâlidesi ve sūd evlâdıñ hemşireleriyle hemşirelerinin kızları ve cedde ve 'ammeleri ve 'ammelerinin kızları ve 'am ve 'ammeniñ ve hâl ve hâleniñ vâlideleri ve evlâdıñ sūd evlâdının vâlideleri helâldır.

Şerh

İşbu şüretlerin ba'zısı nazm-ı âtî ile beyân olunmuştur.

(Yufâriku en-nesebe el-irđâ' fî şuvar)

(Ke ümm-i nâfile²⁷⁹ ve ceddetü'l-veled)

(Ve ümm-i uht ve uht-i ibn ve ümm-i eh)

(Ve ümm-i hâl ve 'ammet-i ibn i'temed)

İşte bunların mecmû'u dokuz şüretidir ki her birinde rıdâ' muzâf-ı ileyh tarafında i'tibâr olunmuştur.

Ancak muzâf-ı ileyhiñ zükûret ve unüşet ihtimâlleri de mulâhaza olunduğda on sekiz şürete bâliğ olur.

Meşelâ sūt karındaşıñ vâlidesine ve sūt hemşireniñ vâlidesine şâmindir kezâ sūt evlâdıñ hemşiresi sūt oğluñ ve sūt kıızıñ hemşirelerine şâmindir.

Kezâlik 'am ve hâliñ vâlideleri ve 'amme ve hâleniñ vâlideleri de ayrı ayrı şâyılır.

²⁷⁹ Veled'ül-veled m'anâsınadır.

Ve bu siyāk üzere on sekiz şuret itmām olunur. Diğer dokuz şuret vardır ki rıdā‘ onlarda muzāf tarafından i‘tibār olunur.

Denir ki neseb cihetiyle olan kardeşin süt vālidesi ve evlādın süt hemşireleriyle süt hemşirelerinin kızları kezā cedde ve ‘ammeleri ve ‘ammelerinin kızları ve neseben ‘am ve hāl ve ‘amme ve hālenin süd vālideleri ve aḥfādın süt vālideleri ḥelāldir.

Bunların da muzāf-ı ileyhlerindeki müzekker ve mü‘enneṣ ihtimāllerine nazaran on sekiz şureti ḥāvī olduklarından mecmū‘-ı şuver otuz altıya bāliḡ olur, diğer dokuz şuret daha vardır ki rıdā‘ bunlarda muzāf ve muzāf-ı ileyhin ikisinde de i‘tibār olunur.

Meşelā zeyd ile ‘amr müştereken zeynebten süd emdikleri ḥalde ‘amr yalnızca ‘āyişeden daḥi emmiş olsa zeyd mezbūre ‘āyişeyi nikāḥ edebilir çünkü süt karındaşın diğer süt vālidesi ḥelāldir. Muzāf-ı ileyhdeki ihtimāleyn burada daḥi melḥūz olduğundan şuvar-ı mezkūrenin mecmū‘u elli dört olur faḳaṭ bunların kāffesinde ḥal racūle nisbet olunduḡu cihetle muzāfların ünūseti i‘tibār olunmuştur. Meşelā kardeşin vālidesi evlādın hemşiresi deyu muzāflar hep kadın olarak sayılmıştır bir de ḥallin kadına nisbet olunmasıyla muzāfların zükūreti i‘tibār olunmak vardır meşelā süt kardeşinin babası süt evlādının er karındaşı ‘āyişeye ḥelāldir deyu muzāflar zükūrdan ta‘dād edilir bunların da ḥāşılı elli dört olacağından ihtimālāt-ı şuver-i tām yüz sekize bāliḡ olacağı ednā mülāḥaza ile zāḥir olur.

S: Neseben karındaşın vālidesi ḥarām olduğu ḥalde rıdā‘an karındaşın vālidesi niye ḥelāl oluyor?

C: Neseb karındaşın vālidesi yā diğer karındaşın da vālidesidir yāḥūd onun pederinin mevtū‘esidir. Rıdā‘an karındaşın vālidesi ise ecnebiyyedir.

S: Evlād-ı şulbiyenin hemşiresi ḥarām olup süt evlādın hemşiresi ḥelāl olur bunun vechi nedir?

C: Çünkü insānın evlād-ı şulbiyesinin hemşiresi ya kendi kızı yāḥūd rebībesidir süt evlādın hemşiresi ise ecnebiyyedir keزالik neseben evlādın hemşiresinin kızı ḥarāmdır çünkü mezbūre insānın kızının kızı yāḥūd rebībesinin kızıdır neseben evlādın cedde-i nesebiyesi ḥarāmdır zīra mezbūre ya vālide yāḥūd zevcenin vālidesidir ‘amme-i nesebiyesi ḥarāmdır çünkü hemşiredir.

(Ama hāle-i nesebiyesi helâldir zîra mezbûre zevceniñ hemşiresidir)

Kezalı evlādın neseben ‘ammesiniñ kızı hemşire kızıdır. (Ama kendi ‘ammesiniñ kızı neseben dağı helâldir.)

Neseben hâl ve hâle ve ‘am ve ‘ammelerin vâlideleri cedde yâhûd ceddiñ mevîû‘esidir evlâd-ı şulbiyyeniñ nesebce evlâdınıñ vâlideleri hâlîleti’l-ibn olduğundan haramdır rıdâ‘da ise bu esbâb hürmet-i mefkûddur.

S: Ümmü’l-benîn olan kadın ümmü’l-benât olan kadının bir kızını mezbûre daħi onuñ bir oğlunu emzirse hıl ve ħurmet ne vecihle ta’yîn olunur?

C: Süt emen oğlan kızların hiç birini alamaz. Çünkü vâlidelerinden emdiği cihetle cümlesinin süt birâderi olur, diğer oğlanlar ise vâlidelerinden süt emen kızın mâ ‘adâsını alabilirler.

180. Mes'ele

Bir kadın ile kendi beyninde rıdā‘ cihetiyle mahremiyet bulunduğunu ikrār eden kimse ikrārına ısrār etmezden evvel ğalaṭ eylemiş olduğunu dermeyān ederek ikrārından rucū‘ eylese rucū‘u şaḥīḥ olur ama “Şu ikrārıma şāhid oluñuz veyāḥūd şu sözüm ḥaḳdır ve şaḥīḥdir bu ḥuşuṣda hiç şübhe yoktur.” deyu ısrār ve ğebāt ettikten soñra rucū‘ eylese rucū‘-ı mezbūr şaḥīḥ olmadığından mezbüreyi nikāḥ edemez. Ve eğer menkūḥesi ise ḥākim ma‘rifetiyle beynleri tefrīk olunur.

Neseb ciheti de böyledir. Nesebi ma‘rûf olmayan bir kadın hakkında vâlidem veya kızımıdır deyu ikrâr eden kimse ikrârına muşır olur ve qarâbet-i mezbûreniñ şubûtuna imkân bulunur ise mu‘ahharan rucû‘ etmekle mezbûreyi nikâh veya menkûhesi ise nikâhında ibkâ edemez.

181. Mes'ele

Çocuğuñ vālidesi üç şūrette irḍā‘a icbār olunur.

- I. Pederiniñ murdı‘a isticārına kudreti olmayıp teberru‘ tārīkiyle de irdā‘edecek kimse bulunmamak.
- II. Pederiniñ isticāra kudreti olduğu hâlde başka bir murdı‘a bulunmamak.

III. Çocuk diğer kadının memesini kabul etmemek.

Ama bulunan murdı‘anın memesini çocuk kabul edip pederiniñ de isticār etmeğe kudreti bulunduğu hālde vālidesi ırdā‘ etmekten imtinā‘ ederse icbār olunamaz belki çocuğu vālidesiniñ yanında ırdā‘ edecek bir kadın tedārik etmek pederi üzerine vācib olur.

182. Mes’ele

Vālide zevciyetiñ beķāsı hālinde - velev talāk-ı ric‘ī ‘iddeti eşnāsında - çocuğunu ırdā‘ etmek için zevcinden ücret-i rıdā‘ alamaz.

Ama talāk-ı bāyin ‘iddeti eşnāsında ve ‘iddet inkızāsından soñra zevciyetiñ zevāline bināen ücret-i rıdā‘ almağa haķķı vardır.

Kezalik zevciñ diğer zevcesinden olan veledini ırdā‘ etmek için isticār olunursa ücret alır.

183. Mes’ele

İrdā‘-ı veled için vālidesini isticār etmek cā‘iz olan şüretlerde çocuđuñ pederi veyā vaşisi ile ‘aķd-i icāre etmeyerek ırdā‘ eden vālideniñ ücret-i rıdā‘‘ almağa istihķāķı vardır.

Binā‘en ‘aleyh muṭālebe vuķū‘unda hākim mezbūreye ecr-i mişl verilmesine emr eder.

184. Mes’ele

‘İddetiñ inkızāsından soñra ırdā‘-ı veled için ücret-i mişilden ziyāde bir şey talep etmeyen vālide ecnebīye olan murdı‘aya taķdīm olunur.

Ama ecnebiye meccānen veyā ücret-i mişl dünunda ırdā‘‘ edecek olursa ücret-i mişl talep eden vālideye ırdā‘‘ ettirilmeyip ecnebiye ırdā‘ ettirilir.

Faķaṭ vālidesiniñ yanında ırdā‘ eylemesi şart kılınır. Bu hālde vālidesi yalnız hıżāne ücretini alır.

Meğer çocuğun pederi fakır olup mahāriminden olan ‘amme gibi bir kadın hıżāne huşūşunu da teberru‘ ederse bu şūretde vālidesi çocuğu meccānen imsāk ile müteberri‘aya teslim beyninde tahyir olunur. (Öizāne-i mesā‘ili ātiyede görülecektir)

185. Mes’ele

İrdā‘-ı veled için vālideniñ istihkāk kesb eylediği ücret zevciñ vefātıyla sākıt olmayıp terekesinden alınır.

186. Mes’ele

İsticār olunan murdı‘anıñ müddet-i icāresi tamām olduğda çocuk dīğır murdı‘anıñ memesini kabūl etmez ise mezbūre ibkā-yı icāreye cebr olunur.

Faḫaṭ hīn-i ‘aḫidde vālidesiniñ yanında irdā‘ şart kılınmadıkça mezbūreniñ yanında meḳs etmekle emr olunmaz.

4.2. Talāk

4.2.1. Talākın Beyanı

Bāb-ı Şāmin

Ṭalāk beyānına dā‘irdir.

187. Mes’ele

(Ṭalāk) Nikāh kaydını hālen veyā meālen elfāz-ı maḫşūşanıñ biriyle ref‘ ve izāle etmektir. Elfāz-ı maḫşūşa (ṭa-la-ḳa) mādidesini müştēmil olan şīgalar ile onların maḳāmına ḳā‘im olan kelimāt-ı sā‘ireden ‘ibāretdir.

Meşelā (muḫāle‘a) lafzı ve ḫākimiñ (‘innet) sebebiyle beyninizi tefrīḳ ettim sözü ve ric‘at veyā beynūnet ifāde eden kināyāt-ı sā‘ire gibi.

Ama ḫākimiñ ḫıyār-ı bulūğ ve ‘adem-i kefā‘et ve nokşān-ı mehr sebebiyle tefrīḳ etmesi feshdir ṭalāk değildir.

4.2.1.1. Talâkın Hükmi ve Kısımları

Faṣl-ı Evvel

Talâkıñ hükmi ve aḳsâmı beyânındadır.

188. Mes'ele

Talâkıñ hükmi-i şer'îsi -hâcet mes etmedikçe- hazır ve 'adem-i ibâhâdır ama zevcenîñ mü'ezziyye ve târike-i şalât olması cihetle taṭlîki müsteḥab. Ve vech-i ma'rûf ile imsâkı müte'azzir olmasından nâşî vâcib. Ve hayz hâletinde ikâ' ile sünnet-i seniyyeye muḥâlefet şüretinde ḥarâm olur.

(Şerh)

Talâkıñ meḥâsin-i 'adîdesi vardır meşelâ icâbında ikâ' ile mekârih-i dîniyye veyâ dünyeviyyeden teḥalluş etmek. Ve 'aḳılları nâkış hevâ cihetleri gâlib olan nisâ yedinde olmayıp ricâle ihtisâş eylemek ve insân nefsinin iki def'a tecrübe edebilmek için üçe kadar meşrû' olmak ḥuşûşları 'ayn-ı hikmet ve muvâfık-ı maşlahâttır.

189. Mes'ele

Her 'âkil ve bâligiñ velev mukrih veyâ muḥtî veyâḥûd sekrân olsun talâkı şaḥîḥdir.

Ama ma'tûh ve şabî ve nâ'imîñ talâkı şaḥîḥ ve mu'teber deḡildir.

190. Mes'ele

Elfâz-ı talâk şarîḥ ve kinâye kısımlarına münḳasımdır.

(Şarîḥ) hükmi-i şer'îsini işbâtta niyete tavaḳḳuf etmeyen elfâzdır.

Seni taṭlîk ettim, sen tâlîk veyâ muṭallaḳasıñ ve boş ol, talâkıñı al gibi.

Şu takım elfâz ile talâk-ı vâḥid-i ric'î vâkı' olur. Ancak şiddet ve ziyâdeye dâl olan bir kayd 'ilâve olunursa veyâ beynünet icâb eder bir hâl bulunursa talâk bâyin olur. Meşelâ taḡ kadar. Veyâ ḥâne dolusu. Veyâ eşed ve aḥbeş olan talâk ile veyâḥûd talâka-i tavîle veyâ şedîde veyâ talâk-ı şeyṭân ile taṭlîk ettim demek, keزالik 'ıvâz muḳâbelesinde veyâḥûd ḳable'd-duḥûl vuḳû' bulmak gibi.

Kināye: ʔalāka vaʔ olunmayıp ęayrısına da muhtemel olan elfāzdır.

Meşelā: Seni tesrīh ettim. Ve senden mufāraķat ettim. Babanīñ hānesine git gibi.

Ve bu ʔakım elfāz ile niyet-i ʔalāk veyā delālet-i hāl bulunursa ʔalāk-ı bayin vāķiʔ ve bulunmazsa lağv olur.

Seni taħrīm ettim baña ģarāmsıñ taʔbīrleri her hālde beynūnet īcāb eder.

“İddet bekle” ve “istibrā-yı raħm eyle” şīęaları keزالik “ʔalākını hibe eyledim” gibi zıkr-i ʔalākı müştemil olan kināyāt ile niyet bulunduğu taķdīrde ʔalāk-ı ricʔi vāķiʔ olur.

4.2.1.2. Talākta Taʔlīk

Faşl-ı Şānī

Taʔlīķ beyānındadır.

191. Mesʔele

İķāʔ, ʔalāk-ı tencīz ʔarīķiyle olduęu gibi taʔlīķ ile de olur taʔlīķiñ şıĥhati milk-i nikāħ bulunmak yāħūd oña izāfet olunmak ile meşrūttur. Meşelā zevc zevcesine ģiṭāben falān maħalle gider iseñ ʔālīķ olasıñ demiş olsa zevceniñ maħall-i mezbūra gittięi anda ʔalāk vāķiʔ olur.

Keزالik ecnebiyyeye ģiṭāben eęer seni tezevvūc edersem ʔālīķ olasıñ deyip de muʔaĥḥaran mezbūreyı tezevvūc eylese der-ʔaķeb ʔalāk vuķūʔ bulur.

Ama bir ecnebiyyeye “eęer seniñle mūkāleme edersem ʔālīķ olasıñ” diyen kimse mezbūreyi nikāħ edip mūkāleme eylese bir şey lāzım gelmez.

4.2.1.3. Ricʔ Talāk

Faşl-ı şālīş

Ricʔat beyānındadır.

192. Mes'ele

Hurra hakkında talâkıñ birinci ve ikinci def'asında hurmet-i ğalîza terettüb etmediği cihetle müfârekat lâzım gelmez belki talâk bāyin ise zevc-i sâbık tecdîd-i nikâh ile hurra olan mükellefeyi alabilir üçüncü def'asında ise zevc-i âhara gidip ba'de'l-vat' tatlık olunmadıkça zevc-i evvele helâl olmaz.

Talâk-ı ric'ide ise tecdîd-i nikâha hâcet yoktur. Belki 'iddetiñ inkızâsından evvel birinci ve ikinci def'ada zevcin ric'at etmeğe şalâhiyyeti vardır.

193. Mes'ele

Ric'at meşelâ: Saña veyâ zevceme murâca'at ettim veyâ zevcemi nikâh veyâ 'işmetime red ve imsâk eyledim deyu kavlen olduğu gibi hurmet-i muşâherayı müceb olan şeyleriñ biriyle fi'len daħi olur.

4.2.1.4. Muhâlea

Faşl-ı Râbi'

Muhâla'a beyânındadır.

194. Mes'ele

“ ‘Aqd-i mezkûr” muhâla'a ve mubâre'e gibi bir lafz ile ve faķat zevceniñ kabûlüne tevaķķuf eder bir vecihle milk-i nikâhı izâle etmektir.

Bu hâlde zevc řu kadar meblağ muķâbelesinde seniñle muhâla'a ettim deyip zevcesi de bilâ ikrâh ve ma'nâsını bileyerek kabûl eyledim dese meblağ-ı mezbûr 'ıvaż olarak mezbûreniñ zimmetine vâcib, ve bir talâka-i bāyine vâķi' olur.

Eğer bir 'ıvaż zıkr etmeyerek seniñle muhâla'a ettim deyip zevce de ķa'bûl eylese beynlerinde beynûnet vâķi' olup mehr hûşuşunda her biri diğeriñi ibrâ etmiş olur.

İmdi zevceniñ ķabz etmiş bulunduğ u mehri zevc istirdâd ve henüz ķabz etmediğ i mehri zevce muķâlebe edemez ve zevciñ zimmetinde kâ'in nafaķa borcu da sâķıķ olur ama 'iddet içinde vâcib olan nafaķanıñ suķûtu şart kılınmadıkça sâķıķ olmaz.

195. Mes'ele

(Muḥāla'a) zevc hakkında yemīn ve zevce hakkında mu'āvaza hükmündedir binā'en 'aleyh zevceniñ qabūlundan evvel zevciñ rucū'u şahīḥ olmaz ve meclisten kıyāmıyla icāb bāṭıl olmaz ve zevceniñ meclisde ḥuzūruna tevaḥḫuf etmez belki kendisine zevciñ kelāmı vuṣūl bulan meclisde mezbūreniñ qabūl etmesi şahīḥdir ve zevciñ bir şartı veya vakte ta'līk eylemesi cā'iz ise de kendisi için şart-ı hıyār cā'iz değildir. Ama zevceye nisbetle aḥkām-ı mezbūreniñ ḥilāfı sābit olur.

196. Mes'ele

Ṭalāk-ı sarīḥ diğerk sarīḥe ve bāyine lāḥik olduğu gibi bāyin de sarīḥe lāḥik olur ama bāyin bāyine lāḥik olmaz. Meğerk zevc evvelce bir ṭalāk-ı bāyini bir şey'e ta'līk edip de mu'aḥḫaran diğerk bāyini tencīz ettiği ḥālde 'iddetin tamāmından evvel mu'allāk 'aleyh olan şey daḥi vuḫū' bulsa bu şūretde bir ṭalāk-ı bāyin daha vāḫi' olmağla bāyiniñ bāyine luḥūḫ taḥaḫḫuk eder.

4.2.1.5. Far Talāk

Faṣl-ı Ḥāmis

Ṭalāk-ı fār beyānındadır.

197. Mes'ele

Ḥastalığından nāṣī ḥāric-i beytteki muṣāliḥini iḳāmeden 'āciz olan. Ve kıṣāṣ olunmak üzere meydān-ı siyāsete çıkarılan ve gemi parçalanıp da levḥa üzerinde kalan eṣḥāṣ gibi ḡālib-i ḥālī helāk olan kimseniñ ṭalākına "ṭalāk-ı fār" denir.

Böyle bir ḥālde bulunan kimse zevcesini rızāsı olmayarak ibāne "bāyinen taṭlīk" edip de mu'aḥḫaran velev diğerk bir sebebdan vefāt eylese zevce-i merḳūme 'iddet içinde bulunduğça zevc-i mezbūra vāriṣ olur.

4.2.2. İddet

Bāb-ı Tāsi'

'İddet beyānındadır.

‘İddet: müddet-i mu‘ayyene içinde kadına lâzım gelen tavaḳḳuf ve intizârdan ‘ibâretidir. Müddet-i mezkûreye itlâkı da şâyī‘dir.

4.2.2.1. İddetin Hükmi ve Vücûb Sebebi

Faṣl-ı Evvel

‘İddetiñ hükmi ve esbâb-ı vücûbu hakkında.

198. Mes’ele

‘İddet zevciñ ğayrısına nikâhı men’ eder.

Kadın nikâh-ı fâsid ile mevṭû‘e olduktan keṣalik nikâh-ı şaḥîḥle ḥalvet-i şaḥîḥa vuḳû‘undan soñra iftirâḳ vuḳû‘ bulmağla ‘iddet beklemek lâzım gelir.

İftirâḳ zevceynin gerek ṭalâḳ-ı ric’ī veyâ bâyin ile yâḥūd zevciñ mülâ‘ane eylemesine veyâ ‘innîn olması veyâ noḳşân-ı mehr veyâ ḥıyâr-ı bulûğ veyâ ḥıyâr-ı fesh şüretlerinde ṭaleb vuḳû‘ bulmasına binâ‘en ḥâkimiñ tefrîḳ etmesiyle ve gerek nikâh-ı fâsid veyâ şübe ile vaṭ’ şüretinde mütâreke olunmağla olsun her ḥâlde ‘iddeti icâb eder.

Keṣalik -velev ḳable’d-duḥûl- zevciñ vefât etmesiyle de zevceye ‘iddet beklemek vâcib olur.

Ama nikâh-ı şaḥîḥden soñra ḥalvet vuḳû‘ bulmayarak ṭatlîḳ olunan keṣalik nikâh-ı fâsid ile ḥalvet vuḳû‘ bulup da vaṭ’ olunmayan kadın hakkında ‘iddet vâcib olmaz.

199. Mes’ele

‘İddet; ṭalâḳ ile fesh için ḥayṣ gören ḥurra hakkında üç def‘a ḥayṣ görüp temizlenmek, ḥayṣ görmeyenler hakkında üç ayı ikmâl etmek, zevciñ vefâtından nâşî ḥâmil olanlarıñ mā‘adâsı hakkında dört ay on gün beklemek ve ḥâmil olan kadınlar hakkında her ḥâlde vaṣ’-ı ḥaml eylemek ile tamâm olur.

200. Mes’ele

Ḥayṣ görmeyenler -gerek şığar-ı sinninden gerek ḥadd-i iyâse varmasındañ nâşî olsun yâḥūd mücerred sinni on beşi bulmak ḥasebiyle balîğ i‘tibâr olunsun- hakkında vâcib

olan üç ay tamām olmazdan evvel ‘ala’l-‘āde dem zühūr eylese ‘iddetiñ hayz ile istīnāf olunması lāzım gelir.

Ya’nī bu şüretde mā-mazā lağv olup yeñiden üç def’a hayz görmekle ‘iddeti tamām olur.

Ama tamām-ı eşhurden soñra ru‘yet-i dem vāķi’ olsa istīnāf-ı ‘iddet lāzım gelmez belki mezbūreyi nikāh etmek cā‘iz olur ve icāb ederse ancak müstaķbel hakkında ‘iddeti hayz ile hesāb olunur.

201. Mes’ele

Eşhur ile vācib olan ‘iddetiñ ibtidā-yı vucūbu ğurra-i şehre teşādūf ederse şehir-i rābi’iñ ru‘yet-i hilāliyle ‘iddet-i mezkūre tamām olur. Ama eşna-yı şehirde vucūbu taķdīrinde ğün hesābıyla olmak lāzım geldiğinden tamām doksan ğün beklemek vācib olur.

202. Mes’ele

Hakkında hayz ile ‘iddet vācib olan kadın birkaç ğün dem gördükten soñra inķitā’-ı dem vuķū’ bularak senelerce tuhrı istimrār eylese mezbūreniñ ‘iddeti yine hayz ile olmak lāzım geldiğinden hadd-i iyās olan elli beş yaşını bulmadıkça eşhur ile itmām edemez bel ki hadd-i mezkūra vuşūlünden soñra tamām üç ay bekleyerek ol vecihle ‘iddeti ikmāl eder.

203. Mes’ele

Muṭallaķa-i ric’iyye henüz ‘iddet içinde iken zevci vefāt eylese ‘iddet-i ṭalāk münhedim olarak mezbūreniñ ‘iddet-i vefāt beklemesi vācib olur.

4.2.2.2. İddet Bekleyen Kadının Nafakası

Faṣl-ı Şānī

Mu’tede ya’nī ‘iddet bekleyen kadın hakkında vācib olan nafaķa beyānındadır.

204. Mes’ele

Sebebi zevc tarafından vāķi’ olan her iftirāk - gerek ṭalāk ve gerek fesh- velev ma’sıyyet kabīlinden olmasın suķūt-ı nafaķayı mūcib olmaz.

Belki 'iddet zamānına kadar uzarsa uzasın mu'tedeniñ nafaqası zevc üzerine vācib olur.

Kezalik ma'shiyyet kabīlinden olmayan bir sebeble zevce tarafından vuḳū' bulan iftirāk daḥi nafaqayı iskāṭ etmez binā'en 'aleyh ḥıyār-ı bulūğ veyā 'adem-i kefā'et ve noḳṣān-ı mehr sebebiyle yāḥūd zevciñ 'innin olması ḥasebiyle nefsinin iḥtiyār eden kadınıñ da mū'tede olduğca nafaqası zevci üzerine vācib olur.

Ama zevceden şudūr eden mūcib-i iftirāk ma'shiyyet kabīlinden olur ise ol vaḳt nafaḳa-i 'iddet şāḳıṭ olur binā'en 'aleyh vaṭ' veyā ḥalvet vuḳū'undan soñra irtidād eden veyāḥūd zevciñ uşūl veyā furū'undan bir şahş ile ḥurmet-i muşāherayı mūcib olan bir fi'li tav'an irtikāb eyleyen kadın ḥaḳḳında nafaḳa-i mezkūre vācib olmaz.

205. Mes'ele

Nafaḳa-i 'iddetiñ suḳūṭunu mūcib olan sebep-i iftirāk 'iddet içinde zā'il olmaḡla vucūb-ı nafaḳa 'avdet etmez binā'en 'aleyh irtidād ile mubāne olan kadın tecdīd-i imān etmekle nafaḳa-i 'iddet vācib olmaz.

Ama nāşize olarak tatlıḳ olunan kadın nüşūzu terk ile zevciñ ḥānesine 'avdet eylese nafaḳa-ı mezkūreyi aḡz eder.

206. Mes'ele

Eşhur ile 'iddet çıkarmakta bulunan murāheḳanıñ henüz 'iddeti tamām olmazdan evvel dem zuhūr edip de ḥayz ile istīnāf-ı 'iddet eylemesi vācib olduğda 'iddet-i cedīde tamām oluncaya kadar nafaḳa alması lāzım gelir.

Kezalik bir veyā iki def'a ḥayz gördükten soñra irtifā'-ı dem ile ṭuhru imtidād eden mu'tede daḥi üçüncü def'a 'ala'l-āde dem zuhūr edince veyā sinn-i iyāse varıp da eşhur-ı şelāse ile ikmāl-i 'iddet eyleyinceye kadar nafaḳa aḡzına müsteḥaḳ olur.

207. Mes'ele

Muṭalleḳa için ḳazā veyā rızā ile nafaḳa-i 'iddet farz ve taḳdīr olunmayarak 'iddet munḳazıya olsa nafaḳa-i mezkūre sāḳıṭ olur.

Ama mu‘tede için taqdîr olunan nafağa zevcden istîfâ olunmazdan evvel ‘iddet tamâm olsa şâkıt olmaz.

208. Mes’ele

Zevci vefât eden kadın hâmil daği olsa nafağa-i ‘iddet olmağa istiḥkākı olmaz.

4.2.3. Hidâne

Bâb-ı ‘Âşir

Ḥizâne Beyânındadır.

209. Mes’ele

Gerek zevciyyetiñ beķāsı ve gerek zevali hâlinde - ehliyyet ḥizâne-i şerâi‘tini câmia olan- ümm-i nesebiyye-i [5]²⁸⁰ velediñ ḥizanesine ğayrısından aḥaķ ve elyaktır.

210. Mes’ele

‘Ala’l- ıtlāk ḥâzineniñ ḥurre, âķile, bâliĝa, emîne ve terbiyye ve şıyânete ķadire olması. Ve, veled-i saĝirin maḥremi olmayan bir kimseye tezvîc olunmaması ve saĝiri buĝz ve nefret ile telaķķi edenleriñ yanında tutmaması şerâit-i ehliyyet-i ḥizânedendir.

Bu şartlarıñ biri bulunmadıĝı taķdirde ḥâzine ḥaķķ-ı ḥizânedenden sâķıt olur.

İmdi ḥâzine ğayr-ı maḥreme mücerred-i ‘aķd olunmaĝla ḥaķķ-ı ḥizânesi sâķıt olup ḥaķķ-ı mezkûr istiḥkākta ānı velî eden ķadına intikāl eder. Ve eĝer, şerâit-i lâzimeyi cem‘ eyleyen bir ḥâzine bulunmazsa ol saĝiri velîsi ‘aḥz edebilir.

211. Mes’ele

Ehliyyet-i ḥizâneye mâni‘ olan şey zâil olunca ḥaķķ-ı ḥizâne ‘avd eder.

Binā‘en ‘aleyh saĝiriñ ğayr-ı maḥremine tezvîc olunmak ḥasebiyle ḥizâne ḥaķķı sâķıt olan kadın, zevciyyeti mezbûranıñ zevâliyle yine ehliyyet-i mezkûrayı kazanır.

²⁸⁰ Ümm-i veled yalnız mevlâsınıñ vefatında ḥaķķ-ı ḥizâneye malike olur. (Behçe)

212. Mes'ele

Üm cihetinden olan ekārib ile eb cihetinden olan ekārib beyninde dürce hasebiyle ittihād vuku²⁸¹ buldukda cihet-i evvelden olanlar terciḥ olunur, çünkü ḥaqq-ı ḥizāne-i vālide cihetinden iktisāb olunmaktadır.

Binā'en 'aleyh, ümmüñ vefātı veyā ğayr-ı tezeccücü yāḥut diğerk vecihle 'adem-i ehliyyeti hasebiyle ḥaqq-ı ḥizāne ümm'ül üme intikāl eder. Eğer ümm'ül üm bulunmaz veyā ehliyyeti ḥā'iz olunmaz ise ol vakt ümm'ül ebe intikāl eyler. Ondan sonra sırasıyla veled-i sağırın ihvānına intikāl eder. Ya'ni, uḥt-i şakīka ve uḥt'ül ümden sonra uḥt'ül ebe onlardan sonra uḥt-i şakīkanın ve uḥt'ül ümün benātına sonra 'ala't-tertīb ḥālelerine [1]²⁸¹ sonra uḥt li-ebiñ kızına ve a'la't-tertīb arkadaş kızlarına ve 'ammelerine [2]²⁸² ve vālidesiniñ ve pederiniñ ḥālelerine ve onların 'ammelerine intikāl eder.

213. Mes'ele

Nisādan meḥārīm bulunmaz ve yā bulunur da ehliyyeti ḥā'ize olmazsa ḥaqq-ı ḥizāne tertīb-i ır' üzere sağıriniñ 'asabelerine, ya'ni evvela pedere ba'dehü cedde, sonra sırasıyla aḥ-i şakīk ve aḥ li-ebe ve onların oğullarına ve 'amūcaya intikāl eder. Ama, 'amūca oğullarında yalnız sağırın ḥizānesine istiḥkāk bulunabilir (Redd'ül Muḥtār) (Fetāvā-yı Hindiyeye)

214. Mes'ele

Bir durcede ḥizāneye müsteḥak olarak bir kaç kimseler bulunursa evvelā eslaḥ ve evra', 'āniyen since ekber olan terciḥ olunur.

215. Mes'ele

'Asabede ittihād-ı dīn şarttır.

Bina'en 'aleyh şabi-yi zimmiyeniñ aḥ-i müslimi bulunduğu ḥālde zimmi olan biraderine verilmesi lāzım gelir. (Bedāi')

²⁸¹ Ya'ni, veled-i sağırın li-ebeveyn ḥālesine sonra li-ümm-i ḥālesine, li-ebe ḥālesine.

²⁸² Ḥālelere kıyas oluna.

216. Mes'ele

Hizāneye istiḥkākī olacak ‘asabesi bulunmayan veya fışk veya ‘ateh veya diğer sebille ‘adem-i emniyete bināe’n ‘asabesine teslīm olunmayan şağire istiḥkākī olan zi-rahm maḥremine teslīm olunur. Ya‘ni, cedd’ül üm bulunursa ona, bulunmazsa a‘la’t-tertīb aḥ’ul um, ibn’ül aḥi’l üm, ‘amm’ül üm, ḥāl l-ebeveyn, ḥāl li-eb, ḥāl’ül ümden birine teslīm olunur.

217.Mes'ele

Hizāneye istiḥkākī olan bir kadın qabūlden intinā‘ edildikde eğer meḥārimden diğer ḥāzine bulunup da ḥāzineyi qabūl ederse icbār olunmaz.

Ama, böyle bir ḥāzine tarafından qabūl taḥaqquk etmezse icbār olunur. Çünkü, bu şürette ḥāzine-i ūlā ta‘yin etmiş olur.

218.Mes'ele

Hizāne ücreti nafaqa ve irzā‘ ücretinden başkadır. Malı olmayan şağiriñ hizāne ücreti de pederi üzerine vācīb olur.²⁸³

219.Mes'ele

Henüz taḥt-ı nikāḥta veya ṭalāk-ı rıc‘i iddetinde bulunan vālideniñ ücret-i hizāne almağa ḥaqqı yoktur.

Ama mezbūra “mu‘tedehu bāinehu” olur yāḥūt şağiriñ maḥremi olan bir zevce tezvīc edilmiş bulunursa ḥaseb’ül icāp icbār olunsu da yine ücrete istiḥkākı olur. Vālideniñ ḡayr-ı ḥāzineniñ her ḥālde ücrete istiḥkākı vardır.²⁸⁴

220. Mes'ele

Hāzineniñ meskeni olmadığı ḥālde sekene-i meşārif: Kezālik, ḥādime lüzüm görüldüğü taḥdirde mūsir olmak şartıyla ḥādim tedāriki de malı olmayana şağirin pederiñe vāciptir.

²⁸³ “Zükira fī es-Siraāciyyeti enne el’ümme testehıkkü ücreten ‘ala el-ḥizāneti izā lem tekün menkūḥaten velā m’utedeten li-ebi’is-sağır. Ve tilke el-ücretü ḡayru ücreti irzā‘ahi kezā fī “el-Baḥr’ür-Rāik”

²⁸⁴ El-farq beyn’el-mu‘tedetü’r-ric‘i ve mu‘tedetü’ül-b‘āin iḥdā er-rivayeteyni fī el-mes‘eleti ve taḥkīkuḥu fī redd’ül muḥṭar- saḥifehu: 877.

221. Mes'ele

Şağiriñ māl olmayup pederi fakīr olduğu hālde meḥārimden ḥizāneyi teberrü' edecek kimse bulunmaz ise vālide ḥizāneye icbār olunur, ücret-i ḥizāne pederiñ zimmetine deyn olur. Meḥārimden ḥizāneyi teberrü' eden bulunmadıkda pederi ḡanī ise ücret talep edildiği hālde dahī vālidesielyaktır. Ama pederi fakīr ise –velev şağiriñ kendi māl bulunsun- vālidesi meccānen imsāk ile zıkr olunāñ müteberra'ya defi' beyinde taḥyīr olunur.

222. Mes'ele

Vālide-i mezbūradan nezi' ile müteberra'ya teslīm olunan şağiri eḥyānen rü'yet ve ta'ahhütten vālidesi men' olunmaz. Ecnibiyeniñ teberrü' etmesi şüretinde ise şağir mezbūraya teslīm olunmaz. Belki – ve lev kendi mālından- ecr-i miāl ta'yin olunarak vālidesine teslīm olunur.

223. Mes'ele

Müddet-i ḥizāne erkek çocuğun yedi yāşını tekmīl etmesiyle nihāyet bulur ki sin-i mezburda ḥidmet-i nisādan istiḡnā ḥāşıl olur. Ba'dehū ādāb-ı ricāl ile taḥalluk ve te'eddep etmek için pederine teslīm olunşur.

Kız çocuğun dokuz yāşını tekmīl etmesiyle tamām olur. Çünkü mezbūra b'ad'el-istiḡnā ādāb-ı nisāyı taa'llüme muḥtāc olur, ba'dehū şıyānete lüzüm görölür ki pederiñ şıyānet ḥuşusunda iktidārı ḡalıptır.

Bina'en-'aleyh müddet-i ḥizāneniñ ḥitāmında şağir ve şağireyi pederi talep etmezse aḥz etmeğe icbār olunur.

Eb ve ceditiñ biri bulunmazsa şağir 'asabeden akrab olana veyā vaşīye teslīm olunur. Ama şağire-i ḡayr-ı maḥreme teslīm olunmaz.

'Asabe ve yā vaşī bulunmadığı takdirde şağire için bir emīne kadın, şağir için de münāsib bir kimse buluncaya değin ḥāzinenin 'inde terk olunur.

224. Mes'ele

Vālidesinden hāḡḡı ḡızāne sākıṡ olmadıkça ṡaġır ve yā ṡaġıre-i pederi beled-i ulḡra iḡrāc edemez. Ama vālideniñ tezevvüüne sükütu ve hāḡḡ-ı ḡızāne kendisine intikāl edecek kimseniñ a'dem-i vücūdu şüretinde pederiñ ṡaġıri iḡrāc etmesi cai'z olursa da māni'anıñ zavāliyle hāḡḡı- mezbūr, yine 'avdet eder.

225. Mes'ele

Ümm-i muṡallaḡa ḡāzinesi bulunduġu veled-i ṡaġıri i'ddet-i inḡızāsından ol maḡall-i āḡara iḡrāc edemez.

'İddetiñ inḡızāsından soñra 'akd vuḡū' bulān vaṡanına naḡl etmek cā'izdir. —ve lev pederiñ maḡall-i iḡāmetinden ba'īd olsun- sā'ir maḡallelere naḡl edebilmesi pederiñ veledini ru'yet edüp de gece başmazdan evvel maḡall-i iḡāmetine gelmesine müsā'id olacak mertebede ḡurb ile muḡayyettir.

226. Mes'ele

Vālideniñ ġayr-i ḡāzineleriñde bu mertebe yaḡıñ 'add olunān bir maḡalle veledi naḡl etmeġe ṡalāḡiyetleri vardır.

4.2.4. Nikāhla Alakalı Diġer Önemli Bilgiler

Bab-ı Hādī Aşer

Nikāḡa mütē'allıḡ müḡimmāt-ı sā'ire beyānındadır.

4.2.4.1. Nesebin Sübutu

Fasl-ı Evvel

S'übüt-ı Neseb Beyānındadır.

227. Mes'ele

Óamliñ eḡal müdetti altı āy ve aġlab müddeti dokuz āy ve ekseri iki senedir. İmdi, menḡūḡāniñ āltı āy ḡitāmından soñra doġurmuş olduġu çocuġuñ nesebi zevc ṡarafından sābit olur, altı āydan evvel olur ise sābit olmaz.

Talāk-ı bāyin hasebiyle m'utedde olan kadının da -inķızā-i 'iddeti i'tiraf etmediği hālde- iki seneden eķal zamāna içinde doğurduğu velediñ nesebi sābit olur. M'utedde-i vefātın veledi dahī böyledir.

Fakať velādetiñ taħķīki inkār olunduđu taķdirde ĥiyn-i ťalākta. Yaĥud ĥīn-i vefāta ĥamliñ zāhir, veyā i'tirāf-ı zevc yāĥut taşđık-i verese ve yāĥud şehādet-i tāme ile mütebeyyin olması şarttır.

ťalāk-ı ric'ī hasebiyle mu'tedde olanıñ dođurduđu velediñ nesebi ise vele v iki seneden ziyāde zamān geťse böyle 'iddetiñ inķizāsını akrār etmedikće zevci tarafından sābit olur.

228. Mes'ele

M'utedde-i ric'iyeniñ iki seneden soñra çocuk doğurması zevciñ ric'at etmiş olmasına delīl olur. Ama m'utedde-i bāyine ĥaķında b'ad'et-ťalāk vad'ı ĥarām olmasına mebnī iki seneden soñra doğan çocuđuñ nesebini taşĥīhe imkāñ yoktur. Yalnız zevc-i sābık tarafından iddi'a-i nesen edilecek olursa old vaķt şüphetü'l-'aķd ile esnā-i 'iddette vad'ı etmesine ĥaml olunarak nesebini mezkūr i'tibār edilir.

4.2.4.2. Zihār

Faşl-ı 'ānī

Zihār Beyānındadır.

“Zihār” muzāhere gibi maşdar olup lügāten ārkā ārkāya dönmek. Ve böyle bir mükābeleyi müceb olacak şürette muĥāşame etmek m'anasıdır.

Fakať -muzāhere gibi- taķviye-i zuhr mülābesesiyle nuşret ve mu'āvenet m'anāsına da gelir.

Şer'ān bir kimse kendi zevcesine yaĥūd ānıñ r'es ve raķābe gibi t'ābīrde müte'ārif bulunan bir 'użvunu 'ala't-t'ebīd muĥārimi olan nisādan biriniñ cā'iz'ün-nazar olmayan bir 'użvuna teşbīh etmektir.

Ancağ isti‘mālce ağılab “zühr” olmasına mebnī tağılben şu isim ile tesmiye olunur. Meselen: Bir kimse zevcesine hitāben: “sen veyā seniñ başıñ baña nisbeten vālidemiñ veyā vālideniñ arkası veyā karnı gibisiñ yahud arkası veyā karnı gibidir” diyecek olsa zıhār tahakkuk eder.

229. Mes’ele

Zıhārıñ hükmü zevc-i müzāhere vad‘ı ve onuñ devā‘isi harām olmağtır. Ama zühr ve batn gibi a‘zā-i zevceye nazar etmesi cā‘izdir.

330. Mes’ele

Eğer me‘elen: şu āy içinde vālidemiñ karnı gibisin diye bir müddet ile takyīd edilmil olursa o müddet-i temām olmasıyla ħurmet-i mezbūra zā‘il olur.

Ve eğer tevķīt edilmeyerek ‘ala‘el-‘itlāk teşbīh-i mezkūr irād edilmiş bulunursa kefāret verilmedikçe ħurmet irtifā‘ etmez.

Şerh

Bu kefāret, kefāret-i şıyāmıñ ‘aynıdır²⁸⁵ İmdi ves‘-i iktidārına göre kefāret-i mezkūrayı ifā etmek zevciñ istimtā‘ına zevcesi tarafından mümāne‘at lāzım olduğı gibi bu ħuşuştan dolayı ħākim kefāret vermeğē yahut kādını tatlık etmeğē zevc-i mezbūru icbār eder. Fağat kefāret edildiğini ħaber veren zevc kızb ile m‘arūf ile değıl ise nezd-i ħükkāmde taşdıķ olunur.

231. Mes’ele

“Sen vālidemiñ zührü gibisiñ” zıhār-ı şarīh olup başkā m‘anāya ihtimāl yoktur. Ama, “sen vālidem gibisiñ” t‘abīri ri‘āyet-i ihtirām cihetiyle teşbīh ihtimālını ħā‘iz olarak kināye kabīlinden m‘aduttur.

Bina‘en-‘aleyh zevcin mağşadı bundan ‘ibāret olur yahut ħīn-i telaffuzda bir m‘anā t‘ayīn edilmemiş bulunursa bir şey lāzım gelmez.

Ve eğer zıhār veyā talāk kaşdına muķārin olursa niyete göre hükm-i şer‘ī terettüp eder.

²⁸⁵ Kefāret-i mezkūra “aĥkām-ı şıyām” nām-ı eserimizde beyan olunmuştur.

Tenbīh

Zihār vukū‘unda teşbīh-i şarīh şarttır. Faķat ḥadı‘-i şaḥīḥ delāletiyle zevceye ḥiṭāben “hemşīrem, vālidem” gibi t‘abīrāt-i ist‘imāli her ḥālde mekrūh ve menhiyye‘inedir. Çünkū bu ṭāķım t‘abīrāt teşbīhden ḥālī deēildir.

4.2.4.3. İlā

Faṣl-ı ‘āli‘

‘İlā Beyānındadır.

“‘İlā” lügāten if‘āl vezninde maşdar olup ‘ale’l-iṭlāk yemīn etmek m‘anāsındır.

Şer‘an bir kimseniñ müddet-i mu‘ayyine içinde zevcesini ḳurbān etmemeēe yemīn etmesi demektir. Yemīn ise terk-i ḳurbane dā‘ir cenāb-ı ḥaḳḳa ḳasm etmek ile. Hac ve ‘umre īfāsı veyā ṭalāk ve ‘itāk vukū‘u gibi kendisine meşakḳat īrād edecek bir şey‘i ḳurbāne tālīḳ eylemek şüretlerine mütenāvildir.

232. Mes’ele

Öurre ḥaḳḳında lā-eḳal dört āy, ğayr-ı ḥurre ḥaḳḳında iki āy müddet zarfında ḳurbān etmemeēe vech-i mezkūr üzere yemīn eden kimse taṭlīḳa ehil olduēu taḳdirde eēer şu müddet içinde ḳurbān etmeyerek yemīninde bārr olursa ḥiṭām-ı müddete zevcesi bir ṭalāk-ı bāyīn ile muṭalleḳa olur.

Ve eēer ḳurbān edip de ḥānis olursa ḳasem-bi’l-llāḥ şüretinde kefāret-i yemīn lāzım gelür. Ve t‘alīḳ şüretinde cezā-i muāllaḳ terettüb eder.

233. Mes’ele

Şu müdetten eḳal bir zamān içinde ‘adem-i ḳurbāne yemīn etmek “‘İlā” ‘add olunmadıēından bu vecihle yemīn eden kimse bārr olursa ṭalāk terettüb etmez, faķat ḥānis olursa kefāret veyā cezā lāzım gelir.

Ama müdet-i iṭlāk edilir, yaḥūd dahā ziyāde bir müddet taşrīh olunursa ‘İlāya ḥalel gelmez.

234.Mes'ele

Úurbān vukū'una t'alīk olunan şey bir kaç ğurūş taşadduk etmek veyā bir kaç rak'at namāz kılmāk gibi umūr şākkadan m'adūd olmazsa imtin'a şūretinde yine talāk terettüb etmez.

235.Mes'ele

'īlā dahī şarīh ve kināye kısımlarına münkasimdir.

Elfāz-ı şarīhası vaṭ'ı ve kurbān mübāḍ'a misillū t'abirāt olup bunlarıñ birini ist'imāl etmiş olan zevc “maḫşadım cim'ā değil idi” diyecek olsa taşdik olunmaz.

Elfāz-ı kenviyesi “imsāk, ityān-ı farāş, zevceye takarrub, cildini mes” gibi t'abirāt olup bunlardan -iht'imāl-i diğēr kā'im olmağla- maḫşad-ı mezbūru inkār edecek olursa taşdik olunur.

El-'ilmü 'ind'Allah Sübhānehū

Temme.

• Fihrist

Fihrist

Sāhife

7- Bāb-1 Evvel. Nikāhıñ Ahkām ve şerā'iti beyānındadır.

Dört faşlı hāvīdir.

7-Faşl-1 Evvel. Nikāhıñ hük-m-i şer'isi beyānındadır.

8-Faşl-1 'ānī. Nikāhıñ erkānı beyānındadır.

12-Faşl-1 'ālī'. 'İcāb ve qabūlūñ şartları beyānındadır.

24-Faşl-1 Rābī. Muharremāt Beyānındadır.

36-Bāb-1 'ānī. Nikāha t'alluq bulunan velāyet ve vekālet ve kafā'et gibi umūra dā'irdir. Dört faşlı muhtevīdir.

36-Faşl-1 Evvel. Nikāha dā'ir velāyet beyānındadır.

44-Faşl-1 'ānī. Hıyār-ı fesh beyānındadır.

49-Faşl-1 'ālī'. Nikāha dā'ir velāyet beyānındadır.

50-Faşl-1 Rāb'ī. Kefā'et beyānındadır.

55-Bāb-1 'ālī'. Nikāhıñ hük-mü olan mehir beyānındadır. Bu daḥī dört faşlı muhtevīdir.

55-Faşl-1 Evvel. Mehrin vücūbu ve miqtārı ile mehr-i müsemma ve mehr-i misl kısımlarına inkişāmı ve sükūt veyā taşīfīni 'icāb eden esbāb ile bedeli olan "mut'a" beyānındadır.

66-Faşl-1 'ānī. Mehrin taḥriri müceb olan ḥalvetiñ şerāit şihhati ve ahkāmı beyānındadır.

72-Faşl-1 'ālī'. Mehre dā'ir kefālet ve zimān beyānındadır.

75-Faşl-1 Rāb'ī. Cihāza müteallık ahkām beyānındadır.

78-Bāb-1 Rāb'ī. Nikāhıñ aksam-ı sā'iresi beyānındadır. Üç faşla hāvīdir.

78-Faşl-1 Evvel. Nikāh-ı fāsīd beyānındadır.

82-Faşl-1 'ānī. Nikāh-ı mevkuḥ beyānındadır.

82-Faşl-1 'ālīs. Milel-i ḡayr-ı müslimeniñ nikāhları beyānındadır.

83-Bāb-1 Ḥāmis. Hukūk-ı zevciyyet beyānındadır.

88-Bāb-1 Sādis. Nafaqa-i vācibeye dā'irdir. Dört faşlı muhtevīdir.

88-Faşl-1 Evvel. Zevc üzerine zevce için vācib olan nafaqa beyānındadır.

94-Faşl-1 'ānī. Zevc-i ḡāibiñ mālında taqdīr-i nafaqaya dā'irdir.

98-Faşl-1 'ālī'. Nafaqa-i dīnī beyānındadır.

100-Faşl-1 Rāb'ī. Peder üzerine evlādın nafaqa-i vācibesi beyānındadır.

Lāhika. Pederiñ ḥaqq-ı velāyeti beyānındadır.

110-Bāb-1 Sāb'ī. Razā' beyānındadır.

121-Bāb-1 'āmin. Talāk ahkāmına dā'irdir. Beş faşlı müstemildir.

122-Faşl-1 Evvel. Talākıñ hük-mü ve aksamı beyānındadır.

124-Faşl-1 'ānī. T'alīk-i talāk beyānındadır.

125-Faşlı-ı ‘ālī’. Ric‘at beyânındadır.

126- Faşsl-ı Rāb‘ī. Muḥāle‘a beyânındadır.

128-Bāb-ı Tās‘ī. ‘İddet beyânındadır. İki faşlı ḥāvīdir.

129-Faşl-ı Evvel. ‘İddetiñ ḥükmü ve esbāb ve vücūbu ḥaḳḳındadır.

132-Faşsl-ı ‘ānī. M‘uteddeniñ nafaḳa-i vācibesi beyânındadır.

134-Bāb-ı ‘Aşir. Ḥizāne aḥḳāmı beyânındadır.

142-Bāb-ı Ōādī-‘Aşer. Nikāha müte‘allık mühimmāt-ı sā‘ire beyânındadır. Üç faşlı ḥāvīdir.

142. Faşl-ı Evvel. ‘übüt-i neseb beyânındadır.

144. Faşl-ı ‘ānī. Zıḥār aḥḳāmına dā‘irdir.

148. Faşl-ı ‘ālis. “İlā” beyânına müte‘allıḳdır.

Temme el-fihrist.

BÖLÜM V

SONUÇ

Manastırlı İsmail Hakkı'nın *Vesâilü'l-Felâh fî Mesâili'n-Nikâh* adlı eseri, Tanzimat sonrası dönemde Mecelle üslubuyla kaleme alınmış aile hukukuna dair ilk eser olması bakımından önem taşımaktadır. Eserin, 1896 yılında Mekteb-i Hukuk müfredatına "*Kitâbü'n-Nikâh*" dersinin eklenmesinin ardından 1897-1898 yıllarında yazılmış olması da ayrıca dikkat çekicidir. Nikâh, talâk ve nafaka konularını içeren eser, 11 bâb ve toplam 235 meseleden oluşmakta, meseleler fasıl başlıkları altında sistematik şekilde ele alınmaktadır. Kullanılan kaynaklar dikkate alındığında, eserin bütünüyle Hanefî mezhebi çizgisinde kaleme alındığı görülmektedir.

Eserin *Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nden kısa bir süre önce yazılmış olması, Kararnâme'ye zemin hazırlayıcı fikirler içerip içermediği sorusunu gündeme getirmiştir. Bu çerçevede, Manastırlı İsmail Hakkı'nın eseri temel alınmış; çalışmanın kapsamını genişletmek ve güvenilirliğini artırmak amacıyla, aynı dönemde Mekteb-i Hukuk'ta görev yapan Süleyman Sırrı Efendi ile Mahmut Esad Seydişehirî'nin aile hukukuna dair eserleri de incelemeye dâhil edilmiştir. Böylece Kararnâme'de Hanefî mezhebi dışına çıkılan sekiz hüküm, mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Mukayese neticesinde, her üç eser de Kararnâme'ye yakın bir tarihte ve Mekteb-i Hukuk gibi bir kurum bünyesinde ders veren kimseler tarafından kaleme alınmış olmasına rağmen, Hanefî mezhebi dışına çıkıldığına dair herhangi bir örneğe rastlanmamıştır. Özellikle Kararnâme'yi hazırlayan komisyonda yer alan Mahmut Esad Seydişehirî'nin eserinde, Kararnâme'de benimsenen mezhep dışı hükümlere zemin hazırlayabilecek ifadeler yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Her ne kadar dipnotlarda farklı mezhep görüşlerine atıflar yapılsa da, bu eserin Kararnâme'ye zemin hazırladığını söylemek mümkün görünmemektedir. Seydişehirî'nin bu tutumuna dair bir eleştiriye araştırmalarımız neticesinde ulaşamamıştır.

Üç eserde de farklı mezheplerin görüşlerine başvurulmasını gerekli kılacak bir ihtiyaç ifadesine rastlanmamıştır. Bu durum önemlidir; zira Kararnâme'nin esbâb-ı mûcibe lâyihası incelendiğinde, mezhep dışından alınan hükümlerin büyük ölçüde ihtiyaç ve zaruret gerekçeleriyle temellendirildiği görülmektedir. Ancak söz konusu ihtiyaçların yalnızca Kararnâme dönemine özgü olmadığı, daha önceki dönemlerde de mevcut olduğu tahmin edilebilmektedir. Buna rağmen incelediğimiz eserlerde bu yönde herhangi bir vurguya yer verilmemiş olması, Osmanlı'nın son döneminde Hanefî mezhebine bağlılığın güçlü şekilde devam ettiğini göstermektedir.

Çalışmamız doğrudan dönemin fıkıh eserlerine odaklandığı için, Kararnâme'de benimsenen mezhep dışı hükümlerin, dönemin fetvalarında ihtiyaç gerekçesiyle yer alıp almadığı sorusu doğal olarak gündeme gelmiştir. Ancak eserlerde, mezhep içinde muhtar görüş terk edilip farklı bir görüşle fetva verildiği durumlar dahi dipnotlarda açıkça belirtilmiştir. Bu bağlamda, Kararnâme öncesi dönemde söz konusu mezhep dışı görüşler fetva pratiğinde uygulanmış olsaydı, incelediğimiz eserlerde bu görüşlere açık ya da örtük atıflar bulunması beklenirdi. Dolayısıyla mevcut veriler ışığında, Kararnâme öncesi dönemde fetva pratiğinin de Hanefî mezhebi çizgisinde sürdüğü yönündeki tespitimiz bu çalışmanın mevcut safhası itibarıyla tutarlı ve makul görünmektedir.

Bununla birlikte, çalışmanın daha da derinleştirilmesi ve bir sonraki aşamaya taşınması adına, Kararnâme öncesi fetvaların sistematik biçimde incelenmesi yerinde olacaktır. Böyle bir inceleme, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Hanefî mezhebine olan bağlılığın fetva pratiğine ne ölçüde yansıdığını ortaya koyacak ve bu alandaki literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır.

REFERANSLAR

- Abdülvehhâb, Ebû Muhammed b. Alî b. Nasr et-Tağlibî el-Bağdâdî. el-Ma‘ûne ‘alâ mezhebi ‘âlimi’l-Medîne. 3 Cilt. Mekke: el-Mektebetü’t-ticariye, ts.
- Ahmet Cevdet Paşa. Tezakir. ed. Cavid Baysun. 4 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Basım, 1991.
- Akgündüz, Ahmet. “Dürerü’l-Hükkâm”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 10/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Akın, Abdullah. Tanzimat Sonrası Fıkhi Dönüşüm ve Fıkıh Eğitimi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022.
- Aktaş, Ahmet. Mâlikî Kaynaklarında Nikahta Şahitlik Ve İlân. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim Dalı, 2018.
- Akyıldız, Ali. “Tanzimat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/1-10. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Albayrak, Sadık. “Eşref Edip Fergan”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 11/473-474. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Albayrak, Sadık. Son Devir Osmanlı Uleması. 5 Cilt. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1996.
- Ali Adem, Yörük. Ahmed Cevdet Paşa’nın gayrimüslim hâkimler hakkındaki bu raporunun transkripti için bkz. “Mekteb-i Hukuk’un Kuruluş ve Faaliyetleri (1878-1900)”, EK V. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Ali el-Hafif. Ahkâmül-mu’âmelâtîş-şer’iyye. 1 Cilt. Kahire: Daru’l Fikr, 2007.
- Apaydın, H. Yunus. “Velâyet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 43/15-19. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ateş, Mustafa. Son Dönem Osmanlı Fakihlerinden İbn Âbidîn’in Fıkıhçılığı (Reddû’l-Muhtâr Örneği). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Aydın, M. Akif. İslam Osmanlı Aile Hukuku. İstanbul: İFAV, 1985.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Hukûk-ı Âile Kararnâmesi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18/314-318. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Mahkeme (Osmanlı Devleti’nde Mahkeme)”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/341-344. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed. el-‘Înâye. 10 Cilt. Beyrut: Daru’l Fikr, 1. Basım, 1970.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. Hediyyetü’l-‘ârifin esmâ’ü’l- mü’ellifin ve âsârü’l-muşannifin. 2 Cilt. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1951.
- Başkurt, İrfan. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kürsü Şeyhliği”. İslam Araştırmaları Dergisi 27 (01 Eylül 2012), 117-145.
- Baydar, Tuba Erkoc. “A Secret Marriage and Denied Rights: A Critique from an Islamic Law Perspective”. Religions 14/4 (2023).
- Bereketzade İsmail Hakkı. “Fatih Dersiam-ı Mücîzlerinden Merhum Şevket Efendi”. Sırat-ı Müstakim Mecmuası. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. 1/433. Kültür Yayınları, 2012.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen, ts.
- Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. Keşfü’l-esrâr fî şerhi Uşûli’l-Pezdevî. 4 Cilt. İstanbul: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, 1. Basım, 1890.
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi. Osmanlı Müellifleri. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. Aḥkâmü’l-Ḳur’ân. 3 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l- İlmiye, 1994.
- Cezirî, Abdülvehhab. El-Fıkh ala’l-Mezahibi’l-Erbaa. 5 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l- İlmiye, 2003.
- Cin, Halil. İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Cübûrî, Hüseyin Halef. ‘Avârüzü’l-ehliyye ‘inde’l-uşûliyyîn. Mekke, 1988.
- Çeker, Orhan. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi. Konya: Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı, 10. Basım, 2022.
- Döğër, Yakup. Modernleşme ve Ulema Manastırlı İsmail Hakkı. İstanbul: Tashih Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Cünûn”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8/125-129. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. Fıkıh ve Fıkıh Tarihi İncelemeleri. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2014.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Sarhoşluk”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 36/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Durhan, İbrahim. “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 12/3-4 (2008).
- Ebu Zehra, Muhammed. Usulu’l Fıkh. Daru’l Fikri’l Arabi, 1957.
- Ebü Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. el-Milkiyye ve nazariyyetü’l-‘ağd. Daru’l Fikr, 2015.
- Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa’dî. Tuhfatu’l-Muhtâc fi Şarhi’l-Minhâc ve Hâvâşî’s-Şirwânî ve’l-‘Abbâdî. 10 Cilt. Beyrut: Dar İhyâ’ et-Turâs el-Arabî, 1983.
- Ekinci, Ekrem Buğra. Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 1. Basım, 2008.
- Ekinci, Ekrem Buğra. “Osmanlı Hukukunda İzinname ile Nikah”. Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları 2 (2006), 41-60.
- Eljesa, Asani. Makedonya’daki Medreseler ve İsa Bey Medresesi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Emin, Mehmed. “Kürsi Şeyhliği (Salatin Şeyhleri)”. Sıratı müstakim- Sebilürreşad Külliyyatı Neşri. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. 17/236. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017.
- Erarslan, Sadık. Meşihat-i İslamiyye ve Ceride-i İlmîyye Osmanlılarda Fetva Makamı ve Yayın Organı. 1 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Erbay, Celal. “Nafaka”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Evliya Çelebi. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. 10 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Gayretli, Mehmet. Tanzimat Sonrasında Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2008.
- Görgün, Hilal. “Şinkîti, Muhammed Mahmûd”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/174-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Gözübenli, Beşir. “Mefkûd”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 28/353-356. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Hallâf, Abdülvehhab. el-Ahvâlü’s-şahsiyye. Kahire: Matbaatü Daru’l-Kütübi’l-Mısriye, 1938.
- Hanioğlu, M. Şükrü. “Meşrutiyet”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29/388-393. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

- İbn Hacer, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî. Tuhfatu'l-Muhtâc fi Şarhi'l-Minhâc ve Hâvâşi's-Şirwânî ve'l-'Abbâdî. 10 Cilt. Beyrut: Dar İhyâ' et-Turâs el-Arabî, 1983.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm. 8 Cilt. Riyad: Dâr-u tayyibe, 2. Basım, 1999.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Cemmâilî el-Makdisî. el-Muğnî. 14 Cilt. Suudi Arabistan: Dâr 'Âlem el-Kutub li't-Ṭibâ'ah wa en-Naşr wa et-Tewzî, 1997.
- İbn Kutluboga, Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım. Hulasatü'l-Efkar Şerhu Muhtasari'l-Menar. Dâr İbn Hazm, 2003.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. Lisânü'l-Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. Baḥrû'r-râ'ik. 8 Cilt. Daru'l-Kitabi'l- İslami, ts.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l- Hadis, 2004.
- İbnü'l-Hümmam, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd. Şerhu Fethü'l-Kadîr alâ Hidâyeti Şerhu Bidâyeti'l-Mübted. 10 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Muşafâ el-Bâbî el-Ḥalabî ve Evlâduhû, 1. Basım, 1970.
- İlyas Karşlı. İslam Hukukunda Kazai Boşanma (tefrik). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- İpşirli, Mehmet. "Huzur Dersleri". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 18/441-444. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- İsmail, Narin. Ali Haydar Efendi'nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve Eserleri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Kadri Paşa, Muhammed. Ahkâmü's-şer'iyye fi'l-aḥvâlî's-şahşiyye. 4 Cilt. Kahire: Daru's Selam, 1. Basım, 2006.
- Kahveci, Nuri. İslam Aile Hukuku. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2014.
- Kara, İsmail. Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi. 2 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, ts.
- Karadâği, Ali Muhyiddin. Mebdeu'r-Rıza fi'l-Ukud. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 3. Basım, 2008.
- Karaman, Hayreddin. Mukayeseli İslam Hukuku. 2 Cilt. İstanbul: Nesil, 1991.

- Kâsânî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî. Bedâ'î'ü's-şanâ'î' fi tertîbi's-şerâ'î'. 7 Cilt. Mısır: Matbaatü'l Cemaliye, 1. Basım, 1912.
- Kenanoğlu, M. Macit. "Nizâmiye Mahkemeleri". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/185-188. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Khalifaoui, Mouez. Pluralism and Plurality in Islamic Legal Scholarship-The Case of the Fatâwâ l- 'Âlamgîriya. USA: Gorgias Press, 2021.
- Kızılaslan, İshak. "Osmanlı'da Daru'l-Kurrallar: Makedonya Örneği". Târih Boyunca Rumeli Coğrafyasında İlim, İrfân ve Hikmet. ed. Sıddık Ağçoban. 616. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.
- Koyuncu, Nuran. "Hukuk Mektebinin Doğuşu". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 3 (2012), 163-186.
- Kumru, Abdulsamet. Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2020.
- Küçüktiryaki, Ahmet Yasin. Osmanlı Aile Hukuku Gelenek ve Modern Arasında Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "İrâde-i Seniyye". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 22/391-392. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Lahmî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali. et-Tabsira. 14 Cilt. Katar: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2011.
- Manastırlı el-Hâc Hafız Davud. "Fâzıl-ı Merhum Manastırlı İsmail Hakkı Efendi Hazretlerinin Yazısı". Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. 9/454. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017.
- Manastırlı İsmâil Hakkı. "Mevâiz". Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. 17/236. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017.
- Manastırlı İsmâil Hakkı. "Mevâiz- Ders 47". Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. 1/236. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017.
- Manastırlı İsmâil Hakkı. "Mevâ'iz - Ders 54". Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. 2/392. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017.
- Manastırlı İsmâil Hakkı. "Mevâ'iz -Ders 46". Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sebilürreşad Mecmuası. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. 17/236. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2017.

- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. el-Hâvî'l-kebîr. 18 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l- İlmiye, 1. Basım, 1999.
- Merdâvî, Alaeddin Ebu'l Hasan Ali b. Süleyman. El-İnsâf fî Ma'rifeti'r-Râcih mine'l-Hilâf 30 Cilt. Beyrut, 1. Basım, 1995.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. el-Hidâye. 4 Cilt. Beyrut: Dar İhyâ' et-Turâs el-Arabî, ts.
- Mesut Bayar. İslam Hukukunda İkrâh ve Hukuki Sonuçları. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî. el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Molla Hüsrev. Dürerü'l-ḥukkâm fî şerhi Ğureri'l-aḥkâm. 2 Cilt. Dâr İhya Kütübü'l-Arabiye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. Minhâcû't-tâlibîn ve Umdetü'l-Müftin. 1 Cilt. Daru'l Fıkr, 1. Basım, 2005.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttaḥḥîn. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-islamiye, 3. Basım, 1991.
- Özel, Ahmet. "el-Âlemgîriyye". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 2/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özel, Ahmet. "Haskefi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 16/387-388. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Prifti, Kristaq. "Manastır". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/562-563. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. Mefâtîhu'l-ğayb. 32 Cilt. Beyrut: Dar İhyâ' et-Turâs el-Arabî, 3. Basım, 1460.
- Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza. Nihâyetü'l-muḥtâc ila Şerhi-l Minhâc. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Fıkr, 1984.
- Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî, et-Teftâzânî. et-Telvîḥ. 2 Cilt. Mısır: Matba'atü Mektebeti ve Matba'atü Muhammed 'Alî Sâbih ve Evlâduhû, 1957.
- Sâmi, Şemseddin. Kāmûs-ı Türkî. 1 Cilt. Dersaadet: İkdâm, 1317.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. Tuḥfetü'l-fuḥahâ'. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l- İlmiye, 1994.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. Kitâbu'l-Mebsût. 31 Cilt. Mısır: Matbaatü's-sa'âde, ts.
- Seydişehri, Mahmud Esad. Nikah ve Talak Kitabı. ed. Şenol Saylan. İstanbul: Ensar, 1. Basım, 2009.
- Seyit Tahir. İslam Hukukunda İrade Beyanı. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2023.
- Sümeyye Sarıtaş. "Aile Hukukunun Kanunlaştırılması Sürecinde Türkçe Olarak Kaleme Alınmış Ahkâm-ı Nikâh ve Ahkâm-ı Talâk Literatürü". Ahkamü'n-nikah Ahkamü't-talak: Nikah ve Talak Ahkamı. İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Süruri. Nikah ve Talak Ahkamı. ed. Tuba Erkoç Baydar. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, 1. Basım, 2023.
- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris. el-Üm. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l Fikr, 1990.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. el-Mühezzebe. 3 Cilt. Daru'l-Kütübî'l- İlmiye, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Şur'ân. 24 Cilt. Kahire: Dâr Hicr, 1. Basım, 2001.
- Tak, Ekrem - Aydın, Bilgin. "XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme)". Dil ve Edebiyat Araştırmaları 19 (2019), 183-236.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi. eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Tuba Erkoç Baydar. "Yirminci Yüzyılda Osmanlı Aile Hukuku: Sürûri'nin Ahkâmü'n-Nikâh ve Ahkâmü't-Talâk Eserleriyle Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nin Mukayesesi". hkâmü'n-Nikâh/Ahkâmü't-Talâk: Nikâh ve Talâk Ahkâmı (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım). İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Yavuz, Salih Sabri. "Manastırlı İsmâil Hakkı". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/563-564. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yenidoğan, Adem. İslam Hukukunda Küçüklerin Evlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Yörük, Ali Adem. "Hukuk Müessesesi Tarihi: Hukuk Mektebi'nin Tarih ve Suret-i Tesisine Ait Malumat ve Vesâik". Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları. 253. İstanbul, 2019.
- Yörük, Ali Adem. Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Zeydân, Abdülkerîm. el-Veciz. Müessesü Kurtuba, 6. Basım, 1976.

Zeydân, Abdülkerim. İslam Hukukuna Giriş. İstanbul: Kayıhan, 3. Basım, 1995.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî. Tebyînü'l-hakâ'ik. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Kübra el-emiriye, 1. Basım, 1314.

Zuhaylî, Vehbe. İslam Fıkıhı Ansiklopedisi. 11 Cilt. İstanbul: Risale, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Zeynep Selin Dirikol

Eğitim:

2017 – 2022

İslami İlimler Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,
Türkiye.

2022 – 2025

Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi,
Türkiye.